AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- desen
  sadık karamustafa
- karşı ideoloji
  ve edebiyat
  ahmet oktay
- şiirler
  ahmet güntan
- tiyatro ve
  bir felsefe sorunsalı
  murathan mungan
- ankara istiklâl mahkemesinde
  bir heyet-i fesadiye dâvâsı
  ve kuva-yı milliye
  mete tunçay
- althusser ve stalinizm
  valentino gerratana

33

BİRİKİM
YAYIMCILIK
KOLL.ŞTİ.

KASIM 1977
20 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 5 / SAYI 33
KASIM 1977

DESEN 19 **SADIK KARAMUSTAFA**

KARŞI İDEOLOJİ VE EDEBİYAT 20 **AHMET OKTAY**

ŞİİRLER 44 **AHMET GÜNTAN**

TİYATRO VE
BİR FELSEFE SORUNSALI 47 **MURATHAN MUNGAN**

ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİNDE
BİR HEYET-İ FESADİYE DÂVÂSI VE
KUVA-YI MİLLİYE (Ocak 1926) 51 **METE TUNÇAY**

VALENTINO GERRATANA 63

ALTHUSSER VE STALİNİZM 64 **VALENTINO GERRATANA**

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel.: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 200 TL., Altı aylık 100 TL.
Dış ülkelere Yıllık 400 TL., Altı aylık 200 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi ve Tertip
Kent Basımevi

Baskı
Ören Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM
İZMİR / EGE-SER DAĞITIM

Basıldığı Tarih
10/KASIM/1977

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Bu yazımızda, geçen ay içinde meydana gelen iki önemli olay üzerinde ayrıntılı biçimde duracağız. Batı Avrupa'daki son şehir gerilla olayları ve DİSK'te meydana gelen gelişmeler.

Schleyer'in 5 Eylül'de RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu) adlı örgüt tarafından kaçırılması ile başlayıp, 13 Ekim'de bir Alman yolcu uçağının rehin alınması ile devam eden ve 18 Ekim'de Federal Alman özel komando birliklerinin Somali-Mogadişu'da yaptıkları Operasyon, Stammheim hapishanesinde tutuklu bulunan önde gelen üç RAF üyesinin «intihar»ları ve ardından Schleyer'in bir Fransa kasabasında öldürülmüş olarak bulunması ile ilk etabı sona eren olaylar serisi, başlangıçtan beri tüm dünya kamuoyunun eksilmeyen ilgisiyle izlendi.

Bu ilginin nedeni sözkonusu olaylar içinde hayli sansasyonel yanların bulunması değildir. Ne Schleyer'in bugüne değin kaçırılan en üst düzeyde görevli bir kapitalist oluşu ve ne de Alman özel komandolarının «üstün başarıları»dır. Schleyer'in ve uçak yolcularının hayatına karşılık salıverilmeleri istenen tutuklu üç RAF üyesinin, çok sıkı korunan, denetlenen bir özel hapishanedeki ölümleri de hiç şüphesiz 18 Ekim günü doruğuna varan ilginin bir nedeniydi. Ama gerek resmî makamların «intihar» dedikleri bu ölümlere ilişkin otopsi raporları ve daha da önemlisi Federal Alman siyasal düzeninde uzun süreden beri gözlemlenen gelişmelerin mantığı, Stammheim hapishanesinde «cinayet süsü verilmiş intiharlar»ın değil tersine «intihar süs verilmiş cinayetler»in olduğunu gösterir niteliktedir.

Şüphesiz bütün bu olaylar serisi ya şimdi tüm burjuva basının katıldığı «terörizmi lânetleme» kampanyası doğrultusunda; ya da «şehir gerilla hareketlerinin çıkmazı ya da hataları» konulu tartışmalarda ele alınıp incelenebilir. «Tarafsız» bir görüş de hem «uçak kaçırma» v.b. eylemleri hem de Federal Alman devletinin Stammheim'daki misillemesini yanlış bularak eleştirir ve aklıselim yoluna çağrı yapabilir.

Bu yazıda, yukarıdaki yaklaşım biçimlerinden ayrı bir inceleme yapmaya çalışacağız. Çünkü olayların serisi ilk bakışta olağan bir şehir gerilla hareketi ve ona karşı gösterilen tepkiler çerçevesinde ele alınabilir gibi gözükmesine karşın yine de son derece farklı özellikler göstermektedir.

Her şeyden önce hatırlamalıyız ki olaylar henüz Schleyer'in kaçırılması ile sınırlı iken, yani Alman devleti ile yine Almanya'da örgütlü RAF arasındaki pazarlık gibi «ulusal» çerçevede bir olay iken bile, uluslararası bir olay, bir sorun haline geldi. 5 Eylül'den itibaren yalnızca Almanya kitle yayın organlarında değil, hemen tüm Batı Avrupa'da hattâ bunun ötesinde dünya çapında başlıca konu olarak ele alındı. Bunun yanısıra başta ABD Başkanı olmak üzere pek çok devletin en üst düzeydeki yetkilileri olayı, devletlerarası işbirliğine neden olacak önemde bir olay olarak değerlendirdiler ve gelişmelerle bizzat ilgilendiler. Başta sözü edilen ülkeler olmak üzere dünyanın her yerinde

«terörizm» ve terörizmle ödünsüz mücadele tezi üzerine bir kampanya, iki aya yakın süre dozu eksilmeksizin sürdürüldü. Alman komandolarının Mogadişu operasyonu bugüne değin raslanmadık bir devletlerarası işbirliği sayesinde gerçekleştirildi ve ortak, coşkulu bir onay gördü. Ve şimdi, başlıca Avrupa ülkelerinde güvenlik servisleri «anti-terörist» bir «insan-avı»na başlamış bulunmaktadır. İsimleri, resimleri, sesleri tesbit edilmiş 16 RAF üyesinin ilk planda hedef alındığı bu «av», «terörizme karşı» kampanyada oluşturulmuş Avrupa kamuoyunun öfkeli tecrit çemberinin de yardımıyla sürdürülmektedir

Bütün bunların **temel nedeni**, Schleyer olayı ile birlikte kesin bir olgu olarak açığa çıkan «metropol kapitalist ülkelerdeki bunalımın yeni tip devrimci siyasal hareketlere dönüşme sürecinin başlamış olduğu» olgusudur. RAF, az sonra ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız gibi gerek görüşleri gerekse mücadele mantığı ile bu sürecin gerçek yürütücüsü olamaz. O, şu anda metropollerdeki uzun sürmüş «sükunet»in, yerini yakın bir gelecekte artık yepyeni oluşumlara gebe bir hareketliliğe bırakacağını gösteren bir ilk ve kesin habercidir.

Bu konuya daha sonra dönmek üzere şimdi kendisine gösterilen tepkileri de dikkate alarak RAF olgusu üzerinde, bu «haberci» olay üzerinde duralım.

RAF kendisini «Batı Avrupa'da silâhlı mücadele» veren ve bu mücadelesini «şehir gerilla» yöntemleriyle sürdüren bir örgüt olarak tanımlıyor.

Fakat şu var ki bugüne değin hiçbir şehir gerilla tipi örgüte ve onun eylemlerine bu denli geniş ve ortak bir öfke duyulmadı.. Gerçekten de gerek Filistin gerilla örgütlerince ve gerekse Latin Amerika ve diğer geri bıraktırılmış ülkelerdeki örgütlerce yapılan benzer hareketlere az da olsa bir haklılık gerekçesi tanınabiliyordu. Yapılan eylemin kendisini onaylamasa bile, önemli bir kamuoyu kesimi, hiç değilse eylemi yapanların sorunlarına, eylem gerekçelerine hak verebiliyor, hattâ savunuyorlardı.

Oysa bu kez böyle bir şey olmadı. Hiç kimse Batı Avrupa'nın en zengin ve refahlı toplumu olan Almanya'da örgütlü olan RAF'ın böylesi eylemlere başvurmasını haklı gösterecek bir gerekçesi olabileceğini kabul edemiyordu. Fransız Komünist Partisi'nin organı L'Hummanite bile «haydutlar» diye tanımlıyordu onları.

Schleyer'in kaçırılması ile birlikte «metropol ülkelerdeki şehir gerilla hareketleri» sorunu ilk kez açıkça gündeme geldi. Gerçi öteden beri bu ülkelerde çeşitli şehir gerilla tipi hareketler olduğu bilinmiyor değildi. İtalya'da Kızıl Tugay adlı örgüt bir dizi kaçırma, sabotaj olayı gerçekleştirmiş, RAF'in hapiste bulunan üyeleri 1970 başlarında Almanya'da aynı tip eylemlere girişmişlerdi.

Son bir yıl içinde içlerinde Almanya'nın en büyük bankalarından olan Dresdner Bank'in genel müdürü de olmak üzere bazı zengin ve devlet görevlisi kişiler ya öldürülüp, ya da rehin alınınca metropollerdeki şehir gerilla olayı üzerine ilgi yoğunlaşmaya başladı ve Schleyer'in kaçırılışı ile doruğuna vardı. Alman İşveren Konfederasyonu başkanı olarak Schleyer, Kıtadaki birçok devlet başkanından çok daha etkin ve önemli bir konuma sahipti. Böylece Avrupa ve dünya kamuoyu bugüne değin ya Filistin veya geri bıraktırılmış ülkelere özgü bir olay olarak kabul edilen şehir gerilla tipi hareketlerin, artık metropol ülkelerde de varolduğu olgusuyla açık biçimde karşılaştı.

Ama geri bıraktırılmış toplumlara özgü sorunların varolmadığı Batı Avrupa'da ve hele Almanya gibi kıtanın en zengin ve refahlı toplumunda şehir gerilla eylemlerinin nasıl bir gerekçesi olabilirdi? Yoksulluk, dikta yönetimleri ve ulusal devlet sorunları ile şehir gerilla tipi eylemler arasında kurulan bağıntı, bu durumda kurulamıyordu. Batı -Avrupa toplumu bu yüzden, RAF Schleyer'i kaçırdığı andan itibaren bu hareketi hiçbir ciddî soruna dayanmayan,

sorumsuz kişilerin akıl almaz bir hareketi olarak yorumlamaya hazırdı.

Yalnızca Batı Avrupa toplumu değil, bu kıtadaki yaşantıyı idealize eden, erişilecek hedef olarak gören dünyanın geri ülke toplumları da aynı değer yargıları ile olaya baktıkları için aynı sonuca vardılar.

Ve bu yüzden RAF'ın başlangıçtan beri tüm dünya basın yayın organlarında konu edilen eylemleri; bugüne değin hiçbir şehir gerilla hareketine gösterilmediği kadar tepkiye, öfkeye neden oldu. Az sonra sözünü edeceğimiz nedenden ötürü tüm Avrupa devletlerinin özel bir önemle üzerinde durdukları «terörizme karşı ödünsüz mücadele» tezini benimsetmeye yönelik kamuoyu oluşturma çabası hızla başarıldı. Kamuoyu oluşturucu mekanizmalar hiçbir güçlüğe uğramadan görevlerini yaptılar. Özellikle uçak kaçırma olayı, «masum insanların hayatını hiçe sayan teröristler» imajının iyice yerleşmesini sağladı.

Demek oluyor ki RAF'a yani metropol toplumlardaki şehir gerilla hareketlerine karşı gösterilen yoğun ve ortak öfkeli tepkinin önemli bir ögesi önceki şehir gerilla hareketleri ile bunların gerekçeleri arasında şu ya da bu haklılık gerekçesi tanınarak kurulan bağıntının, bu yeni hareket için kurulamamasıdır.

Şüphesiz, RAF hareketi, kendi eylem gerekçelerinden yoksun değildir. Az sonra bu gerekçeleri ele alacağız. Burada yalnızca şunu belirtelim ki RAF'ın gösterdiği gerekçeler ile örneğin bir Filistin, bir Latin Amerika veya diğer geri bıraktırılmış ülke şehir gerilla örgütlerinin gösterecekleri gerekçeler arasında köklü farklılıklar vardır.

RAF yalnızca Avrupa'daki yeni ortaya çıkan şehir gerilla örgütlerinin en etkini değil, aynı zamanda kıtadaki tüm şehir gerilla gruplarının ortak bir örgütlenme içinde kaynaştırılmasını savunan ve bu yoldaki çabalara çekirdek teşkil eden bir örgüttür. RAF, mücadelesini asıl olarak ulusal düzeyde veren ve hedefini kendi ülkesindeki egemen sınıf bireyleri ve devlet örgütü olarak tesbit eden şehir gerilla hareketlerinden farklı olarak «dünya emperyalizmi» ile mücadele sloganını öne sürmektedirler. Schleyer ve uçak kaçırma olayının da gösterdiği gibi RAF, bu programı en azından Batı Avrupa'da kurulu bazı örgütlere benimsetmiştir. «RAF kollektifi»nin «Batı Avrupa'da silâhlı mücadele» adıyla yayımlanan tezleri, amaçlanan şeyin yalnızca Batı Avrupa'da değil ABD de dahil olmak üzere tüm metropol ülkelerde bileşik bir örgüt halinde mücadele verilmesi olduğunu gösteriyor.

RAF'ın «uluslararası» —enternasyonalist— niteliği hakkında şu ana kadar yaptığımız ve bu niteliğin teknik boyutuna ilişkin açıklamalar Schleyer kaçırıldığı andan itibaren ABD dahil tüm metropol devletler arasında gerçekleşen aktif işbirliğinin gerekçesidir.

Avrupa'daki çeşitli şehir gerilla grupları arasındaki ilişkileri yakından takip eden Batı Avrupa güvenlik servisleri meydana gelebilecek olayın kıta çapında ilişkiler temeli üzerinde olacağını önceden bilmekteydiler. Yalnızca basına yansıyan yanları bile, işbirliğinin somut planlamasının daha önceden varolduğunu kanıtlıyor.

Bir noktaya daha değinmek gerekir. Bilindiği üzere Schleyer ve ardından uçak kaçırma olaylarına karşı yalnızca metropol kapitalist devletler arasında bir işbirliği olgusuyla değil, birçok sosyalist veya sosyalist eğilimli devleti de içeren geniş bir devletlerarası işbirliği olgusuyla da karşılaşıldı. Öyle ki örneğin sosyalist eğilimli Somali, kendi hükümranlık haklarından fedakârlık yaparak Alman özel birliklerinin ülkesinde yarı-askeri bir operasyon yapmasına izin, destek verdi. Ve yine Alman Şansölyesi Helmut Schmidt, Alman devletine yardımcı olan devletlere teşekkür ederken SSCB ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden de söz etti. Sanırız Sovyetler Birliği ve Demokratik Alman Cumhuriyeti, kaçırılan uçağın uğradığı Güney Yemen ve Somali —her

ikisi de sosyalist eğilimli— üzerinde Alman özel birliğine harekât imkânı sağlanması için nüfuzlarını kullanmış olmalıydılar.

RAF hareketinin «uluslararası» cılığının ikinci yönü çok daha ilgiye değerdir. Ve asıl olarak bu yan onu bilinen şehir gerilla hareketlerinden farklı kılmaktadır.

«Ulusal» nitelikteki şehir gerilla hareketi, içinde mücadele verdiği, örgütlendiği toplumun sorunlarını çözümlemek, burada geçerli olan düzeni değiştirmek ister. Oysa RAF hareketi örgütlendiği Avrupa toplumunun sorunlarından yola çıkmıyor, bunları çözümlemek için şehir gerilla tipi eylemlere başvurmuyor. O, geri bıraktırılmış ülkelerdeki kurtuluş hareketlerine yardımcı olmak istemektedir. Hareketlerinin «yalnız başına henüz metropollerdeki temel çelişkinin çözümü» olmayacağını ama «dünya ülkelerindeki yoldaşlarının zaferi için önemli bir koşul» olacağını söylemektedirler.

> «Eğer kapitalizmi insan yiyen bir canavar olarak tesbit etmişsek, bu canavarın kafasında oturan bizlerin her şeyden önce ve tüm koşullar altında onun sinir merkezlerini tahrip etmemiz ve dişlerinin onun yuttukları tarafından kırılmasına kadar beklememiz gerekir.»
> «... gerilla araç ve taktiklerinin yardımıyla birkaç bin kişi —gerekirse sanayi işçiliğinin desteği olmaksızın da— metropollerdeki emperyalist sistemi hissedilir derecede zayıflatabilir ve böylece halk kurtuluş ordularının enternasyonal savaşına omuz verebilir.»

RAF'ın uluslararasıcılığının özü burada ifade edilmektedir. Yukarıdaki alıntının yer aldığı **Batı Avrupa'daki Silâhlı Mücadele** adlı kitabın temel düşüncesi, yaklaşık 1965 - 1971 döneminde ÇKP'nin resmî tezi olan «dünyanın kırlarının şehirleri kuşatması» tezini çağrıştırıyor. Ama şüphesiz bu tezin «dünyanın şehirleri»ne verdiği pasif, bekleyici konum yadsınmaktadır. RAF, yine belirleyici rolü dünyanın kırlarındaki —alıntıda üçüncü dünya diye geçiyor— hareketlere vermekle birlikte, metropollerde de «canavarın sinir merkezleri»ne saldıracak sistemli bir hareket olmayı öneriyor.

Böylece RAF, bundan önce geri bıraktırılmış ülke temelinde oluşturulmuş olan şehir gerilla hareketlerinin, kendi eylemleri ve bunun sonuçları arasında kurduğu doğrudan bağıntıyı bilinçli olarak gözönüne almıyor.

Çünkü RAF, eylemlerinin sonuçlarını kendi eylem alanında almaya ikincil önem veriyor. O, eylemlerinin sonuçlarının asıl olarak «üçüncü dünya»da alınacağını kabul ediyor. Metropol gerillasının eylemi «üçüncü dünya»daki hareketler için uygun koşullar yaratacaktır. «Sinir merkezleri»ni yıpratan bir hareketle uğraşan «canavar», dişlerini yutmakta olduklarına karşı rahatça kullanamayacak, bu da yutulmamak için canavarın dişlerini kırmak isteyen üçüncü dünyadaki hareketlere yarayacaktır.

Bu yüzdendir ki RAF eylemlerinin Batı Avrupa toplumunda uyandırabileceği olumsuz tepkileri fazlasıyla önemsemiyor. Örneğin, Mogadişu ve Stammheim'deki «intihar» olaylarından sonra RAF, Batı Avrupa'da intikam eylemlerine girişeceğini ve bir hedefinin de Kıtada kullanılan tüm Alman markalı mal ve tesisler olduğunu, 20 Ocak'dan sonra Avrupa'da Alman markalı taşıtlar ve diğer eşyalara yüz bin bombalı sabotaj yapılacağını ilân etti. Alman markalı otomobil v.b. eşyaları kullanan milyonlarca kişiyi tedirgin edecek böyle bir kararın benzerini herhangi bir geri bıraktırılmış ülkedeki şehir gerilla örgütü alamazdı. Tersine onlar, eylemlerinin geniş kitlelere zarar vermeyecek biçimde olmasını, halkın kolayca kendi dışında sayabileceği hedeflere yönelik olmasını gözetirler. Ya da ilke budur. Çünkü bu hareketler eylemlerinin içinde yürütüldüğü ülke halkının desteğini kazanmak isterler. Yani eylemlerinin sonucunu eylem alanında almak, gör-

mek isterler. Ve bu yüzdendir ki bu şehir gerilla hareketleri belirli bir süre eylemlerini sürdürdükten sonra eğer halktan hâlâ bekledikleri desteğin gelmediğini görürlerse, çoğu kez köklü özeleştirilerle şehir gerilla yöntemlerinden de vazgeçebiliyorlar.

Ama RAF'ın özel «metropol şehir gerilla teorisi»nin mantığı buna elvermez. O, eyleminin sonuçlarını, eylemini yürüttüğü alan içinde almamayı peşinen kabullenmiştir. Herhangi bir «üçüncü dünya» ülkesinde meydana gelebilecek olumlu gelişme ile kendi eylemleri arasında bağ kurarak, hareketinin olumlu sonuçlar verdiğini öne sürebilir. «Canavarın dişleri»ni hırpalayan herhangi bir olayda kendisinin (RAF'ın) «canavarın sinir merkezine» yönelik eyleminin payı olduğunu söyleyebilir.

RAF'ın, yalnızca metropol devlet güçlerinin saldırısını değil, metropoldeki geniş yığınların da aleyhteki tepkisini kendi üzerine çekmek ve böylece son derece güç koşullarda eylem yapmayı göze alıp, «üçüncü dünya»nın herhangi bir yerindeki kurtuluş hareketinin daha kolay koşullarda mücadele etmesini sağladığına inanarak enternasyonalizmin özverili bir örneğini sunduğu söylenebilir.

Nitekim, bu metropol şehir gerilla hareketi, örneğin Fransız Komünist Partisi'nin son olaylar üzerine kendisi için «haydut» demesine, Alman resmî makamlarının «hain»likle suçlamasına ve geniş liberal çevrelerin «nihilizm» yargısına aldırmaz bir tavırı sürdürürken kendisinin gerçek bir enternasyonalizm duygusuna sahip olduğuna içtenlikle inanıyordu.

Fransız Komünist Partisi'nin «haydut»luk nitelemesini neden dolayı yaptığını biliyoruz. Şehir gerilla eylemlerini bir siyasal mücadele yöntemi olarak yanlış bulan ve özellikle Avrupa toplumunda bu yöntem için herhangi bir haklı gerekçe olmadığını kabul eden Fransız Komünist Partisi'nin bu nitelemesi burada konumuz değil. Alman resmî makamlarının «hainlik» nitelemesi üzerinde durmak istiyoruz.

Niçin hain? Ait olduğu metropol toplumun dünyanın geri kalan kısmındaki toplumlardan çok daha refahlı bir hayat sürmesine karşı çıkan, metropol toplumun bu imtiyazlı statüsünü sağlayan ilişkileri değiştirmek isteyen hareketlere destek olmak isteyen birisi, üyesi olduğu topluma «ihanet» ediyor demektir. Alman devlet sözcüsünün «hain»lik suçlamasının altındaki mantık bu.

Alman devlet sözcüsünün RAF hareketini kavramış olduğu söylenmelidir. Ama liberal çevrelerin «nihilizm» nitelemesi, yani metropol şehir gerilla hareketinin umutsuzluktan kaynaklanan bir hareket olduğu yolundaki değerlendirmeleri doğru sayılamaz.

Çünkü, metropol şehir gerilla hareketi, yukarıda ana çizgilerini verdiğimiz özverili «enternasyonalist» anlayışının niteliğinden de anlaşılacağı üzere «üçüncü dünya»daki hareketlerin başarı kazanması gibi bir hedefe, bir umuda hizmet ettiği temelinden yola çıkıyor. Onu, önünde hiçbir olumlu hedef görmeyen nihilizmden ayıran şey de bu.

Buraya kadar metropol şehir gerilla hareketinin «enternasyonalist» niteliğinin olumlu yanlarından söz ettik. Sözkonusu hareket de kendisini enternasyonalist olarak nitelerken bunları dikkate almaktadır.

Bu enternasyonalizm anlayışının temelindeki tesbitlerden sözetmedikçe, yetersizliği, hattâ giderek olumsuz bir noktaya varabileceği gerçeğini anlamamız imkânsız olur. RAF'da temsil edilen metropol gerilla hareketinin enternasyonalizm konusundaki içtenliğini tartışmayı asla düşünmüyoruz. Bu içtenliği, eylem anlayışlarına ne denli karşı çıkarsak çıkalım saygıyla karşılıyoruz. Ve hemen belirtelim ki, eylem anlayışlarına karşı çıkışımız, ne «şehir gerilla yöntemleri»nin sonuç vermeyeceği gibi ampirik-pragmatik bir gerekçe ve ne de eylemlerin geniş kitlelerde kendilerine karşı bir tedirginlik hattâ öfke yaratıp

yaratmadığını dikkate almaksızın yürütmeleridir.

Çünkü az sonra üzerinde durduğumuzda görülecektir ki, eğer «metropol şehir gerilla teorisi»nin temelindeki tesbitler kabul edildiğinde bütün bu karşı çıkışlar ya geçersiz kalır ya da ancak taktik düzeyde bir eleştiri kabul edilebilir.

Bu yargımızı kısaca açıklayalım. Eğer metropollerdeki hareketin —en azından belirli bir süre— «üçüncü dünya»da verilen mücadelelere yardımcı bir rolü olacağını kabul ediyorsak ve bu durumda «cephe»nin geri bıraktırılmış ülkelerde olduğu, metropollerin bu benzetme ışığında «cephe gerisi» sayılacağını varsayıyorsak, bu cephe gerisindeki hareketin gerek örgütlenişinin gerekse eylem biçimlerinin ancak RAF'ın önerdiği ve uyguladığı biçimde olabileceği sonucuna varmak gerekir. Tıpkı yarısı işgal altında bir ülkenin, işgal altındaki bölgesinde verilen gerilla mücadelesinin, bu bölgede yaşayan insanların güvenliğini bazen dikkate almaksızın yürütülmesi gibi. İşgalci düşman kendisine yönelik her baltalama hareketinde yalnızca bu işleri yapanlara değil, bölgede yaşayan halka da cezalandırma işlemleri uygular. Bölge halkı, gerilla eylemlerinin kendine zarar verdiğini görüp, onlara öfke duyabilir. Hattâ bazen gerillalar bölge halkının doğrudan zarar göreceği, bir kısım insanların öleceği bazı eylemleri de yaparlar. Bir demiryolu sabotajında sivil halktan da kişiler ölebilir v.b. Gerillalar sözkonusu «halka da zarar veren» eylemlerinin olumlu sonuçlarının bizzat o bölgedeki düşman baskısının azalmasında v.b. şeylerde görmekten öte, asıl olarak «cephe»deki durumda görüleceğinin bilincinde olarak hareket ederler.

«Metropol şehir gerilla hareketi»nin dünya ölçüsündeki durumu tam da bu manzaraya uyarlı biçimde tasarlanmış olduğu açıktır. Kendisini bu manzara içinde bir «cephe gerisi hareketi» olarak kabul etmektedir.

Çizilen bu manzaranın gerçeklerle uyuşup uyuşmadığını bilmemiz gerek. Kıtadaki resmî komünist partilere karşı gizlemediği bir tepki duyan, ama Marksist - Leninist olduğunu da özenle vurgulamaya çalışan RAF, amacı olan sosyalist devrime yukarıda çizilen manzaranın öngördüğü süreç içinde varılacağını kabul ediyorsa, öncelikle bu çizilen manzarının temel tesbitlerinin doğru olduğunu ispatlamış olmalıdır.

Bugüne kadarki tarihî deney RAF'ın «üçüncü dünya» diye nitelediği bu ülkelerde başlıca iki tip mücadele gösterdi. İlki sosyalistlerin önderliğinde, çoğu kez silâhlı mücadele biçiminde verilen ve aşamalı biçimde sosyalist toplumu inşa etmeye yönelen hareketler. (Vietnam, Angola, Kamboçya v.b.) İkincisi Cezayir, Suriye, Mısır v.b. ülkelerde verilen adına genel bir deyimle «milliyetçi-devrimci» denilen kadroların önderliğindeki hareketler. Bir üçüncüsünü, son zamanlarda ÇKP'nin özellikle onayladığı hareketleri, örneğin petrol üretilen ülkelerin çıkışlarını RAF'ın da aynı değer ve önemde gördüğünü söyleyemeyiz.

İlk iki tip hareketleri gözönüne aldığımızda ve bunların verdiği mücadelenin «asıl cephe»yi teşkil ettiğini varsaydığımızda şu iki soruyu sormamız gerekecek.

«Üçüncü dünya»da bu hareketlerin zafere eriştiği ülkeler gerçekten de «kapitalist canavar»ın kendilerini yutmasını önleyebilmiş sayılabilirler mi? Özellikle son yıllarda bir dizi «kapitalist olmayan yol»a girmiş ülkelerde gözlemlediğimiz gelişmeleri —Mısır, Cezayir, Suriye v.b.— saymasak bile örneğin bir Vietnam'ın, Angola'nın zafere erişmeleriyle birlikte kapitalist dünyanın dışına çıkabildiklerini söyleyebilir miyiz? Bunlardan geçtik sosyalist devrimi çok daha önce yapmış SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti v.b. ülkelerin de son yıllarda giderek artan biçimde kapitalist ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirdiklerini görüyoruz.

Şunu anlatmak istiyoruz. Bilindiği gibi sömürge, yarı-sömürge ülkelerde verilen mücadelelerin başarı kazanması ile emperyalist dünyanın pazar kaybına uğrayacağını, daralacağını ve bu alan daralması sonucunda metropollerde de kapitalizmin sarsılmaya başlıyacağını varsaymaktaydık. 1944'den sonra bırakalım bir dizi «anti-emperyalist milliyetçi-devrimci» hareketler sonucu «kapitalist olmayan yol»a giren ülkeleri, 600 milyonluk bir ÇHC'nin ve bir dizi Doğu Avrupa ülkesinin kapitalist dünyadan ayrılması bile başlı başına kapitalizmin eskiye oranlar ne denli geniş bir alan kaybına uğradığını gösterir.

Ama bugün apaçık gördüğümüz olgu şudur: Geçici bir süre duraklayan ekonomik ilişkiler yeniden kuruluyor ve kapitalist metropoller bu «kaybettikleri alan»larla belki eskisinden çok daha geniş çapta bir ticarî ilişkiye giriyorlar. Bu ticarî ilişki giderek, kültürel, toplumsal ilişkileri de geliştiriyor ve sonunda bir «barış içinde yanyana yaşama» durumu, hiç de kapitalist metropollerin zararına işlediğini söyleyemeyeceğimiz bir durum doğuyor.

Ekim Devriminin ertesinde metropol ülkelerdeki sosyalist hareketlerin canlandığı görüldü. Ama bu canlanış kısa sürdü ve bir çok ülkede yenilgiyle sona erdi. Ve sonra metropollerde bir «sükunet» ama buna karşılık geniş geri bıraktırılmış ülkelerde devrimci mücadelelerin yükselişi görüldü.

1970'lerin sonuna doğru bir sürecin genel manzarası yukarıda özetlediğimiz gibidir. Bizzat sosyalist ülkeler arasında meydana gelen ayrılmalar, çatışmalar olgusunu da dikkate aldığımızda bütün bu sürecin bekleyişlerimizi gerçekleştirmediğini görüyoruz. Daha, çok yakın zamanda Vietnam, Laos, Kamboçya, Angola, Mozambik gibi gerek alan, gerek nüfus ve gerekse hammadde kaynakları bakımından hayli büyük bir alanda sosyalist iktidarların kurulmuş olması karşısında metropollerin paniğe kapılmadıklarını ve «kendilerini» hiç de alan yitirmiş gibi hissetmediklerini açıkça görüyoruz.

Hiç şüphesiz geri bıraktırılmış ülkelerde verilen mücadeleler bu ülke halklarının içinde bulunduğu derin yoksulluğun, ulusal ezikliğin, kültürel gerilik ve içe kapanıklık çemberinin aşılmasını gerçekleştirdi.

Metropol ülkelerin ekonomik sömürüsünü önlemek ile metropollerde tam biçimini almış kapitalist toplum biçimine karşı onu dönüştürmek için mücadele vermek... Bugün ikisi arasındaki farka özellikle eğilmek zorundayız. Bu ikisi arasındaki fark, işçi sınıfının ekonomik mücadelesi ile sosyalist mücadele arasındaki niteliksel farka tekabül eder, bu farkın anlaşılabildiği platform içinde ele alınır.

Metropol şehir gerilla hareketi, ancak bu platforma vardığında gerçek çözüm imkânlarına kavuşacak bir hareketin ilk habercisi, ilk biçimlenişidir. Hiç şüphesiz o yalnızca varlığıyla bütün bu sorunların sorulmasına yol açmıştır. İdeolojik çerçevesi ile hâlâ «eski»ye aittir. Kendisini harekete geçiren sorunları, pasifist diye suçladığı partilerle aynı platformda koymakta; bu sorunlara aynı içeriği vermektedir. Bu yüzden de sözünü ettiğimiz topluma karşı çıkan her harekete, özellikle metropoldeki toplumsal ilişkilerin tam anlamıyla varolmadığı geri bıraktırılmış ülkelerdeki —metropollerdeki kaçınılmaz olarak karşısına alan— toplumsal hareketlere, isyan ettiği kapitalist topluma alternatif bir toplum kurma hareketi olarak bakabiliyor.

«Üçüncü dünya» ülkelerinde verilen mücadeleler ile işçi sınıfının ekonomik mücadelesi arasında bir benzerlik vardır. Nasıl işçi sınıfı mücadeleler bahasına elde ettiği imkânlar yoluyla, sömürü oranını değiştirmese bile kendisine eskiyle kıyaslanmayacak bir geçim düzeyi sağlamış ama toplum biçimini değiştirmemişse, «üçüncü dünya»nın verdiği mücadele de günümüzün olgularının açıkça gösterdiği gibi aynı sonuca varmıştır.

Kapitalizm yaşıyor. Sorun bu. Ve dünyada bugün geniş bir alanda sosyalist iktidarların varolmasına, metropollere karşı verilen anti-emperyalist savaşların zaferiyle bir dizi yeni devlet kurulmuş olmasına karşın, kapitalizm metropollerdeki komünist partileri bile «ileri demokrasi» programlarına iten bir «dayanıklılık» göstermektedir. Metropollerin imtiyazlı konumunun bu bir dizi mücadeleye karşın eskisini aratmayacak derecede geçerliliğini koruması ise bu genel durumun zorunlu bir parçasıdır.

Metropolde tümüyle geçerli kapitalist toplum biçimine, hayat tarzına, değer ölçülerine karşı, örneğin, bir metropol dışı ülke devrimcisinden çok daha fazla vurgulanmış bir küçümseme, hattâ iğrenme duyan, bu hayat tarzına isyanını toplumun çok geniş kesimini karşısına almak sonucunu verebilen eylemlere girişmekte, tereddüt etmemekte gösteren «metropol şehir gerilla hareketi», «asıl cephe»nin şu anda «üçüncü dünya»da olduğunu kabul ederken bütün bu nesnel olguları gözardı etmiş olmaktadır.

Bu gözardı edişin kökeninde bir «umutsuzluktan kurtulma» isteği vardır. Metropollerde tümüyle geçerli kapitalist toplum ilişkilerine, değer yargılarına ve genel olarak hayat tarzına karşı güçlü bir isyan duyan, ama bu toplumun nasıl dönüştürülebileceği sorusuna cevap veremeyen veya başka bir deyişle metropollerde bu dönüşümün gerçekleştirilemeyeceğini kabul eden, örneğin kendisinden bu misyon beklenen sanayi proletaryasının **metropolde olmanın kendine sağladığı imkânlar nedeniyle** devrimci bir güç olmaktan çıktığını ve bu durumun **içerden** değişmesinin neredeyse imkânsız olduğunu kabul eden bir anlayışın kendisine bir çıkış noktası bulma ihtiyacının ürünüdür.

Kapitalist sınıfa karşı isyanını kapitalist toplumun tümüne karşı isyana kadar genişletmiş bir harekettir metropol şehir gerillası.

Yoksulluk, politik haklardan yoksunluk asli temelleri üzerinde yükselen geri bıraktırılmış ülkelerdeki mücadelelerin zafere eriştikten sonra önünde durakladıkları bu sorunlar aynı zamanda metropollerdeki Komünist Partileri de «duraklatan» sorunlardır. Sosyalist iktidarların kurulduğu toplumlardan «kapitalizme geri dönüş» veya «kapitalizm ile sosyalizm arasındaki mücadelenin binlerce yıl süreceği» gibi tezler altında tartışılan asli sorunun da bu olduğu ortadadır.

Bütün bunlar gözönüne alındığında «metropol şehir gerilla hareketi»nin aslında temel sorundan «kaçış» olduğu, bu temel sorunun çözümlenemeyeceği inancının yarı-bilinçli kabulünden kaynaklandığı söylenebilir. Uzak geri bıraktırılmış ülke hareketlerine yardımcı olmak için büyük bireysel özverilere katlanmalarında görülen enternasyonalist anlayış, aslında daha büyük sorunu o geri ülke devrimcilerine devretmektir. Ve bu anlamda kendilerinden enternasyonalizme uyarlı olarak asıl özveriler ve daha da önemlisi büyük, çok yönlü güçlükleri çözme görevleri beklenenler geri bıraktırılmış ülke devrimcileri olmaktadır.

Ama şüphesiz burada sorun geri bıraktırılmış ülke devrimcileriyle metropol ülke devrimcileri arasında nasıl bir «görev bölüşümü» olması gerektiği değil. Yukardan beri anlatmaya çalıştığımız sorun şu ki; bir toplum biçimi —özelde bir hayat tarzı— olarak kapitalizmin yıkılıp yerine sosyalist toplumun kurulması tarihi görevinin, bu Marksist - Leninist görevin, Uluslararası Sosyalist Hareketin varolma bunalımının da gösterdiği gibi gerek metropollerde ve gerekse geri bıraktırılmış ülkelerdeki devrimciler için aynı boyutta sorunlar olarak vardır.

Bu bakımdan hiçbir ülke devrimcisi kendi hareketini «asıl cephe» veya «asıl cepheye yardımcı» hareket olarak niteleyemez. «Cephe» her yerdedir. Her yerde ana sorun gündemdedir ve her hareket bütün bir tarihi dönemin deneyleri

ışığında bu ana sorunu, kapitalizmin gerçekten aşılması sorununu gündeme getirmek zorundadır.

Metropol şehir gerilla hareketinin, geri bıraktırılmış ülkedeki hareketlerden; SBKP yanlısı partilerin, SSCB'nin «enternasyonalist» gücünden; ÇKP yanlılarının, bir SSCB - ABD savaşından sonraki altüst oluşlardan v.b. yani her eğilimin olumlu ya da olumsuz değer verdikleri kendi dışlarındaki güçlerden veya süreçlerden bekledikleri, ama hepsinin de ortakça kendiliğindenciliğe bıraktıkları bu sorun, açıkça konulmalıdır.

Metropol şehir gerillası biçiminde hareketlerin ortaya çıkışı ile en azından son otuz yıldır iyice benimsemeye yüztuttuğumuz ve neredeyse veri kabul ettiğimiz «sakin metropoller» ve buna dayalı diğer düşünceler hayli sarsılmış olmaktadır.

Bunun önemi şuradadır. Sözünü ettiğimiz süre içinde sosyalist devrim sorununu ele alırken açık ya da örtük biçimde «sakin» metropoller ve «fırtınalı» geri bıraktırılmış ülkeler gibi bir manzarayı varsayıyor ve dolayısıyla devrim sorununu hep geri bıraktırılmış ülkeler bağlamında ele alıyorduk. Şu anda sakin metropollerdeki durgun potansiyellerin harekete geçmekte olduğunu gösterir olgulara sahibiz. Bunun sonucu olarak metropollerdeki bu son gelişmelerin kökenleri üzerinde yoğunlaşan dikkatler, kaçınılmaz olarak devrim sorununu ele aldığımız çerçeveyi değiştirecek, zenginleştirecektir.

Metropol şehir gerilla hareketi, ilk görevini «emperyalist baskı seferlerinin lojistiğini etkili biçimde taciz etmek» olarak saptıyor. Ama bunun yanında şehir gerilla yöntemlerini, bizzat «metropol-içi devrim» için de tek yöntem olarak koymaktadır.

Bugüne kadar gördüğümüz şehir gerilla hareketleri, halkının büyük bölümünün yoksulluk içinde olduğu ve geçerli siyasal düzenin ya kısıtlı bir demokrasi veya çoğu kez dikta yöntemi olduğu ülkelere özgü idi. Bu iki temel özellikten ilki hareketin toplumsal gerekçesiydi. İkincisi ise, neden dolayı silahlı mücadelenin temel mücadele olması gerektiğine cevap oluyordu.

Bu genel şema metropol şehir gerillası için açıklayıcı olamıyor. Hareketin kendi teorik metinlerinde metropollerde neden dolayı şehir gerilla yöntemlerinin temel mücadele olduğu gerçi açıklanmaya çalışılmaktadır. Ama bu açıklamalar inandırıcı, tutarlı değil.

Bundan dolayı yazımızın başında da belirttiğimiz gibi metropol şehir gerilla hareketi tezleri ve önerdiği mücadele ile değil, bizzat varoluşuyla, bir olgu olarak kendini duyurması ile önemli bir gelişmenin habercisidir. Çünkü metropollerdeki bu patlamalar, hareketlerin kendi teorilerinde açıkça ifade edilmemiş, temel alınmamış olmasına karşın aslında kapitalist hayat tarzına ve özel olarak geçerli burjuva demokratik düzenin, bireylerin politik haklarını fiilen anlamsız kılan ve böylece onları apolitize bir konuma iten işleyişine tepkidirler.

Bu bakımdan, en azından son yıllar içinde devrim sorununu ele aldığımız çerçeve ve bu sorunun kendisine verdiğimiz içerik bu tepki konularına özel pratik önem verecek biçimde değişmek zorundadır. Kapitalist hayat tarzının ve özel olarak burjuva demokrasisinin aşılması sorunu, genel teorik sorunlar olarak değil, devrimci mücadelede somut programlara olabildiğince yansıtılma gereği olan temel pratik sorunlar olarak ele alınmak durumundadır.

∴

Ekim ayı başlarında DİSK içinde meydana gelen olaylar, örgütün parçalanmasına yol açmadı ve görülen odur ki, Aralık ayında yapılacak genel kurul, tarafların yeni bir denge içinde «birliği» sağlamalarıyla sonuçlanacaktır.

Dozu hayli yüksek karşılıklı suçlamaların yapıldığı ilk günlerde taraflardan birinin «toplumsal ilerleme»ciler, ötekinin ise CHP yanlıları olduğu, dolayısıyla DİSK içindeki çatışmanın biri sosyalist öteki sosyal demokrat iki ayrı

siyasal-toplumsal görüş arasında olduğu yargısı yaygındı. Her iki tarafın da birbirini DİSK'i bir siyasal partinin güdümüne sokmağa çalışmakla suçlamaları bu yargının yerleşmesine bir nedendi.

Son dört yıl içinde DİSK'teki gelişmeleri izleyenler, özellikle 1975 ortalarından itibaren bu «toplumsal ilerleme»cilerle -CHP yanlısı sendikacıların, örgüt içindeki diğer sosyalist eğilimleri sindirmek, hattâ DİSK'ten atmak için düşünülebilecek her yöntemi uygulayan bir ittifakı sürdürdüklerini bilmektedir. CHP-«ilerleme» ittifakı, DİSK'e üye sendikaların her birinde yönetimi ele geçirmek için birlikte çalıştılar ve başarı kazandıkları her yerde sendika üyelerini işyerlerinden çıkarmaya kadar varan yöntemler kullanarak egemenliklerini pekiştirmek yolunu tuttular. Bu ittifaka karşın yine de diğer sosyalist eğilimlerin yönetimde kalabildikleri sendikalara karşı alternatif sendikalar kurmaya bile giriştiler. Örneğin TİP'li kadroların yönetimde olduğu Keramik - İş'e karşı Beton - İş adlı sendikayı kurdurup, desteklediler. Bu tip girişimlerde «ilerleme»cilerin çok daha gayretli olduğu görülüyordu. Ayrıca DİSK'e katılma başvurusu olan ve katılmaması için herhangi bir neden bulunmayan, ancak yönetim kadroları CHP - «İlerleme» ittifakının hoşuna gitmeyen sosyalist eğilimlerden oluşan Yeraltı Maden - İş gibi sendikaların katılma talepleri askıya alınıyordu. Çünkü Yeraltı Maden - İş, DİSK'e bağlı bir sendikanın olmadığı maden çıkarma işkolunda örgütlüydü. DİSK tüzüğünde her işkolunda tek sendika ilkesi var olduğu için bu sendika katılırsa bundan böyle maden çıkarma işkolundan DİSK'e katılmalar Yeraltı Maden - İş'e kanalize edilmiş olacaktı. DİSK'in varolan bir sendikasına alternatif sendika örgütlemekten çekinmeyenler bunu önlemek için önce maden çıkarma işkolunda çalışan bir sendikayı DİSK'e kattılar ve Yeraltı Maden - İş'e de bu sendikaya katılmak zorunda olduğunu bildirdiler. Petkim - İş ile Kimya - İş'in birleştirilmesi, Sosyal - İş'in tasfiye edilmeye çalışılması, Turizm - İş sendikasındaki kongre oyunları v.b. birçok örnek olay sıralanabilir daha. Hepsinde de «ilerleme» yanlıları diğer sosyalist eğilimleri tasfiye etmek temelinde CHP'li sendikacılarla işbirliği halinde idiler.

Bu işbirliği, işbirliği amacına büyük ölçüde varıldığı 1976 sonlarından itibaren çözülmeye yüz tuttu. Çözülme sürecini başlatan, geçen yılın Eylül'ünde yapılan «DGM'ye karşı genel yas» kampanyası oldu. DİSK yönetiminde «uzmanlar» kanalıyla etkin olan «ilerleme»cilerin bu grevleri kullanarak CHP üzerinden politik nüfuz kazanma çabaları; CHP - «İlerleme» işbirliğinde bir çatlak oluşturdu. O dönemden itibaren alttan alta süren işbirliğinin bozulma süreci Maden - İş'in Pendik bölge temsilciliği seçimlerinde ilk görünür sonucunu verdi. CHP'liler, «ilerleme» ile birlikte tasfiye ettikleri diğer sosyalist eğilimlerin arta kalmış unsurlarıyla ittifaka girerek «ilerleme»cilere karşı seçimi kazandı. Son olarak Maden - İş'in genel kongresinde «ilerleme»ciler tek başlarına yönetim kadrolarını elde ettiler.

Kısaca özetlediğimiz CHP - «İlerleme»ciler işbirliği ve bunun çözülmesi süreci DİSK yürütme kurulunda meydana gelen ayrılıkla noktalanmıştır.

Ama şu var ki, bu ayrılık, hiç de özellikle «ilerleme»cilerin iddia ettikleri gibi sosyalistler ile sosyal demokratlar arasında bir ayrılık değildir. Her şeyden önce bugüne değin sosyal-demokratlarla birlik olarak diğer sosyalist eğilimleri tasfiye etmeye özel önem verenler böyle bir iddiada bulunamazlar.

Kaldı ki bir siyasal çizgi olarak «ilerleme», DİSK'teki gelişmelerin sonucu ne olursa olsun CHP ile işbirliği politikasını terketmeye niyetli değildir. Şüphesiz DİSK içinde varlıklarını sürdürmeye özel bir önem vereceklerdir. Çünkü diğer mesleki örgütlerdeki güçleri buradaki etkinlikleri sayesinde vardır. DİSK'teki güç azalması anında buralara yanısayacaktır. Ve hepsinden

önemlisi CHP'lilerin kendilerini ciddiye alması için güce ihtiyaçları vardır.

Şu anda görünen odur ki CHP - İlerleme «çatışması»na CHP'liler üstünlük sağlamışlardır. «İlerleme»ci yedi uzman DİSK'ten çıkarılmış, ayrılık esnasında «ilerleme»den yana bir tavır alan DİSK genel sekreteri görevinden alınmış ve kendisine 1 ay DİSK üyeliğinden çıkarılma cezası verilmiştir. «İlerleme»ci Maden - İş yöneticileri de DİSK genel merkezinde «UDC'ye karşı çıkan» sendikacıların tartaklanması olayını teşvikten dolayı iki ay süreyle DİSK üyeliğinden çıkarılmışlardır.

Ama bu bir uzlaşmadır. Ayrılığın ilk günlerinde «DİSK parçalanıyor» dedirtecek kadar sertleşen tavırların neden dolayı böyle birdenbire yumuşadığı olgusu incelenirse DİSK'teki son gelişmelerin asıl anlamına varmak mümkün olabilir.

Ayrılık olayının ilk etabında özellikle «ilerleme»ciler yoğun bir saldırıya geçtiler. «UDC»ye karşı çıkan yürütme kurulu üyeleri hakkında bildikleri tüm suçlama kanıtlarını sergilediler. «Uzlaşma yok» sloganı etrafında, gerekirse bu yürütme kurulu üyelerinin yönetici oldukları sendikaları DİSK'ten çıkarmaya kadar gidecekleri söylendi.

DİSK Başkanı Kemal Türkler «ilerleme»cilerle birlikte tavır alırken durum buydu. Ama Türkler tavır değiştirince kampanya sona erdi. Daha önce «DİSK genel kurulunu olağanüstü toplantıya çağırma» yetkisini kullanacağını ilan eden Türkler'in «gerekirse Maden - İş genel kurulunu olağanüstü toplantıya çağırabileceğini» söylemesi bu tavır değişikliğinin ne anlama geldiğini gösterir. Türkler son Maden - İş genel kurulunda «ilerleme»cileri desteklemişti. Kastedilen bu desteğin geri alınabileceği idi. «İlerleme»ci değil, bir sendikalist olan Türkler asıl gücü elinde tutan profesyonel sendikacıların karşı tarafta olduğunu gördüğünde tavrını düzenledi.

Öyle anlaşılmaktadır ki, DİSK'in Aralık'daki genel kurulunda sağlanacağı kesin olan uzlaşma soy anlamıyla siyasal eğilimler arasındaki bir uzlaşma değil, 1973 - 1977 döneminin gelişmeleri içinde görece farklı tavırlar almış sendikacılar arasında bir uzlaşma olacaktır.

«İlerleme»yi sendikalist anlayış için en zararsız eğilim olarak görmüş olan ve bugüne kadar diğer sosyalist eğilimleri, «ilerleme»nin sosyalist görünümünü altında tasfiye eden ekipler, «ilerleme»nin şu ana kadar oynadığı rolün artık gereğinin kalmadığına inanmaktadırlar. «İlerleme»ciler bu araç olma konumlarını unutup, sendikacıları araç olarak kullanmaya çalıştıklarında soy sendikalizmin «sabrı taştı.»

«İlerleme» sendikalar temeli üzerinde bir «sosyalist hareket» olma peşindeydi. Sendikalara egemen olarak işçi sınıfının partisi ünvanını hak etmeyi amaçlıyordu. 1973 sonrasında hızla bir yükseliş gösteren toplumsal muhalefet hareketi, özellikle işçi sınıfının yoğun bir hareketlilik göstermesi, ona, böylesi bir amacı gerçekleştirme imkânı vermişti.

«Sendikalar temeli üzerinde bir sosyalist hareket» anlayışının kendisini eleştirmek konumuz değil. Burada sözkonusu imkânı «ilerleme»nin nasıl elde ettiğini görmekte yarar var.

1973 - 1976 arasında DİSK'in üye sayısı üç-dört kat arttı. İşçi sınıfında DİSK'e doğru yoğun bir yöneliş vardı. Ama bu yöneliş sırf ekonomik taleplerin iticiliğinde değil, aynı zamanda güçlü bir siyasallaşma potansiyeline sahipti.

1968'den itibaren kendini sosyalist hareketten ayırmaya özen gösterip 1973'e kadar böyle gelen DİSK yönetimi, kendisinden aynı zamanda siyasal bir biçimlendirme bekleyen işçi hareketine cevap verecek durumda değildi. Varolan sosyalist eğilimleri şu veya bu nedenle özellikle kendileri üzerinde bir otorite olabileceklerini dikkate alarak elverişli bulamıyorlardı.

1975'deki DİSK genel kurulunda CHP yanlılarının oylarıyla «ilerleme»cilerin DİSK'e yerleşme kapısı açıldı. CHP'nin neden bu işe giriştiğini az sonra göreceğiz. O günlerde Türkiye Sosyalist Hareketinde herhangi bir sözü edilir gü-

ce sahip olmayan «ilerleme»nin yukardan DİSK'e yerleşmesi sağlandı.

«İlerleme», DİSK'teki sosyalist olmayan sendikacı kadrolarla işbirliği yaparak şu veya bu sosyalist eğilim için çalıştıkları açık olan sendikal kadroları tasfiyeye, etkisizleştirmeye yöneldi.

Tüm Türkiye toplumunun şimdiyedek raslanmadık biçimde siyasallaştığı bir evrede, «ilerleme», bu siyasallaşmanın en yoğun olduğu işçi hareketinde bile sosyalizm sözcüğünü kullandırmayarak nasıl bir «sosyalist» anlayışa sahip olduğunu gösterdi.

Böylece o, DİSK sendikaları içindeki genel olarak CHP'ye yatkın sendika yönetici kadrolarının ve daha üst düzeyde CHP politikasının bu geniş toplumsal hareketlilik döneminde tam da arzu ettikleri bir rolü oynuyordu. Sosyal demokrat anlayışla sosyalist anlayışın bilinçli biçimde birbirine karıştırıldığı sistemli biçimde bulanıklaştırıldığı bir «ileri demokrasi» programıyla «ilerleme»cileri, bir siyasal ekip olarak sendikalarda taraftar toplamaya çalıştılar. «İlerleme»ci anlayışın bulanıklığı, ilerlemecilikten CHP'liliğe geçişin her an mümkün olması, sendika kadroları içinde çoğalan «ilerleme» yanlılarına CHP'lerin endişe göstermemelerinin önemli nedeniydi. Nitekim bugün CHP, sendika kadrolarını tercihe zorlayınca, bu tutumun ne denli gerçekçi olduğu görülebildi.

Yukardan «DİSK'e yerleşen ilerleme», tabandan gelen hareketin «her boydan ve soydan» sosyalist eğilime kapılmamasına nezaret etti. CHP desteği arkasındaydı ve görünürde her şeyi «ilerleme»ciler yapıyordu ve birçok CHP eğilimli sendikacı basın bildirilerinde, demeçlerinde sözlerini «toplumsal ilerleme» ile bağlıyordu. 1977 seçimlerine kadar gerek CHP'nin genel politikası ve gerekse sendikacıların ileriye dönük hesapları bunu gerektiriyordu.

CHP, Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partileri model alarak kendisini düzenlemek istemektedir. Bilindiği gibi bu partiler ülkelerindeki en güçlü sendikalar topluluğu ile yakın ilişki içindedirler. İngiltere'de İşçi Partisi doğrudan TUC'un uzantısıdır. Almanya'da, İsveç, Norveç v.b. İskandinav ülkelerinde sosyal demokrat partiler ile sendika konfederasyonları İngiltere'deki gibi organik ilişki içinde değilseler bile birbirlerinden ayrılamazlar.

Ecevit'le birlikte CHP'de bir yapı değişikliği, başladı. Partinin eskiden dayandığı eşraf ve bürokrat kesimlerin ağırlığı azaltılmakta, Türkiye'de gelişen sanayileşmenin ortaya çıkardığı yeni toplumsal kesimlere yönelinmektedir. Henüz tamamlanamayan bu sürecin başarısı CHP ile işçi sendikaları arasında yukardaki modele uyarlı ilişkiler kurulması ile mümkün.

1972'de İnönü ve geleneksel CHP kadrolarının tasfiyesiyle birlikte CHP'de yürürlüğe konan yapı değişikliği programı daha başlangıçta beklenmedik ve CHP için özünde endişe verici olan bir olgu ile karşılaştı. İşçi sınıfı hareketinin 1971 öncesindeki nispi duraganlığı 1971 - 1973 baskı döneminin de etkisi ile sürecek sanılmıştı. Bu hesap tutsaydı CHP programı Türk - İş ve DİSK sendikal kadroları düzeyindeki «ikna çalışmalarıyla» gerçekleştirilmeye çalışılacaktı. İki konfederasyon arasındaki güç oranları temelinde pazarlıklar yapılırdı. Oysa 1973 sonrasının hareketliliği hem bu güç oranında süratle DİSK lehine değişiklikler yaratmaya başlamıştı ve hem de DİSK'e yönelen işçi kitlelerinde sosyal-demokratik ideolojiyi aşmaya açık bir siyasallaşma gözlemleniyordu.

Gerek DİSK'e yöneliş hareketinin ve gerekse bu harekette görülen siyasallaşmanın öncülüğünü yapan bir dizi sosyalist eğilimli kadrolar «ilerleme»nin CHP desteğindeki «her boydan ve soydan» sosyalist eğilimi tasfiye çabası içinde ya bertaraf edildiler ya da sindirildiler. Çoğu yerde sırf sosyalist eğilimli olanlar öncü olduğu için desteklenmeyen hareketlerin yenilgiye uğramaları nedeniyle, özellikle İstanbul dışındaki DİSK'e yönelik hareket zamanla hızını yitirdi. 1977 yılında DİSK'in örgütlü

olduğu işyerlerinde bazı referandumları kaybetmesinde bütün bunların etkisi vardır.

Ama bu arada hiç şüphesiz «ilerleme»cilerin de gücü artmıştı. Sosyalist hareketin «parti», «enternasyonalizm» gibi temel kavramlarını kullanabilme ve bunların altında şaşılacak kadar sığ mantıklarını örtebilme imkânları yanında, DİSK'teki yukardan konumlarını da kullanarak bir hayli taraftar toparlayabildiler. Herhangi bir sosyalist eğilimin sendika yöneticilerinde aradığı asgari ideolojik olgunluğa bile boşveren tutumları sayesinde birçok sendika yöneticesine «ilerleme»ci görünmenin pratik yararını sunuyorlardı.

Sendikalizme verilen primlerle «ilerleme»ci akım kuruluşundan şunca yıl sonra ilk defa bir «hareket» olma imkânını edinebiliyordu. 1975'den itibaren çok kısa süre içinde kazandığı bu «başdöndürücü» imkâna elli yıl kavruk kaldıktan sonra beklenmedik biçimde sahip olmuştu.

Ve daha DİSK'teki ilk yılı dolarken kendisini DİSK'e yukardan getirenlerin programlarına aykırı bir girişimde bulunması bu «başdönmesi»nin sonucudur denilebilir. 1976 Eylül'ünde DİSK «genel yas» adı verilen DGM yasasını protestoya yönelik grevi düzenledi. Hiç şüphesiz DGM'ne karşı siyasal içerikli bir greve girmek eleştirilemez. Ne var ki «ilerleme»ciler «MC'yi düşünüp halktan yana bir hükümet kurulması» amacını da bu grevlere yükleyip, Türk - İş'deki sosyal-demokrat sendikaları da «CHP'yi iktidara getirmeye» yönelik bu greve katılmaya zorlayınca, CHP, tedirgin oldu. Şu da var ki «halktan yana hükümet» sloganı ile «ilerleme»ciler kendilerine bu hükümette bir pay tanıyorlardı. MC'nin, zaman içinde yıpranmasını bekleyen ve 1976 Eylül'ündeki koşulları iktidar için avantajsız gören CHP «ilerleme»cilerin bu gayretkeşliğini desteklemedi. CHP desteklemeyince direniş de sona erdi. Ve bundan sonra CHP, sosyalist eğilimlerin etkisini kırmak için ittifak ettiği ve o zamana kadar hep kendisine tanıdığı sınırlar içinde kaldığını gördüğü «ilerleme»cilerin saatini doldurduğuna karar verdi.

1977 seçimleri ertesinde 2. MC hükümetinin kurulmasından sonra sosyalist ve demokrat kamuoyu 1973 - 1977 dönemindeki dağınıklıktan kurtulmak ve bu kez daha da güçlü biçimde bir faşist tehlikeyi barındıran MC'ye karşı mücadele edebilmek için toparlanma çabalarına hız verdi.

Buna bağlı olarak birçok mesleki ve kitle örgütü ortak bir toplantı yaptıktan sonra DİSK ile görüşmeye giderler. Görüşmenin ertesinde DİSK'in kararını daha sonra bildireceği söylenir ama ertesi gün heyet üyeleri tüm kamuoyu ile birlikte DİSK'in ünlü UDC çağrısından haberdar olurlar. DİSK'te bu gibi «siyasal işlerde» uzman olan «ilerleme»ciler kendileriyle görüşenleri «atlatarak» bu çağrıyı yayımlarlar.

UDC çağrısı yalnızca demokratik kitle örgütlerini olup bittiye getirme hesabından ötürü değil, asıl olarak CHP'yi hedefleyip diğer sosyalist eğilimleri kaale bile almayan niteliğinden ötürü tepkiyle karşılandı. Bu yüzden DİSK adına çağrıyı yapan «ilerleme»cilerin kendilerine has örgütleri dışında hiçbir örgüt UDC çağrısına olumlu cevap vermedi. İşçi sınıfının birliğini sosyalist eğilimleri tasfiye ederek kurma anlayışının, faşizme karşı birliği de sosyalist eğilimleri dışta tutmak biçiminde anlaması şaşırtıcı değildir.

UDC, «ilerleme»nin o zamana kadarki politika anlayışına ve uygulamalarına tepki duyan sosyalist kamuoyunca desteklenmediği gibi, CHP tarafından da desteklenmedi. CHP, «ilerleme»nin bu çağrıyla yeniden kendi üzerinde siyasal güç denemeye çalıştığına karar vermişti..

Gerek CHP ve gerekse DİSK'deki CHP eğilimli sendikacılar, Ağustos ayı başlarında yapılan UDC çağrısına açık bir eleştiride bulunmadılar. Gerçi CHP sessiz kalarak olumsuz bulmadığını belli ediyordu, ama CHP'li sendikacılar için aynı şey söylenemez. Sendika gazete-

lerinde UDC'yi savunan yazılar yayımlanıyordu ve çağrıya ilişkin DİSK bildirilerine itiraz edilmiyordu.

Ekim ayı başlarında CHP eğilimli sendikacılar UDC'ye karşı çıktılar. DİSK'deki olaylar da bununla başladı.

DİSK'deki CHP-«ilerleme» ittifakının fiilen sona erdirten bu olay, yaklaşık Ekim ayı başlarında uygulanmaya konulan yeni CHP politikasının bir parçasıdır. CHP açısından daha 1976 Eylül'ünde görevini tamamlamış olan «ilerleme» ile ittifak politikası, CHP'nin 1977 seçimlerinde tek başına iktidar olmaya yönelik stratejisinin gerektirdiği taktik ihtiyaçlar nedeniyle sürdürülmüştü. Şu anda yürürlükte olan yeni strateji ise tersine sözkonusu ittifakın sona erdirilmesini gerektirmektedir.

CHP'nin yeni politikası AP ile çeşitli biçimlerde kurulabilecek bir ittifakı amaçlamaktadır. Ya bütün olarak AP ile, ya da AP'den ayrılacak belirli bir grupla kurulacak bir AP - CHP iktidarının kimler tarafından ne için, hangi görevleri yerine getirmek üzere desteklendiği burada konumuz değildir. Ayrıca böyle bir ittifakın AP'nin kendi sağındaki ve CHP'nin kendi solundakilerle ilişkisini kesmelerini gerektiren genel koşulu üzerinde de durmayacağız.

DİSK'deki son olaylar ile bu genel koşulun doğrudan bağı elbette kurulabilir.

Konumuz gereği, yeni CHP politikasının doğrudan doğruya CHP'nin kendi yapısıyla ilgili yanı üzerinde duracağız.

Daha önce de işaret edilmişti ki, CHP eğer 1977 seçimlerinde tek başına iktidara gelebilseydi ilk yapacağı işlerden biri de kendisine bir sosyal demokrat parti yapısı kazandırmak olacaktı. İktidarda olmanın prestiji ile CHP, DİSK ve Türk - İş'i birleştirmek ve böylece oluşacak güçlü sendikal birlik ile kendisi arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmak yolunu tutabilecekti. 1976 yazında geniş tartışmalara yol açan ünlü CHP Gençlik Kolları Raporu, bunun bir tahmin olmadığını gösterir.

CHP'nin iktidar olamayışı bu programı engelledi, hattâ tehlikeye soktu.

Çünkü kurulan 2. MC hükümetinin iki ortağı MHP ve MSP'nin işçi hareketi üzerinde özel önem verdikleri amaçları vardır. MSP'nin Hak - İş, MHP'nin MİSK kanalıyla kendilerine bağlı sendikalar bloku oluşturmaya yöneldikleri öteden beri biliniyor ve görülüyordu. Bu partiler iktidar oluşlarından güç alarak bu çabalarını daha da artıracaklar ve ilk planda Türk - İş'in zaten sarsıntı içindeki sendikalarına yöneleceklerdi. Tunç'un 2. MC'nin kurulmasına karşı gösterdiği tepkinin kökeni buralardadır. Türk - İş'in profesyonel sendikacıları bu sağdan gelen tehdit karşısında bir DİSK - Türk - İş işbirliğinden sözetmeye başladılar.

MSP ve MHP'nin Türk - İş'e yönelik amaçları şüphesiz CHP için de, onun kurmaya çalıştığı sosyal demokrat parti modeli için de bir tehdittir. Tunç ve ekibi ile CHP'yi 1977 seçimleri öncesiyle kıyaslanmayacak biçimde yakınlaştıran da budur.

CHP, iktidarda olmanın gücüyle uygulamaya koymayı düşündüğü sendikalar üzerine programını, yukarda özetlediğimiz nedenlerden ötürü şimdiden gündeme getirmek zorunda. Şüphesiz bir DİSK - Türk - İş birleşmesi henüz ortaya atılmıyor. Şu anda «ön koşullar» oluşturulmakta. Aralık ayındaki DİSK Genel Kurulu ve daha da önemlisi, sözkonusu planın gerçekleşme şansını belirleyecek olan mahalli seçim sonuçları beklenmektedir.

DİSK'e akının yoğun bir siyasallaşma potansiyeline sahip olduğu görüldüğünde, bu siyasallaşmayı istenen düzeyde —sendikalist düzeyde— tutabilmek için kendisinden yararlanılan «ilerleme»ci grup görevini yapmıştır ve perde önündeki göreve gerek kalmamıştır.

DİSK'de «toplumsal ilerleme»ci görünümün tasfiye edilmesi, bu grubun taraftarlarının tasfiyesi anlamına gelmez. CHP'nin ve soy sendikalizmin desteği arkalarından çekildikten sonra «ilerleme»nin sahip olacağı güçle DİSK'te var-

lığını sürdürmesine itiraz edilmiyor. «İlerleme»nin en az zararlı sosyalist eğilim olduğu yargısı terkedilmiş değildir. Ancak «ilerleme» DİSK'e egemen olduğu yolundaki propagandanın ve bu propagandaya güç veren DİSK yayınlarındaki belli slogan ve sözlerin sağladığı görünümün sona ermesiyle birlikte önemli bir güç kaybına uğramıştır.

Bu sonuç, yalnızca «ilerleme»nin yenilgisi olarak ele alınamaz. «İlerleme», Lenin'in sosyalist siyasal mücadelenin içeriği üzerindeki yazılarında onca suçladığı «ekonomik mücadelenin kendisine (sosyalist) siyasal içerik kazandırma» anlayışının uygulayıcısı olmuştur. Bu anlayış ise sırf «ilerleme»ye özgü olmayıp, Türkiye Sosyalist Hareketinde açık ya da örtük biçimde yaygın bir kabul gören anlayıştır. «İlerleme»nin «Yaşasın DİSK» sloganlarıyla ile yürüttüğü siyasal güç edinme politikası sırf sendika ile partiyi özdeşleştirdiği açısından eleştirilemez. «İlerleme»nin bu politikasının anlaşılır nedenleri vardı. Ve bu politika sendikalar temeli üzerinde siyasî mücadele anlayışının öngördüğü parti-sendika ilişkisinden özünde farklı değildi.

Bu bakımdan «ilerleme deneyi», işçi sınıfı içindeki çalışmayı sendikalar içinde ve ekseninde çalışmaya indirgeyen anlayışın ne sonuç getireceğini gösteren bir derstir ve hepimiz için de bu anlamda öğreticidir. Çünkü «ilerleme» bu anlayışın Türkiye pratiğinde kazanabileceği en yüksek etkililik düzeyine varmış ve böylece içeriğini olabildiğince açık sergilemiştir. Şu anda «ilerleme»nin DİSK'deki sosyalist görünümü sağlama rolüne talip olmak isteyen diğer grupların hiçbiri bu etkililik düzeyine bir daha varamazlar.

Ama şüphesiz, «ilerleme»nin bıraktığı boşluğu doldurmak isteyen ve DİSK'de bu eğilimin edindiği imkânları ele geçirebildiğinde onun yaptığı hatalara düşmeden kullanabileceğine inanan eğilimler olacaktır. Sendikalizm ve onun müttefiki sosyal demokrasi, varolan koşullarda böyle bir eğilime ihtiyaç duymaktadır zaten. Onlar, işçi sınıfının ekonomik mücadelesine siyasal anlam kazandırmak isteyen «sosyalist anlayış»ların sendikalar platformunda yürüteceği çalışmaların sonuçta kendilerine yarayacağını bilmektedirler. Yalnızca «ilerleme»nin deneyi değil, tüm Batı Avrupa'da ve ABD'deki sendikal hareketin tarihi yeterince güvence vermektedir bu konuda.

Bu tarihî deneyler, Batı Avrupa'da son yıllarda ortaya çıkan Avrupa Komünizmi olgusu ile daha da zenginleşmiş olarak önümüzdedir.

Türkiye Sosyalist Hareketi, DİSK'deki son gelişmelerden sonra, bütün bu tarihî deneyleri de gözönüne alarak, sendikalar ve sosyalist mücadele ilişkisi, işçi sınıfının sosyalist mücadelede yer almasının başlıca kurumu olarak sendikaları ele alma anlayışı v.b. konularda derinliğine bir tartışmayı gündeme getirmek zorundadır.

∴

Bu sayımızda, «Stalinizm» konusunda elimizde kalan malzemeyi değerlendirmeye devam ederek, İKP üyesi ve Gramsci Enstitüsü üyelerinden V. Gerratana'nın yazısının birinci bölümünü sunuyoruz. Althusser'in Stalinizme karşı tavır değişikliğini işleyen bu yazının, Lenin ve Stalin ilişkisini inceleyen ikinci kısmı da bir sonraki sayımızda yayımlanacak. Bütün yazının içeriğini tartışan, bizim yazacağımız incelemeyi de sonraki sayıya bıraktık.

Mete Tunçay'ın İstiklâl Mahkemeleri'nin uygulamaları arasında bulduğu belgelediği çok ilginç bir dava üzerine yazısı, bir yandan, Kurtuluş Savaşı'na katılan değişik gruplar arasındaki çekişmenin ve iktidar mücadelesinin, savaşın kazanılmasından sonra ne gibi hesaplaşmalarla çözüldüğünü, bir yandan da, tarihimiz boyunca, demokrasi ve hukuk anlayışımızın içyüzünü sergiliyor.

Bu sayımızda, sanat ve edebiyata geniş bir yer ayırabildik. Ahmet Oktay

uzun inceleme/denemesinde geniş bir dönemle ve dönemin «sol» içinde egemen eğilimleriyle, kendi kişisel konumunu aşarak nesnel bir tartışmanın yolunu açan bir hesaplaşmaya giriyor

Murathan Mungan, tiyatro konusuna iyi işlenmiş bir teorik sorunsal içerisinden yaklaşıyor. Murathan Mungan genç bir yazar. **Birikim**'in 17. sayısında, «Devrimci Olmak» başlığıyla, yazarı belirtilmeden yayımlanan sosyalist deneme örneğini de Murathan Mungan'ın yazmış olduğunu belirtelim.

Bu sayımızda genç bir şairin, Ahmet Güntan'ın şiirlerini sunuyoruz. Özgün bir şiir anlayışı ve geniş bir şiirsel dünyası olduğuna inandığımız Ahmet Güntan'ın bu ürünlerinin ilgiyle karşılanacağını umuyoruz.

Birikim

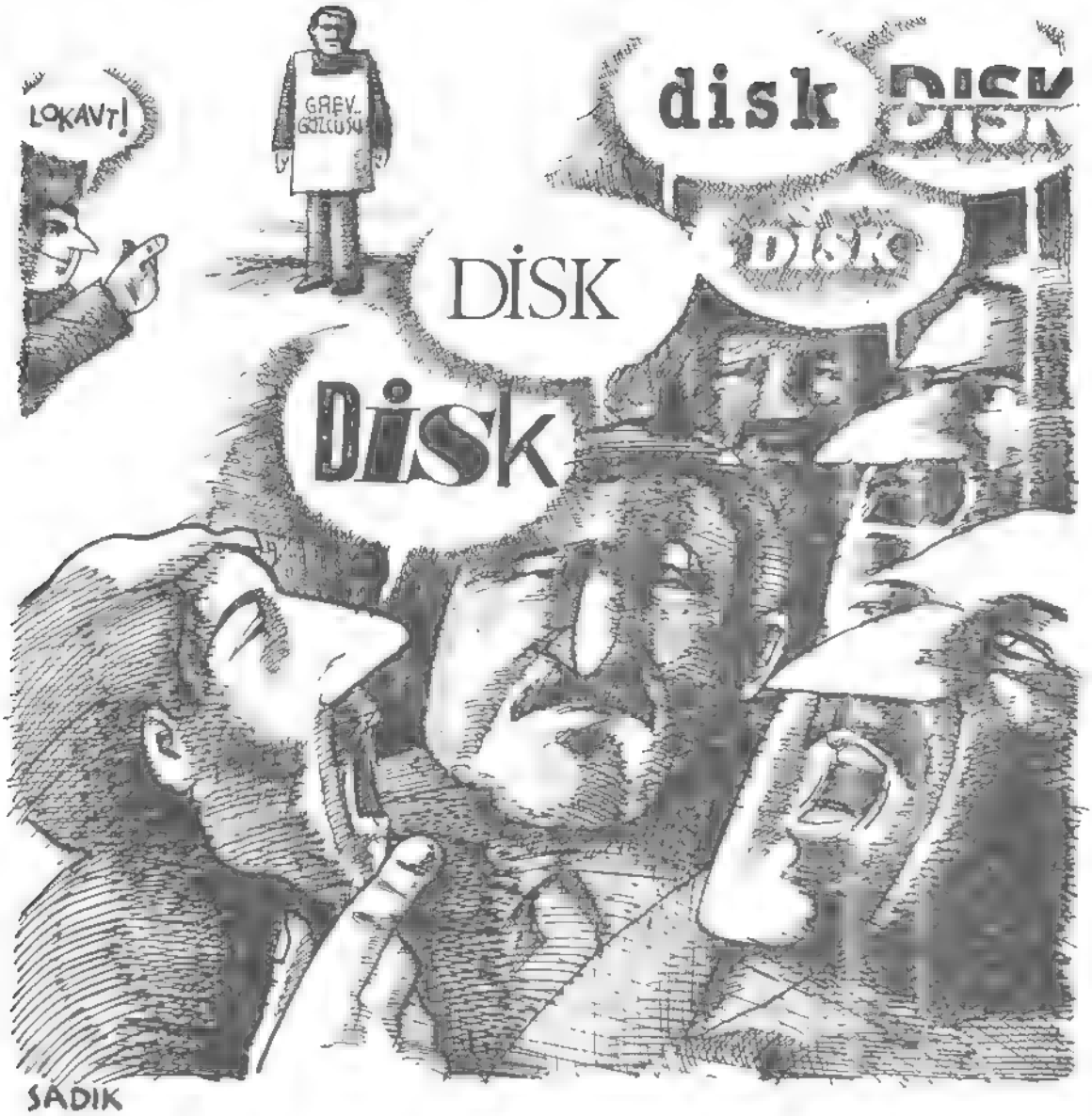

Desen SADIK KARAMUSTAFA

Karşı İdeoloji ve Edebiyat *

Marksizmin ayırdedici **birincil** özelliğinin ihtilalcilik olduğunun belki de gereğinden sık vurgulanması gerekiyor. Çünkü Stalinizmin Marksist teoride meydana getirdiği öne sürülen kireçlenmenin giderilmesi amacıyla başlatılan girişimlerin büyük bölümünün bu ayırdedici özelliği perdelemeyi öngördüğü, bugünün somut koşullarında daha **da** açık kavranabiliyor. Özellikle ihtilalin[1] gerekli olmayabileceği yolunda zaman zaman uyarılarda bulunmuş Avrupa Komünizminin proletarya diktatörlüğünü **de** tarihî bir kategori olarak aşmasından ve yürürlükten kaldırmasından sonra.[2]

Bu yüzden Marksist teorinin temel kavramlarının **özgül** alanlarda ele alınıp irdelenmesini gerektiren her girişimin kendisini dalma bu ayırdedici özellikle denetlemesi gerektiğine inanıyorum. Bu konuda yapılacak en ufak dalgınlık, verilecek en ufak ödün, terimler ne kadar marksist olursa olsun teorinin **revize** edilmeye başladığı anlamına gelir.

Amaçlanan hızlı devrimcilik oynamak değil, teorinin kültür ve sanat alanında şüpheye yer bırakmayacak biçimde revize edildiğini, daha da ötesinde Marksist eleştiri ve analiz ölçütlerinin burjuva ideolojisinin güdümüne girdiğini söylemek.[3] Bu önermenin, en saf kan «ontolojistlerin» Marksist Estetik yazdıkları ve kimi **insancıl sosyalistlerle** dil-bağı kurdukları bir dönemde **bile** doğrulanması istenecek elbet.

Bu doğrulamaya girişmeden, yöntemsel bir soruna değinmekte yarar var: Şimdiye kadar bütün öteki alanlarda olduğu gibi kültür-sanat alanındaki tartışmalarda **da,** analiz girişimlerinde **de** egemen ideolojinin kavramlaştırmalarından yola çıkıldı ve bu yüzden burjuvazinin sorunsallarına bağlı kalındı. Hayırlanan burjuva ideolojisinin terimleri **verilmiş** yüklemleriyle yorumlandığından yalnızca analiz edilmemekle kalmadı, hem eleştirel, hem yaratıcı etkinlikte yanılmalara yol açtı. Eğer eleştiri gerçek anlamda Marksist teoriden kaynaklanacaksa, şimdiye kadar sürdürülen tartışma ortamının kavramlaştırmalarını **öncelikle** tersine çevirmek zorundadır. Yürürlükteki ilişkiler düzenini[4] bütünüyle geçersizleştirecek olan bu tersine çevirme işleminin teorik **sonuçlarına** katlanamayan bir bakış-açısı kendini Leninist bağlamında Marksist saymamalıdır.[5] On yıldır **özgürlük** kelimesi teorik bağlamının öylesine dışında vurgulandı ki gerek edebî etkinlik, gerekse eser yalnızca özgürleşmekle kalmadılar, teorinin ilkelerinden bağımsızlaştılar ve koptular **da.** Marksist teoriye göre ve teorinin **içinde** edebiyatın özgüllüğü tartışılmadı, tam tersine; tartışılan, Marksist tezlerin burjuva ideolojisinin teorilerine ne ölçüde uyarlanabileceği idi. Türkiye koşullarında ve yalnızca edebî alanda şu savsöz alabildiğine geçerlidir: Burjuvazi Marksizmi özümlemiştir.

Bu özümleme, kullanılan tekniklerin ve biçimsel yöntemlerin betimsel bir sunumuyla da gösterilebilir elbet, ama bu tutum o yöntemleri oluşturan özsel içeriği yeterince açığa çıkaramaz. Sorun ideolojik baskı ve baskı ay-

* Bu yazının *bağlayıcı* kavramı proletaryadır. Terimleri, tanımları ve kurgusu, yalnızca nesnesini görünür kılmaya yönelik. Betimleyici olmak zorunda kalınan kimi yerlerde, özellikle ikinci bölümde bile hiçbir *yan* anlamaya yol açılmamaya çalışıldı.
Yazı, teorik kapsamı dolayısıyla belli bir azınlıkla konuştuğunu *biliyor,* bu yüzden terminolojik olmaktan *da* çekinmiyor.
İkili anlamaları önlemek amacıyla kesinlikli bir dil kullanıldı. Bu kesinliği yazarın saygısızlığına ya da içe-kapanmışlığına yormamalı. Çünkü bu yazı öncelikle Marksistler arasında bir *tartışmayı* amaçlıyor. Terimler ve tanımlar belirlenmiştir. Tartışma bu *düzeyde* ve *alanda* kalındıkça mümkün olabilir.
Yazının sentetik niteliği dolayısıyla başvuru kitapları belirtilmedi genellikle. Ancak okur öne sürülen tezleri yönlendiren ana-düşüncelerin kaynaklarını rahatlıkla kestirebilir.

gıtlarıyla ilgilidir çünkü. Bir dil ürünü ortaya koyan kültür-sanat adamı, doğrudan doğruya bu aygıtın içinde yer alır. Yaratıcısı olduğu kadar yıkıcısıdır **da** bu aygıtın. Ancak bu yıkıcı kimliğin kazanılması, her şeyden önce verilmiş dilin **dışına** çıkılmasını gerektirir. Çünkü durmadan kurulu düzenin **rationale**'ini savunan, pekiştiren ideolojik baskı kendini en çok dil-içi ve dil-dışı göstergelerde açığa vurur.[6] Bilinci denetleyen, güdülendiren ve uyumlayan **geri-besleme** (feed-back) yalnızca burjuvazinin sınıf egemenliğini güçlendirmek amacıyla kullanılmakta ve işletilmektedir. Reklamcı «Moda Vakko'dur» derken yalnızca tüketici eğilimlerini kışkırtmadığını bilmektedir: En iyiyi, en güzeli burjuvazinin bildiğini belirten bir önermedir bu. İşçi sınıfını burjuvaziyle **bütünleştirmeyi,** hem onun, hem de kültür-sanat adamının ihtilalci eylemini **önlemeyi** amaçlayan bilinç-altı kurgu her yerde yürürlüktedir. Burjuvazi proletaryaya foto-romanlar, patron olan işçi filmleri sunuyorsa, **ayrıcalığının** farkındaki kültür-sanat adamına da öznelci felsefeleri ve derinlikler psikolojisini sunar.[7]

«Koş Anadol, koş» spotu sadece alıcı yaratmak ve rekabeti kızıştırmakla kalmaz, aynı zamanda Türkiye'de sanayi sermayesinin gücünü **de** kanıtlar. Daha özel anlamda ise Koç grubunun otomotiv sanayiine de el attığını, o alanda da suyun başında olduğunu vurgular. Kültür-sanat adamı ise «Leyla'nın o pencerenin önünde duruşunda insanın yalnızlığını kavrıyoruz» türünden cümleler yazdığında neyi belirlemektedir acaba? Özümüze özgüdür yalnızlık, dünyada ve insan oluşun bir **gereğidir.** Bir gereklilik olduğu için **de** ortadan kaldırılması imkânsızdır. Böylece reklamcıyla kültür-sanat adamının yazış biçimleri son analizde düzenin değişmezliğini vurgulayarak **örtüşürler.** Reklamcı daha başlangıçta neyi pazarladığını ve nereyi temsil ettiğini bilmektedir. Eleştirel olduğunu sandığı anda sistemin **rationale**'ini onaylayıcı ve onaylatıcı önermeler geliştirmektedir kültür-sanat adamı ise. Çünkü içinde bilgilendiği egemen ideolojinin değer ölçütleriyle ve kavramlaştırmalarıyla eğilmektedir konusuna. İdeolojinin verilmiş terimlerle tartışılması, daima **içerden** bir tartışmadır. İçerden eleştiri, sistemi onarmaya yarar, Marksist-Leninist bağlamında ortadan **kaldırmaya** değil.[8]

Türkiye'de kültür-sanat adamının sınıfsal kökeni açısından burjuva değer yargılarıyla yetiştiği, yıllar yılı onun sorunsallarıyla ilgilendiği bir gerçek. Toplumsal muhalefetin kristalize olduğu 1950 yılından bu yana yetişenlerle bu kuşağa bütünleşenler, toplum eleştirisine **bile** Marksist kavramlardan çok liberal ve varoluşçu kavramlarla yöneldiler.[9] Bu yüzdendir sınıfsal protestonun önceliğinin gözden kaçırılışı. Genellikle ussal ve bireysel olan vurgulanmıştır, **tarihî** ve **sınıfsal** olan değil. Bugün birçok kültür-sanat adamının kendilerini hâlâ Marksist sanmalarının nedeni budur. Bu yanılgının ortaya konmasının, bu yol-arkadaşlarının **ait** oldukları ortam içinde değerlendirilmelerinin zamanıdır ve bu değerlendirme kültür-sanat kavramlaştırmalarının **ön-koşulu**'dur. Kültür-sanat adamlarının büyük çoğunluğunun kendini Marksist sanmasına yönelik önermeye ilişkin bir açıklama girişimi, konunun kapsamı da gözönünde bulundurularak şöyle genellenebilir:

Türkiye'de gerçek bir teorik hayata geçilmeye başlandığı yıllarda biri iç, öteki dış iki tarihî olayın kesişmesi kültür-sanat adamının en büyük talihsizliği olmuştur: Stalinciliğin **resmen** suçlanması ve Demokrat Parti'nin **baskıcı** kimliğini açıklaması. Birinci olay Marksizm-Leninizmin tersinden okunmasının başlangıcını oluşturmuş, ikinci olay ise bir yeraltı adamı kimliği kazandırmıştır kültür-sanat adamına.

Stalin kültürünün kınandığı —bu kınamadaki teorik ve pratik ölçü sözkonusu edilmiyor elbet— 1956 yılında kültür-sanat adamının bilgi ve bilinç düzeyi neydi acaba? O tarihe kadar doğrudan doğruya Moskova'ya bağımlı Marksist aydınlar hemen bütün dünyada olduğu gibi resmî teoriyle sınırlıydılar ve teorinin de ancak Türkiye'ye ulaşabilen **bölümüyle** ilintiliydiler. Karşı-Stalinciliği doğuran çeşitli sorunlar hakkında ancak dolaylı yoldan ve **gözden geçirilmiş** biçiminde bilgi edinmişlerdi.[10] Kruşçev'in XX. Kongre'deki söylevinin yarattığı şokun derinlemesine bir analizi bu yazının sınırlarını aşar, ancak bu söylevin Türk Marksistlerinin bir bölümünde ideolojik-politik **çözülmeye,** bir bölümünde ise **içe kapanmaya** yol açtığı hemen söylenebilir. Birincilerin **insancılık** kelimesinin yükleminde iç rahatlatıcı bir anlam-özü bularak

burjuvaziye kaydığı, ikincilerin ise sonraki yıllarda Türkiye koşullarının yanlış yorumlanmasına yol açacak sekterizme bağlandığı, herhalde üzerinde durulması gereken bir öngözlem olarak belirtilebilir.[11] Demokrat Parti yönetiminin baskıcı uygulamalara başlaması ise, zaten zihnî bir şok geçiren Marksist aydını uzun yıllar süresince teori ve eylem alanında **pasifize** etmiştir. Sonuçta bu aydınlar **da** burjuvazinin sanayi kesiminin 27 Mayıs darbesiyle gerçekleşen isteklerinin içeriğiyle **yetinmişlerdir.**[12]

Radikal aydınlar ise daha Marksizme kayış aşamasında bir «katil-Stalin» ve «özgürlük düşmanı Komünizm» imgesiyle **karşılaştırıldılar.** Bu kesim giderek yoğunlaşan ekonomik ve politik baskı karşısında daha özgürlükçü ve eleştirel düşünce biçimleri arıyor, ancak güdümünde kaldıkları bu imge yüzünden Marksizmi seçemiyordu. Politikanın zorunlu olduğunu seziyor, ama bireysel özgürlüğünü de korumak istiyordu. Bir yanda Hugo vardı, bir yanda Höderer. Tanrı Janus gibi iki yüzü de aynı olan bir görüntüydü bu. Bugün bile kültür-sanat adamının yaratılarında alttan-alta gözlemlenen eyleme umutsuzca girme, seçme'yi metafizik sorun olarak koyma gibi eğilimlerin nerden doğduğu kolayca anlaşılabilir.

Bu arada Türkiye'de uygulanan yayın politikasının da egemen ideolojinin kırılamamasına yardım ettiğini hemen eklemek gerekiyor. Kültür-sanat adamı Marksizmin kendisini öğrenmeğe başlamadan teorinin şu ya da bu yanını **eleştiren** eserlerle karşılaştı. Genellikle teorik ve terimsel hazırlığı bulunmayan okura Sartre'ın **Materyalizm ve Devrim** adlı kitabı sunulduğunda yıl 1962 idi. Aydınlar-yazarlar —Marksizmi seçenler de, radikaller de— **Elyazmaları**'nı, **Alman İdeolojisi**'ni, **Kutsal Aile**'yi, kısaca Marx'ın Hegel'le hesaplaştığı başlıca eserleri —1977'de okumayan Marksistler bulunduğu için **Kapital** hiç anılmıyor— okumadan Garaudy'nin Sartre'a cevabını ve benzerlerini, yani Marksizmi **dolaysız** bir insancı felsefe gibi gösteren metinleri hafızladı.[13] Bu durumun ne tür kavram kargaşalıklarına ve yanlış anlamalara yol açtığı bugün daha açık biçimde gözlemlenebiliyor.

Kavramların ve sorunsalların gelişim süreçleri ve teorinin içinde değil de **hümanizme** bağlı olarak değerlendirilmesi bir yandan, Stalinciliğin ve Jdanovculuğun[14] yarattığı korku bir yandan kültür-sanat adamının ideolojinin terimlerini kesinlikle terkedememesine, daha da ötesinde böyle bir sorun olduğunun farkına **bile** varamamasına yol açtı. Kültür-sanat adamı politikaya bulaşmamaya **özellikle** dikkat etti. Bu tutum bir karşıt politika değilmiş gibi. Marksizmin politik yükleminden kaçış, teorinin yalnızca **özümleyici** yanının vurgulanışı, burjuva ideolojisiyle ilişkilerin **eleştirici-dıştalayıcı** değil **bütünleştirici** birlikteliğine yol açtı. Barış içinde birlikte yaşama ilkesinin soyutlanarak yorumlanışı ise edebiyat alanına, hemen hemen bütün burjuva değerlerinin Marksizme kabulü şeklinde yansıdı. İnsanın özgürlüğü, kurtuluşu ve mutluluğu eserde de, düşüncede de **aşkınlaştı** böylece. Sınıfsal olan edebiyat içi eleştirel **söylem'in**[15] basit bir **ögesi** durumuna indirgenerek nerdeyse yürürlükten kaldırıldı ve edebiyat, ideolojinin teorik kapsamında **bulundurulmaya** devam etti. Bu bulunduruluşun zorunlu sonucu olarak da insanın kurtuluşu ile **proletaryanın** kurtuluşu **özdeş** terimlermiş gibi kullanıldı.[16]

Bu çok genellenmiş süreç içinde, kültür-sanat adamı Marksizmi ahlâktan kaynaklanan bir insancılık saymaya, Türkiye'nin gündemindeki sorunları burjuva insancılığının terim ve kavramlaştırmalarıyla tartışmaya ve çözmeye devam etti. Egemen ideolojinin dışına çıkamadı bu yüzden de. Egemen ideoloji tarafından **emiliş,** genellikle burjuvazi ve küçük burjuvaziden gelen kültür-sanat adamını ahlâken desteklediği proletaryanın somut mücadelesinden uzağa düşürdü ve kendi kurtuluşunu **da** gerçekleştirebilecek olan **biricik** sınıfla organik bir bağ kurmasını engelledi. Proletaryayı hâlâ **«o derin tarihî uykuda»** varsaymayı seçen kültür-sanat adamı, özgürleşmiş edebiyat, özgür yaratıcılık gerekçeleriyle ideolojinin rahatlıkla özümleyebileceği insancı protesto ve derinlikler psikolojisi alanına çekildi. Proletarya ve müttefiklerinin bilinçlendirilmesi edebiyat dışı, utandırıcı bir davranış olarak konuldu ve yalnızlık, ölüm korkusu, cinsel bunalım, nesnelerin bağımsızlığı gibi sorunlar için henüz **olgunlaşmamış** sayılan proletaryanın **içerik-dışı** bırakılmasına yol açtı. Gelgelelim düzenin değişmesinden

ve toplumsal adaletten yana olan kültür-sanat adamı egemen ideolojinin sorunlarını yine **de** Marksizmin sorunlarıymış gibi görmeye devam etti. Bir **kültürel-travma**'yı göze almadıkça devam da edecek.[17]

Bu kültürel-travmayı gerektiren koşulların genel sunumunun yeterli olduğu varsayılıyor ve öncelikle tersine çevrilmesinin zorunlu olduğu öne sürülen kavramlaştırmalar iki ara başlık altında ele alınıyor:

1. Edebiyatın malzemesi insan değildir.

Bir Marksist, daha işin başında tırnak içinde ve büyük harfle yazılan insan'ı teorinin bir ön-koşulu olarak dışarda bırakır. Tür varlığı olmasının dışında tarihin konusu olan bir özü yoktur insanın. Marx'ın analitik yöntemi de insandan değil ekonomik dönemden kaynaklanır, «İlk tarihî olgu maddî hayatın üretilmesidir. Duyular dünyası, Aziz Bruno' nun yaptığı gibi en azına indirilip bir deyneklen ibaret sayılsa bile, bu deyneğin üretilmesini sağlamış olan faaliyeti şart koşar.» **Alman İdeolojisi**'nden bu kısa alıntı, insanın üretici faaliyetinin önceliğini ve belirleyiciliğini yeterince vurgular. Öteki insanlarla birlikte yapılan bu faaliyet doğayla birebir durumunda bile bir **ilişkiyi** şart koşar. Bu bağlamda, insanın bir nesnelleşme biçimi olan edebiyat, ilişkilerin anlatımıdır. Bu ilişkiler, üretim tarzının belirlediği toplumsal formasyon içindeki ilişkilerdir elbet, öncelikle de **sınıfsal** ilişkilerdir. Edebiyatın malzemesini oluşturan bu sınıflararası ilişkiler **dolayımlaşarak** bireylerarası ilişkileri oluştururlar.[18]

Sınıflararası ilişkiler toplumsal kuruluşun kavranmasını sağlıyorsa sınıf-**içi** ilişkiler de kişilerin anlaşılmasını sağlar. Bunu söylerken sınıf-içi ilişkilerin sınıflararası ilişkiler karşısındaki **görece** özerkliği gözönünde tutuluyor. Bu görece özerklik hem aynı sınıf üyelerinin niçin birbirlerinin çıkartması olmadıklarını açıklar, hem de kişisel belirlenişin benzersizliğini. Sınıf-içi kişilerin kişilerle ve kişinin kendisiyle ilişkisi, bu ilişkilerin dolayımlaşmaları ruhsalın çözümlenebileceği alanı verir.[19]

Edebiyat için adlandırılmış bir insanın özü, **doğası** yanılsamadır. Yazar bu yargının karşıtına inansa da. Bireyci anlayış ilişkilerin kavranış ve yorumlanışını başkalaştırır yalnızca, ilişkilerin **nesnelliğini** değil. Bu yüzden edebî metinde sanatçının bilinçliliği ve yeteneği ölçüsünde özgüleşerek dile gelen ilişkiler, son analizde ekonominin belirleyici olduğu toplumsal formasyonun ilişkileri olarak kalırlar. Ama bu ilişkiler sınıflı toplumda kendilerini oldukları gibi ele vermezler. **Şeyleşmişlerdir** çünkü. Doğu ve Güney-Doğu Anadolu' da örneğin kaçakçılığın **gerçek** niteliği yitmiştir: Yasanın ilgili maddesiyle mayın tarlası arasındaki **bireysel** bir olgudur yalnızca. Türkiye genelinde ise geri-kalmışlıkla ilintili görülmektedir. Mülksüzleşme ve yoksullaşma kaynak kıtlığı, az çalışma, talihsizlik gibi gerçeğe sonradan yapışmış niteliklerle açıklanır olmuştur. Varlıkları yadsınamayan sınıflar aynı bütünün **parçaları**, birer toplumsal grup gibi gösterilmeye çalışılır. Sistemin üzerindeki bu perdeleme, proleterin hayat koşulları her gün biraz daha düzelen bir **birey** olarak proletaryadan yalıtılması çabalarıyla daha **da** pekiştirilmektedir.

İlişkileri değil tırnak içine alınmış insanı öngören bir edebiyat, bu yüzden egemen ideolojinin kapsamında kalır. Soyut insan ağır basınca, yanlış bir dünya bilinçliliği edinilmesine yol açan şeyleşmiş ilişkiler kimliğini korur ve sınıf mücadelesini **gizlemeye** devam eder. Marksist eleştiri içinse[20] önemli olan bu mücadelenin açığa çıkarılması, güçlendirilmesi ve proletaryanın dünyayı dönüştürmesine yardımcı olmaktır.[21] Burada, yeniden üzerinde durulacak bir noktayı hemen belirtmek gerekiyor: Proletaryadan yana oluş konuların, kişilerin, olay örgüsünün belirli bir açıdan **düzenlenmesiyle** sağlanamaz her zaman. Edebiyat eserinde ilişkiler dil yoluyla nesnelleşirler. İdeolojik tavır metnin bütününe yayılmış **genel-söylem**'le metin içinde kişilerin, olayların, durumların geliştirdiği **alt-söylem**'lerde **belirginleşir**.[22] Metnin kişileri işçi sınıfından olabilirler, kırsal kesimden gelebilirler, ne var ki onları asıl ele veren konuştukları dildir: Tutucu bir ortakçıdır bakarsınız, sınıf değiştirmek isteyen bir işçidir ya da. İlişki biçimi başlangıcında egemen ideolojinin kapsamı içinde ele alınmışsa bu ilişkinin söylem'de nesnelleşmesi **de** ideolojik olur. Tırnak içindeki insanı anlatmayı seçen bir edebiyat kolaylıkla düşebilir bu açmaza.[23] Köy romanlarının büyük bölümünün niçin **popülizme** saplandığı ve niçin şematik kaldığı kolayca anlaşılabilir böylece.

Bu yorum çerçevesinde, burjuva ve küçük burjuva çevrelerin duygu ve düşünce dünyasından küçümsenemeyecek örnekler veren kültür-sanat adamının şimdiye kadar işçi kesimine **niçin** yanaşmadığı da sorulabilir. Bu tutumda yazarın proletaryayı tanımayışı mı etken olmuştur, yoksa proletaryayı **yazmanın** yükleyeceği teorik-pratik ödevlerin çetinliği mi? 12 Mart dönemini öncesi-sonrasıyla konu edinen romanlarda özellikle aydınlar ve gençlik kesimi üzerinde durulması —bu kesimlerin o sırada izledikleri politik çizginin doğruluğu ya da yanlışlığı hiç önemli değil burada— ve sorunların proletaryanın **dışında** ele alınmaya çalışılması oldukça anlamlı görünüyor. O romanların bir bölümünün **dili** bu açıdan analiz edilmeyi büyük ölçüde **haketmiştir.**[24]

Şeyleşmenin gerçek niteliği anlaşılmadıkça yanlış-bilincin yansımalarından kurtulunamaz.

2. Şeyleşme içsel bir olgu değildir.

Teorinin bugünkü aşamasında, kullanılan şeyleşme terimi ile yabancılaşma ve fetişizm terimlerinin aynı olguyu dile getirdikleri söylenmelidir. Terimlerin bu ayrımlaşması bir yandan Marx'ın değişik tarihlerde yazdığı metinlerden, bir yandan da yabancılaşma'nın fazla Hegelci bir yüklemi olduğu yolundaki eleştirilerden ileri gelmektedir. Ancak üç terimin de meta üretiminden doğan kapitalizme özgü bir olguyu açığa çıkardığı kesin.

Teorik içeriği dolayısıyla **öncelikle** proletaryanın maddî-manevî mülksüzleştirilmesini dile getiren üç terim de antropolojik değil ekonomik kökenlidir, belirledikleri olgu da **tarihî**'dir. Bugün toplumsal hayatın her yanına sızan, bireyin değer ve davranış dünyasını tersine çeviren, kimi yazarlarca bir başkasının anlam-evrenini imkânsızlaştırdığı öne sürülen, iletişimi yozlaştıran, insanı insanın kurdu haline getirerek her birini kendi içinde biraz daha yalnızlaştıran ve kimi zaman kişiliğin parçalanması, kimi zaman insansızlaştırılma diye tanımlanan bu olgunun her şeyden önce emeğin meta olarak satışa çıkarılmasından kaynaklandığını, çağdaş toplumdaki her türlü biçimlenişinin ancak **piyasa** ekonomisinden hareketle açımlanabileceğini unutmamak gerekiyor. Sorun, Hegel için insanın **özüne** ilişkindir çünkü her **nesnelleşmeyi** yabancılaşma olarak görür, Marx içinse **ücretli emeğe** ve **özel mülkiyete.**[25] İşçi emek ürününe **çalıştığı** için değil, emeğini hayatını sağlamak amacıyla **satışa** çıkardığı için yabancılaşır. Emeği şeyleşmiştir çünkü başkasınındır, giderek kendisi **de** başkasınındır. İşçi bir işçi olarak emeğini satın alabilecek kapitalist bulundukça varolabilir. Ve **vice versa.**

Belirleyici özelliği nerdeyse üretim ve tüketim olan günümüz toplumunda[26] ücretli emekle ürününün yabancılaşması, malın fetişleşmesi, kişiler arasındaki ilişkilerin şeyler arasındaki ilişkiler biçimine bürünmesi süreci, piyasa ekonomisinde **paranın** gerçek niteliğinin ve gücünün anlaşılmasıyla ortaya konabilir ancak.[27] Kapitalist ülkelerde de, kapitalistleşme süreci içindeki Türkiye'de de yabancılaşma ya da şeyleşme olgusunun son derece karmaşıklık ve çeşitlilik gösterdiği gerçek: Toplumsal formasyon her gün biraz daha genişliyor ve örgenler arasındaki ilişkiler özerkleşiyor, devlet aygıtı gerek kurumları, gerekse yönetim yöntemleriyle çeşitleniyor ve birey bu aygıtı iyiden iyiye bağımsız bir güç olarak görmeye başlıyor, ortak dil dünyasının rakibi uzmanlaşma alabildiğine artıyor, teknolojik gelişme insan-nesne, insan-insan ilişkilerini karmaşıklaştırıyor ve geleneksel boyutlarından çözüyor,[28] iletişimdeki hızlanmaya karşılık ulaştırılan mesajların arka-planlarının **deşifrajı** zorlaşıyor, **düşünme** gitgide gereksiz bir lüks durumuna gelerek «kitap kurdu» ile «hayat adamı» arasındaki uçurumu genişletiyor. Aşama sırası kollanmadan yapılıveren bu gözlemlerin istenildiği kadar artırılması mümkün. Mümkün olmayan, Marksist-Leninist bağlamında mümkün olmayan, bu görüngülerin temelinde ücretli emeğin ve özel mülkiyetin yattığını görmezden gelmek.

Bireyin içinde yer aldığı, güdülendiği toplumsal örgütlenmenin yer yer görece **özerklik** gösteren ögelerini **de** kapsayan bir genel tarihi var. Bölümsel ya da insancı bir okuma, olayları Kleopatra'nın burnuyla açıklama gibi bilinen yanlışlıklarla sonuçlanır. Sözkonusu olan üretim ve yeniden-üretim, emek ve sermaye arasındaki diyalektik ilişkinin **okunması** ve göstergelerin **bu** ilişkide analizidir. Ali ile Veli arasında değil, fabrikatör Ali ile tornacı Veli arasında ilişki ve **iletişim** vardır. Bu ilişki-iletişim piyasa ekono-

misi koşullarında gelişiyor ve sınıf mücadelesi de bu koşullarda her gün **yeniden** biçimleniyor. Malone ya da Zebercet'in söylemleri anlık değildir, upuzun bir **tarihi** vardır bu söylemlerin de ve ancak **dış-zaman**'da kavranabilirler.

Sorun kendini şu soruda ortaya koyar: Gitgide **olumsuz** nitelikler kazanan ve bu niteliklerle **belirginleşen**[29] edebî kahraman toplumca soğurulup çevresine mi **uyumlandırılmalıdır,** toplumsal çevresiyle birlikte edebî kahraman mı ortadan **kaldırılmalıdır?** Sorunun birinci bölümüne verilecek olumlu cevap psikanalizin hangi kanadından esinlenirse esinlensin, parçanın onarımı yoluyla sistemin **rationale**'ini yürürlükte bırakır ve sınıfsal olanı **dıştalar.** Şeyleşme ya da yabancılaşmanın bütün zamanlar için geçerli bir olgu olduğunu söylemek ve yabancılaşma, karşı-yabancılaşma, yeniden-yabancılaşma sürecinden başka bir şey görmemek hem egemen ideolojinin içinde düşünmek anlamına gelir, hem de Marx'ın daha gençlik döneminde **bile** öngördüğü yabancılaşmanın aşılması kavramına ters düşer.[30] Çağdaş dünyada kapitalistin **de** yabancılaştığını, ortak dil dünyasının dışına düştüğünü söylemek mümkün elbet. Ama önemli olan kapitalistin bu ayrılma sırasında proleterin yoksulluğunu **varlığa,** mutsuzluğunu **mutluluğa** çevirip çevirmediğidir.[31]

Şeyleşme teorisinin edebiyat alanında özgülleştirilmesi, gitgide karmaşıklaşan dünyanın açıklanmasında yararlıdır şüphesiz, ancak bu analiz edilen olgunun temelinde sınıflı toplumun mülkiyet ilişkilerinin yattığını gözönünde bulundurmak koşuluyla. Bu koşul, şeyleşmenin insan özüne ilişkin **içsel** bir görüngü olmadığının, toplumun belli bir **örgütlenme** biçiminin sonucu olduğunun vurgulanması yönünden bir ön-gerekliliktir. Bu örgütlenme biçiminin kapitalizm olduğunu söylemek, her türlü şeyleşmenin ancak kapitalizmin ortadan **kaldırılmasıyla** aşılabileceğini söylemek anlamına gelir. Bu aşama ise proletaryanın şeyleşmenin bilincine varması, yani maddî-manevî mülksüzleşmenin özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla önlenebileceğini kavraması[32], bu sürecin de yalnızca kendi ihtilalci eylemiyle gerçekleşebileceğini bilmesi sayesinde mümkün olabilir. Bu sonradan edinilmiş bir politik hedef değil, proletaryanın emeğini satan bir sınıf olarak kendisini ortadan kaldırabilmesinin **nesnel** ve **zorunlu** önkoşuludur.

Çevresinde sınıflar, ilişkiler ve tarihîlik değil, genel ve soyut **insanlık,** değişmezlik gören bir edebiyat, istediği kadar eleştirel özellikler taşısın, her zaman eleştirdiği toplum tarafından soğurulabilir, onun zorunlu, aynı zamanda da **zararsız** bir estetik ögesi durumuna getirilir. Çünkü geliştirdiği upuzun **eleştirel** söylem'e karşın, hiçbir zaman **gelmez** Godot. Gırgır geçilen bir **fırıncı** kılığında bile. Çünkü her şey yıkıma doğru ilerlemektedir ve dil, bu amaçsız, anlamsız dünyada bir **sayıklama**'dır, iletişim değil. Acı çeken **mutsuz-bilinç** kendi kendine konuşmaktadır. Molloy-Moran ya da Meursault gibi. Şüphesiz Şato'ya atanan kadastrocu insan dünyasına katılmak için Beckett'den daha isteklidir ama burada bile gözlemlenen sürekli bir **anlaşamama** durumudur. Çünkü «kişi kendinden kurtulamaz. Bu **yazgıdır.** Yapılabilecek tek şey **seyretmek** ve bizimle oynandığını unutmaktır.»[33]

Seyreden bir edebiyat insanı **dönüştüremez,** çünkü son analizde, bu tavrı dolayısıyla doğrudan doğruya kendisi ideolojik aygıtın bir parçası haline **dönüşmüş** olur.

*
**

Marksizm dışı bir tavır olan kendiliğindenciliği benimsememişsek, kapitalist toplumun ve onun devlet aygıtının yıkılması süreci ile sosyalizme geçiş dönemi ve proletarya iktidarının güçlendirilmesi sürecinin örtüştüğünü ve ancak **bilinçli** mücadeleyle gerçekleştirilebileceğini kabulleneceğiz demektir. Çünkü ancak Komünist toplumda mümkün bulunan şeyleşmenin aşılması, işbölümünün, özel mülkiyetin ve devletin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Proletarya diktatörlüğünün teorik içeriği, doğrudan doğruya sınıfsal baskı aracı olan devletin kaldırılmasına yöneliktir ve bu yönelim içinde ve sırasında insanın dönüştürülmesini de gerektirir. Aslında sorun, daha proletarya iktidara gelmeden **önce** kapitalist toplumun **içinde** yönetici ve yaratıcı bir sınıfın oluşmasını sağlayacak Leninist bağlamında bir **ideoloji** yaratmaktır.[34] Çünkü iktidarın korunması, geçiş dönemi süresinin kısaltılması, bu dönem sırasında görülebile-

cek üstyapı sızıntılarının önlenmesi ancak böylelikle mümkün olabilir. Proletaryanın böylesine bir bilinç edinmesi, öncelikle ideolojik aygıtın parçalanmasını, işleyişinin etkisizleştirilmesini gerektirir. Sözkonusu olan günlük dalgalanmalara göre ayarlanan dar anlamlı bir politik mücadele değil, yanlış-bilincin her türlü içeriğini ortaya çıkaracak geniş kapsamlı bir ideolojik mücadeledir. Tarihin bugünkü noktasında iktidarın ve sonrasının bazı sorunlarının **çözümü,** iktidar öncesindeki çözümlere **bağlı** görünüyor.

Proletaryanın büyük kesiminin henüz kendisi-için sınıf durumuna gelemediği Türkiye somutunda bu konu son derece önem taşımaktadır. Çünkü ancak proletaryanın **öncülüğünde** harekete geçebilecek ve başarı gösterebilecek olan sınıf ve tabakaları da kapsamında bulundurmaktadır. Osmanlılıktan devralınan sınıfsız toplum ve **kerim** devlet mitinin yol açtığı ideolojik çarpıtmaların olguları ve koşullandırmaları Türkiye'nin her yanında rahatlıkla gözlemlenebilir.

Yoğun bir ideolojik kavga vermesi gerektiğinin **henüz** bilincinde olmayan proletarya, bu bilincin farkındaki burjuvazinin son derece geliştirilmiş teknikler ve araç-gereçlerle yürüttüğü bir saldırıyla karşı karşıyadır. Kitle haberleşme araçları sabahtan akşama kadar birlik, uzlaşma, denge kavramlarını işlemekte, her toplu sözleşmenin ardından artan ücret düzeyine dikkati çekmekte, proleterin bir birey olarak **yükseldiğini** vurgulayarak sınıf değiştirme gibi bütünüyle ideolojik içerikli bir hedef çevresinde **güdülendirmeye** çalışmaktadır. Her gün biraz daha çok mal **tüketebilen** bu sınıfından yalıtılmış proletere sunulan hedefler yüksek emeklilik, küçük işletmecilik ve hiç değilse **çocuklar** yoluyla **beyaz-yakalılara** transferdir. Kapitalizm zaten proleteri «işçi» ya da «işgören»e kapitalisti de «işveren»e çevirmiş, böylece soğurma sürecini tamamlama yoluna girmiştir. Türkiye somutunda bir işçi aristokrasisinin geliştiği **henüz** sakınılarak öne sürülmesi gereken bir iddiadır belki, ancak bu **eğilimin** görülmediği de söylenemez. Bu bakımdan, ileri kapitalist ülkelerin sistemin **rationale**'ini korumak amacıyla geliştirdiği teknikler, kısa süre içinde Türkiye'de de bugünkünden çok daha etkin biçimde işletilmeye başlanacaktır. Proletarya kendisini **bütünleştirmeyi** amaçlayan bu saldırıya karşı uyanık **tutulmak** zorundadır.[35] Bu görevin öncelikle **parti**'ye ait olması, edebiyatın ve yazarların Cumhurbaşkanı gibi sorumsuz **kılındığı** anlamına gelmez. İdeolojinin görece özerk bir bölümünü doğrudan doğruya bizzat **oluşturduğu** için bu «uyanık tutma» edebiyatın **doğal** görevidir.

Proletaryanın kültürel alanda saptırılmasına ilişkin gözlem ve varsayımlar aşağıda irdeleniyor, ancak yukarıdaki analiz bağlamında olduğu için somut bir olguya hemen değinmekte yarar var: Proletaryanın gerçek hedeflerinden saptırılmasının en yakın örneği CHP'nin «halk iktidarı» sloganında görülebilir. Halk kelimesinin burada sınıfları **bütünleştirici** bir yüklemi olduğu açıktır ve son analizde mülkiyet ilişkilerinin **aynen** yürürlükte **kalacağı** CHP'nin ileri demokrasi aşamasında proletaryanın edilginleştirilmesini öngörmektedir.[36]

Proletaryanın sistem içinde **savunma** durumunda kalmamasının iktidar öncesindeki öneminin vurgulanması gereksiz görülmemelidir, burjuvazi yanlış-bilinci pekiştirmek için her türlü çabayı harcamaktadır çünkü. İktidarın ele geçirilmesinin ve geçiş dönemi sorunlarının azaltılmasının ancak proletaryanın bilincinin **uyanık** tutulmasıyla sağlanabileceği açıktır. Çünkü proletaryanın kapitalistin bakış açısını benimseyerek kendisini sermayenin bir **parçası** gibi görmesi için **artık-değer** her türlü analiz ve tartışma girişiminin sözlüğünden çıkarılmıştır. Eşit koşullar altında ve «sosyal adaletçi» düzende yapılan bir alışveriş ilişkisine dönüştürülen proleterle kapitalistin ilişkisi, sanayiin gelişmesiyle işçi sınıfının bir sınıf olarak kimliğini yitirmesine bile yol açabilir. Proleter kendini kapitaliste durmadan artık-değer üreten, sermayenin çoğalmasıyla maddî-manevî yoksulluğu artan bir sınıfın üyesi gibi değil, çeşitli **sendikalarda** toplanmış tekstil, maden, kimya sanayii işçilerinden biri olarak görür. Bir **grup** üyesidir. Proletaryanın uyuşturulmasına yönelik bu çabaların önlenmesi sınıf mücadelesinin önkoşuludur elbet. Bu mücadeleden **kaynaklanan** ideolojik aygıtın parçalanması girişimi ve görevi, proletaryanın geçiş dönemi süresinde karşılaşacağı yanlış eğilimleri önleme-

sinin, Komünist topluma doğru evrilme sırasında kendisini dönüştürmesinin **de** koşuludur. Proletarya, iktidarı zorunlu tarihî koşullar dolayısıyla **eski** ilişkilerin bağrında ele geçirecektir ama, bu, işbölümü, özel mülkiyet ve devlet ilişkilerinin **hukukî** biçim değişiklikleriyle sürüp gideceği yolunda herhangi bir önermeyi **içermez.** Ne var ki bu teorik içermeyiş, ancak iktidarı ele geçiren proletaryanın her türlü **koruyucu** ya da **geri-dönüşçü** eğilime karşı bilinçli direnmesiyle gerçekleşebilir. İdeolojik bilinçlenme bu yüzden iktidar **sonrasının da** sorunu olacaktır.[37]

Yazıda proletaryanın durumu üzerinde ısrarla durulması, Türkiye'nin kapitalist bir ülke olarak alındığı anlamına gelmiyor. Türkiye'deki kapitalistleşme süreci elbette ki geri bıraktırılmış bir ülkenin kapitalistleşmesidir ve tekelci sermaye tarafından denetlenmektedir.[38] Bu durumda, kırsal kesimin gözden uzak tutulmaması gereken bir nitel ve nicel potansiyele sahip olduğu anlamına gelir. Yazının bütününde geliştirilen ideolojik baskıya ilişkin yorumlar, **farklı** bir konumda olmasına karşın kırsal kesimi de kapsar elbet. Kırsal kesimin ara mallar sanayiine bütünleştiği bölgelerde ortaya çıkan ve çıkabilecek kültürel ve değersel sorunlar, yakın gelecekte gerek toplum biliminin, gerekse edebiyatın başlıca ilgi alanları olabilir. Bu arada toprak ilişkilerinin henüz çözülmediği, bu ilişkilere bağlı yaşama biçimlerinin eski görünümünü koruduğu bazı kapalı bölgelerin de engelleyici sorunlar yaratabileceğini unutmamak gerekiyor. Geçerken vurgulanması gereken bir başka olgu, sanayiin gelişme hızıyla birlikte artan **iç** ve dış **göç**'tür. Özellikle dış göç, başka ve gelişmiş bir hayatın standartlarına alışan, o koşullarda yaşadığı için şu ya da bu biçimde **zedelenen** nüfusun yerleşmek üzere yurda dönmesiyle getireceği ve **yaratacağı** sorunlar açısından irdelenmesi, gündeme alınması gereken bir konudur.[39] Yazıda proletaryanın konumu dönerek vurgulanıyorsa, teorinin içeriğinin her türlü **köylülük** eğilimine karşı olduğunu belirtmek, bu eğilimin sızmalarına karşı uyanık durulması gerektiğini anımsatmak içindir. Marksizm, teorik ya da edebî, hangi bağlamda olursa olsun «köylü sosyalizmi»nden başka bir şeydir çünkü.

Bu değinme dolayısıyla proletarya ve müttefiklerin uğratıldıkları ideolojik baskı ve alt-kültür'de kapatılması olayı kırsal kesimden açıklanmaya başlanabilir:

Tarımın ulusal gelire katkısının gerilemesine karşın nüfusun büyük bölümü halen kırsal alanda yaşamaktadır ve toprakla ilişkisi ister özel mülkiyet, ister yarıcı-ortakçı biçiminde gerçekleşsin, bu kesim doğrudan doğruya egemen sınıfın elindeki kültürel araçlara bağımlıdır. Kırın, gerçeğe ilişkin **değişik** bakış-açılarını yakalamasının hemen hemen imkânsız olduğu söylenebilir. Ekonomik ilişkiler düzeninde bir çözülme başlamış olsa bile, kır toplumsal örgütlenişi ve törel değerleriyle geleneksel yapısını büyük ölçüde korumaktadır. Cumhuriyetin ilânından, özellikle de sanayileşmenin hızlandığı 1962 yılından bu yana sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen erozyona karşın kırın ağzından hâlâ **devlet** konuşmaktadır. Okuma-yazma oranının düşük olduğu Türkiye'de kır uzun yıllar yalnızca **radyo** dinlemiş, devlet tekelindeki kültür, eğitim ve eğlence, transistörlü radyolar sayesinde tarlada bile denetlenebilmiştir. Son yıllarda bazı bölgelerde televizyonun devreye girmesine karşın —yayın niteliği ve amacı yönünden ayrı durumu yoktur zaten— radyo hâlâ en güçlü kitle haberleşme aracıdır, nüfusun büyük bölümü, özellikle sosyo-ekonomik konularda bu kanaldan **güdülendirilmektedir.** Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde **dil** sorununun yarattığı güçlük, bu yayınlardaki bazı uyarıları bile etkisizleştirmekte, yarı feodal ilişkiler burjuva değerlerine karşı direnmeye devam etmektedir. Kırsal kesime ulaşan yazılı basını ise tanımlamaya bile gerek yok. Bu çok yüzeyden gözlem, kırın bütün tabaka ve kesimleriyle burjuvazinin egemenliğindeki haberleşme araçlarıyla koşullandırıldığını, bu ideolojik baskıya karşı herhangi bir yayın girişiminin henüz örgütlenemediğini, örgütlense bile kısa dönemde başarı sağlamasının beklenemeyeceğini gösterir. Devlet sözle, şarkıyla, türküyle, yazıyla, görüntüyle kırı **da** sınıf kavgasını perdeleyen masum ilkelerle beslemektedir: Yasalara, yani düzene bağlılık, otoriteye saygı, birlik-beraberlik. Ulusal gelirden en az pay alan, eğitim, sağlık, beslenme, eğlenme koşullarından yoksun kır, radikal düşüncelere karşı dinini **siper** etmekte, sermayenin en sağdaki partilerine oy vermek-

tedir.[40] Çünkü yanlış-bilinç kenti ahlâksızlık, eskiye bağımlılığı çözen sanayileşmenin kültürel yansısını **köksüzlük,** otoritenin kaynağından ve düzenlenişinden kuşkuyu başkaldırı, gündelik yaşayışta insanlararası eşitliği saygısızlık, eşekle cinsel ilişkiyi olağan ama kadının özgür seçimini orospuluk olarak algılamaktadır. Her türden tutuculuğun çimentosu **milliyetçilik**'in de eklenmesi tabloyu yeterince belirginleştirir. Kırın kentle her türden ilişkisi vali, kaymakam, tapu memuru ya da dava vekili biçiminde cisimleşen **bürokrasi** ve onun gönüllü vekili küçük tüccar ve toprak sahiplerince düzenlendikçe algılama biçiminin **değişmesi** de beklenemez.

Köy romanlarının, öykülerinin büyük bölümünde yanlış-bilinç **kaymakam, öğretmen,** gibi kişiler tarafından kırılmaya çalışılmakta, toprağın mülkiyetine sahip olmamasına karşın kendisini toprak sahibi karşısında **eşit** birey, varolan ilişkileri de doğal bir ticarî alışveriş olarak gören köylü, ilk bakışta devletin, son analizde ise burjuvazinin temsilcisi bürokratlar tarafından **aydınlatılmaktadır.**[41] Türkiye kırını kavrayış ve aydınlatma girişiminin **Yaban**'dan bu yana yanlış-bilincin kapsamı içinde uygulanıp uygulanmadığı araştırılması gereken bir konudur. Bu genelleme elbette ki kırsal kesime gerçekten önder olabilecek, onlara dışardan bilinç **götürebilecek** kaymakam ya da öğretmenlerin varolmadığını öne sürmüyor, köy edebiyatının mülkiyet ilişkilerinden değil, toprak **hukuku** ilişkilerinden hareket ettiğinin gözönünde bulundurulması gerektiğine işaret ediyor sadece. Soruna mülkiyet açısından ilk bakan Orhan Kemal'dir. **Bereketli Topraklar Üzerinde**'nin hafif köylü anarşizmi bu gerçeği gölgelemez. Kırsal kesimi dile getiren yazarların kendi yanlış-bilinçlerini aşmadan ideolojik baskıyı kırabilmeleri beklenemez. Ağa-ırgat, öğretmen-imam, zengin-fukara ikilileri üzerine kurulan edebî ilişkiler hep **yasal** ve **törel** açıdan ele alınmakta, analiz edilmekte ya da edilmek istenmektedir. Türkiye'de son yıllarda meydana gelen toprak işgallerinin oluşum koşulları, olaylara karışanların bireysel tavır-alışları henüz edebî yetkinliğe kavuşturulamadıysa, nedeni belki de kırsal kesim yazarının içinde bulunduğu ve güdülendiği yanlış-bilinçtir. Çünkü ideolojik aygıtlar en **ilerici** oldukları dönemlerde bile son analizde yanlış-bilinci pekiştirmişlerdir.[42] Çözülen kırsal yapının kapitalizme evrilmesini neredeyse bütünüyle gösteren Yaşar Kemal gibi bir ustayla politikacı-feodal güç-ticarî burjuvazi arasındaki ilişkileri kavrayan Fakir Baykurt gibi bir gözlemcinin —o da her zaman değil— dışında köy edebiyatı küçük mülkiyet duygusundan kaynaklanmakta, toprak reformu konusuna da **mülklenme** sorunu olarak bakmaktadır. Böylesine bir bakış açısının köylülüğü proletaryanın iktidarı ele geçirme mücadelesine ne ölçüde **bütünleyebileceği** başlı başına bir sorudur.[43]

Kırın kentteki uzantısı gecekondu bölgelerinin alt-kültürü hiç şüphesiz etkilere çok daha **açıktır.** Ancak az sayıda sanayi işçisinin barındığı bu bölgeler nüfusu işportacılık, zanaatkârlık, hademelik, esnaflık gibi işler yapmaktadır ve aile başına yıllık ortalama gelirlerinde köye oranla büyük bir artış görülmektedir. Gelir düzeyindeki artış, gecekondu nüfusunun daha iyi hayat standartları olduğunu çabuklukla kavramasını sağlamakta, ancak eldekini **yitirme** korkusuyla kurulu düzene karşı tavır almasını da **önlemektedir.** Kırla yalnız akrabalık bağlarını koruyan gecekondu bölgelerinin değerler sistemi gitgide farklılaşmaktadır. Tutuculuk **dinî** içeriğini yitirmekte, ekonomik nitelik almaktadır. Kırsal kesimlerde zaman zaman hâlâ raslanabilen yakınlar için özveri, **piyasa** koşullarında gerilemiş, yerini **bencillik**'e bırakmıştır. Gecekondularda doğan yeni nüfus kent koşulları ve değer yargıları içinde yetişmektedir. Aile bireylerinin en erken yaşlarda **kazanmaya** başlamaları kimi aileleri orta gelir gruplarının düzeyine çıkarmakta, bu olgu bireylerin sınıf değiştirme eğilimlerini kışkırtmaktadır. Kentlerin varoşlarında görüldükleri ilk günlerdekilerden çok başkadır gecekondular: Damlarda televizyon antenleri yükseliyor, sokak aralarında arkalarında «Sevenin Allahı var», «Bozma kafanı» gibi cümleler yazılı minübüsler dolaşıyor, pencerelerden kasetli teyplerin sesi geliyor.[44]

Proletaryanın ve orta sınıfların kentlerde uğradığı ideolojik baskının içeriği çok daha yoğundur. Bu yoğunluğun «asgarî» sayısal tabanı şöyle oluşturulabilir:

1970 yılında toplam işgücünün yüzde 45.1'i okuma-yazma bilmeyenlerden, yüzde 10'u yalnızca okuma-yazma bilenlerden, yüzde 36.1'i ilkokul mezunlarından oluşmaktadır. Üniversite ve yüksek okul mezunlarının oranı yüzde 1.7, meslek okulu mezunlarının yüzde 2.3, lise mezunlarının 1.6, ortaokul mezunlarının ise 3.2'dir.[45]

1972 yılında Türkiye'de yayımlanan gazetelerin toplam satışı 1 milyon 500 bindir. Bu satışın 1 milyon 300 bini **Hürriyet, Günaydın, Tercüman, Milliyet, Cumhuriyet** gibi beş büyük gazete tarafından sağlanmış, geri kalan 53 gazete ise sadece 200 binlik bir satış elde edebilmişlerdir. Aynı yıl içinde Basın İlân Kurumu 72,5 milyon liralık resmî ilân dağıtmıştır. Bu sayıya özel ilâncılık büroları kanalıyla dağıtılan 135 milyon liralık ilân da eklenirse Türk basınının 1972'de 207 milyon liralık ilân geliri elde ettiği görülür. Basının aynı yıl içindeki **cirosunun** 600 milyon lira olduğunu bu arada uyarıcı bir gözlem olarak belirtmekte de yarar var.[46]

Devlet Tiyatroları sahnelerinde 1970'te telif ve çeviri 30 eser oynanmış, bu eserler (oyun, çocuk oyunu, bale, opera, operet) 419.723 kişi tarafından izlenmiştir. Aynı yıl İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları telif ve çeviri 22 eser sahnelemiş, 344.906 seyirci sağlamıştır.[47]

Toplam nüfusun yüzde 40'ının, toplam işgücünün yüzde 45'inin okuma-yazma bilmediği Türkiye somutunda kitlelerin bilgilenme süreci radyo-tv'nin dışında yazılı basınla gerçekleştirilmektedir. **Ne** veriyor bu basın? Yaşamasını satışından çok resmî ve özel ilânla, daha da çok **özel** ilânla sağlayan basının kurulu düzenden yana olması son derece doğal. Bu basının bir bölümü parlamentocu demokrasinin geçersizliğini **bile** savunabilir, özgürlüklerin kısılmasını hoşgörüyle karşılayabilir, her türlü **balyoz** harekâtına alkış tutabilir, sistemin özüne dokundurtmaz ama. 1972'de 600 milyon liralık yıllık cirosunun 207 milyon lirasını özel ilândan sağlayan bir basın başka türlü davranabilir mi? Üstelik, dördüncü kuvvet basının kendisi hızla **holdingleşmektedir.** Büyükler açık ya da kapalı yan şirketler kurmakta, çeşitli alanlara el atmaktadırlar: Turizmden inşaat sanayiine kadar.[48]

Bu arada gazetelerin fazla satış sağlamak amacıyla giriştikleri sansasyonel ve eğlendirici haber verme girişimleri, genel kültür düzeyi belli okur kitlesince de kışkırtılmaktadır. Zamanı her anlamda **azalan** okur gazeteye şöyle bir göz atmakta, başlıklara ve resimlere **bakmaktadır.** Yorum, araştırma, inceleme okumak bir tür **ek** yorgunluktur. Spor ve magazin sayfaları yeterlidir. Artan ilân oranının yanısıra gelişen bu eğilim de gazetelerdeki haber ve yorum oranını giderek düşürmektedir. Böylece basının **bilgilendirme** görevi, ortalaması alındığında sıfıra doğru alçalmaktadır. Basın kimi konularda, örneğin hükümet üyelerinin ya da yakınlarının yasadışı yollardan gelir sağlamaları gibi konularda gayet **sert** çıkışlar yapmakta, bu kişileri rüşvet belgeleriyle kamuoyu önünde sergilemektedir. Demokratik düzen içinde basının özgürlüğünü **tanıtlayacak** olgulardır bunlar elbet. Ancak gereğince **vurgulanarak** kamuoyuna duyurulmayan olaylar ve gerçekler **de** var.Bunların başında da savunma konuları geliyor.[49]

Günlük basın, kendisinin **yarattığı** kitle eğilimini sonradan bir satış özürü durumuna getirmiş, içeriksizliğinin sorumluluğunu okuruna yüklemeyi seçmiştir. Gazetelerin, haftalık olması bir yana aylık bir kültür-sanat sayfası ya hiç olmamıştır ya da böyle girişimler kısa sürede terkedilmiştir. Oysa yüksek satışlı gazetelerin hepsinin renkli spor sayfaları vardır ve kimi gazetelerde her gün iki sayfalık yer kaplamaktadır spor haberleri. Uluslararası sosyo-ekonomik ve kültürel hemen hiçbir konferans ya da toplantı izlenmezken yabancı ülkelerde oynanan futbol maçlarına en az üç kişilik ekipler gönderilmektedir. Kendi futbolcusunun günde kaç gram işe yaramaz **ekmek** yediğini bilmeyen spor muhabiri, Avrupalı futbolcuların sigortası ve sevgilileriyle uğraşmaktadır. Basın ikidebir tarafsızlığını ve özgürlüğünü öne sürmekte, ama durmadan olayları kendi siyasal tercihi yönünde **çarpıtmaktadır.** Olayları şöyle bir belirleyen şip-şakçı bir haber anlayışı kamuoyuna **objektiflik** diye sunulmakta, neden-sonuç ilişkileri okurun gözünden ustalıkla gizlenmektedir. Bazı gazetelerin sayfalarında ilerici, hattâ sosyalist yazarlara yer vermesi genel görünümü etkilememekte, önce-

likle proletaryanın, sonra da öteki sınıf ve tabakaların manevî yoksullaştırılması sürüp gitmektedir.[50]

Gazetelerin dışındaki basının durumu da araştırılması gereken bir konudur: Dergicilik alanında yüksek tiraja ancak magazin ve seks konularına öncelik verenler ulaşabilmektedir. Siyasal ve edebî dergiler aydınları **bile** çekememekte, öğrenci, memur, öğretmen ve öğretim üyelerinin bir bölümünce, bir anlamda **seçkinlerce** okunmaktadır. Bu yüzden tirajları 2 ila 10 bin arasında oynamaktadır. Dergilerin sayısal oranlamasını yapmayı sağlayacak veriler yok. Ancak çok yanıltıcı olmayan bazı varsayımlar öne sürülebilir: Halen Veb Ofset'in tekelinde bulunan **mizah** alanı, Gırgır ve Fırt dergilerinin yüz bini aşan tirajlarıyla memur, öğrenci ve üst-işçi kesiminden önemli bir okur kalabalığı sağlamış durumdadır. Bu dergilerin **eleştirel** bakış açısı genellikle siyasal düzeyde kalmakta, toplumsal-ekonomik eleştiri «sigara kuyruğu» esprisini aşamamaktadır. Üstelik siyasal eleştiri de politika ve politikacıyı **çirkin** gösterme amacına yönelik olduğundan ters sonuç vermekte, okur kitlelerinin **depolitizasyonuna** yardımcı olmaktadır.[51] Bu durumda güldürü ve alay **cinselliğin** ya da özel bir **argonun** sınırlarına çekilmekte, egemen sınıfın gününü gün et düşüncesinin kapsamında kalmaktadır.

Basın sanayiinde ilgi gören ve yüksek tiraj sağlayan bir başka alan foto-roman'dır. Günlük gazetelerde hızını alamayan bu tür, kültürel yönden **yoksullaştırılmış** kitlelerin iyi bir **pazar** olacağını hesaplayan girişimcilerce bağımsız dergiler şeklinde yaygınlaştırılmaktadır. Doğrudan doğruya **kadınlar**'a yönelik bu dergiler mutsuz ve yasak aşk konusunu işleyerek, örneğin İstanbul'da trikotaj sanayiindeki işçilerin hemen hemen tamamını, hizmetler kesiminde çalışanların ise yarısına yakınını oluşturan okurlarının **bastırılmış** eğilimlerini doyurmaktadır. Hiçbir mesaj getirmeyen bu dergiler —olumsuz anlamı dışında— sado-mazohizmin kâğıttan kırbaçları olarak görülebilir. Zaten edilgin olan, erkeğin gölgesinde yaşayan kadın böylece büsbütün edilginleştirilmeye çalışılmaktadır.[52]

Bu arada kent nüfusunun **evcilleştirilmesini** öngören **Hayat** v.b. iyi kâğıda basılan ve **malî** kuruluşlarca finanse edilen eğitim, kültür ve sanat dergilerini de unutmamak gerekiyor.

Basın sanayiinin ideolojik niteliğine ilişkin bu yorumlar, son bir gözlemle tamamlanabilir: Halen Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun sahibi bulunduğu **Politika** gazetesi 20 binlik bir tiraja bile ulaşamamıştır. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in bir TV oturumunda üye sayısının 600 bini bulduğu yolundaki açıklaması ve Konfederasyon'un «Bir milyon üye» sloganlı bir kampanya açtığı anımsanacak olursa bu tirajın en azından **yetersizliği** ortaya çıkar. Bu olgudan çıkarsanabilecek sonuç şudur özetle: Üye sayısı, üyelerin **bilinç** durumlarının göstergesi olamaz.[53]

Geniş kitlelerin en başta gelen kültür araçlarından biri olması gereken Devlet ve Şehir tiyatrolarının durumu da sayılara bakıldığında, en azından «halk tiyatroya ilgisiz» türünden yorumların aşılmasının zorunlu olduğunu gösterecek niteliktedir. Çok düşük olan bilet fiyatlarına karşın Türkiye'nin en büyük sanayi, ticaret ve kültür kenti olan İstanbul'daki tiyatro seyircisine ilişkin sayılar, proletaryanın ve orta sınıfların ramp ışığına karşı hemen hemen hiç oturmadığını kanıtlamaktadır. Ankara'daki Altındağ tiyatrosunun müşterisini **bile** Yenişehir'in beyaz-yakalıları oluşturmaktadır.[54]

Yedinci Sanat'ın durumu ise ortada. Türk sineması, dünya piyasasının standartlarına uyarak sekse ve sadizme gömülü gırtlağına kadar. Güldürü diye en pespaye işler yapılıyor. Lütfü Akad, Memduh Ün gibi ustalar Yeşilçam'ın koşullarını kıramadıkları, ama bir yandan da o koşulları yaratanların hesabına film çevirmeye devam ettikleri için yalpalayıp duruyorlar iyi ile kötü arasında. Filmlerindeki sözdizimi tutarlılığa kavuşamıyor bir türlü. Bir büyük sanatçının, Yılmaz Güney'in filmlerinin ise bir üst-kültür çevresinde kaldığı görmezden gelinmemelidir. İşçi ve köylü sınıfı, Güney'in «ikinci tür» filmlerinin ne içeriğini, ne bildirisini çözümleyebiliyor. Yılmaz Güney onlar için bir çağdaş Köroğlu, bir Efe. Bu efeliğin nereden kaynaklandığı, hangi biçimlerde gerçekleştiği ilgilendirmiyor seyirciyi. Bu yüzden bildiri seyirciye yansıyarak **tamamlanamıyor.**[55]

Nüfusun hemen çoğunluğuna ulaşabilen, yayın alanı her gün biraz daha genişleyen radyo-televizyonun eğlence, kültür ve haber programlarının biçim ve içerik yönünden ayrıca ve çeşitli yöntemlerle irdelenmesi gerekir. Ancak 42 numaralı notta vurgulandığı üzere TRT İsmail Cem döneminde bile devlet organı niteliği dolayısıyla sınırlı kalmış, hattâ yanlış uygulamalar yüzünden zaman zaman resmî ideolojiyi pekiştirmiştir.

Ve burjuvazi ekranlardan ve antenlerden Ajda Pekkan'ların, Tanju Okan'ların ağzıyla haykırmaktadır: Boş ver, boş ver dünyaya.

⁂

Yazının ikinci bölümünde geliştirilen ve «egemen ideoloji son çözümlemede egemen sınıfın ideolojisidir» önermesinden yola çıkan düşüncelerin proletaryanın yetersizliğini ya da bilinçlenmesinin beklenmesi gerektiğini savunan herhangi bir yorumla ilgisi yok. Tam tersine: Bu açımlama ne burjuvazi tarafından özümlenmiş edilgin proletaryadan, ne de sürekli olarak sınıf mücadelesini düşünen proletaryadan söz ediyor. Ama sınıf mücadelesinin **her türlü biçimlenişinde** bilinçlenen, kendisi-için sınıf durumuna gelen proletaryayı öngörüyor. Ayrıca bu bilinçlenmenin kapitalizmin **içinde** ve **en yüksek** düzeyde gerçekleştirilmesinin, proletaryanın mücadelesinin sadece **başlangıcını** oluşturan iktidarın ele geçirilip korunmasının önkoşulu olduğunu da belirtiyor.[56]

Bilinçlendirilmenin kapitalizmin içinde gerçekleştirilmesi Leninist bağlamında bir ideolojinin yaratılmasına bağlıdır şeklinde yazıda daha önce belirtilen düşünce, ideoloji sözcüğünün kuramsal tanımı dolayısıyla yazını **da** kapsamında bulunduruyor elbet. Çünkü bu **karşı-ideoloji** daha iktidar öncesinde proletaryayı gerçek karşısında egemen duruma getirmeyi ve sınıf kavgası süreci içinde **savunma** durumundan çıkarmayı amaçlar. Bu amaç dolayısıyla da yazını **bağımsız** bir alan olarak dışarıda bırakamaz. İlk defa dönek olmadan önce Kautsky tarafından vurgulanan ve Lenin tarafından en yetkin biçimine kavuşturulan sınıf mücadelesi, sosyalizmin ayrı ayrı önkoşullardan doğduğu yolundaki önerme politik bilinç alanında kendiliğindenciliğe izin vermediği gibi yazınsal gerçeğin algılanmasında **da** kendiliğindenciliğe izin vermez.[57]

Marksist-Leninist edebiyat kendini verilmiş terimlerden **ayırınca** gerçekliği artık anlamsızlaştırılmış, yalnızlaştırılmış ya da 'nsansızlaştırılmış bir içerik düzeyinde algılamaz ya da algılayamaz. Çünkü dünyayı **dönüştürmeyi** öngören karşı-ideolojinin görece özerk bir alanı olarak parçalamak zorunda bulunduğu ideolojinin bu düzeyini başlangıçta dışarda bırakır. Karşı-ideoloji verilmiş terimi **insansızlaştırılmış** olan gerçeği, üretim, yeniden üretim ve sınıf mücadelesi süreci içinde gelişip serpilen proletaryanın bakışaçısının içeriğiyle **doldurur.**[58] «Tanrı yoksa her şey mübahtır» türü önermelerden kaynaklanan bütün sorunsallar ilgi alanı dışındadır. Bu sorunsallara dayalı her türden akıl yürütmeleri ve insanlık, özgürlük, mutluluk, barış, adalet, aşk gibi kavramları sorguya çeker. Bu sorguya çekmenin amacı, yüzyıllardır bu kavramların üzerine **yapışan** burjuvazinin anlamlandırmasının arındırılmasıdır. Çünkü bunlar ve benzerleri sömürüyü, yoksulluğu, tutsaklığı, açlığı birer değişmezlik gibi gösteren düzenin buyruğunda olmuş, emeklerinden başka satacak şeyi olmayan insanların uyuşturulmasında **kullanılmışlardır.** Marksist-Leninist bir edebiyat soracaktır durmadan: Hangi insanlık, kimin özgürlüğü, kimin için özveri, kimin mutluluğu? Sınıflı toplum içinde kendini **oluşturan** bu edebiyat, mülkiyetin, işbölümünün ve devletin ortadan kalkacağı Komünist toplumda da sürüp gideceği için kendisini savunma durumunda bırakabilecek her türlü burjuva eğiliminden ve içeriğinden kaçınır. Bu edebiyat **geçmiş**'in kültür mirasını Lenin'in belirttiği gibi özümleyecektir elbet, ama bu özümleme onun **başka** bir edebiyat olmasını engellemez. Tam tersine, bu özünleme dolayısıyladır ki bu kavramlar ilk kez **doğru** kullanımlarıyla ele alınacaklar ve şeyleşmenin aşılmasının koşullarını bilince açacaklardır.[59] Geçmiş yürürlükteki biçimiyle değil, proletaryanın yararına ve onun bakışaçısından özümlenir, üstelik aşılır **da.** Bu aşma **nörotik** ya da **metafizikçi** kahramanın dünyayı algılayış biçimini de, onu dile getiriş biçimini de teorik kapsamında bulunduramaz elbet. Nasıl Garaudy gibi hem Komünist hem dindar olunamazsa, hem nörotik hem

proleter **de** olunamaz. Bu gerçeğin proletaryanın iktidarının **öncesinde** ilgili taraflarca kavranmasının önemi, en azından doğabilecek düş kırıklıkları açısından ortadadır.[60]

Yürürlükteki edebî burjuva değerleriyle **diyalog** sorunu başka türlü konulmalıdır. Diyalog, ancak seçim ve söz önceliğinin proletaryada olması koşuluyla mümkün olabilir. Marksist bilimden çok insancı ahlâka bağlanan **özürcü** tavır, bu konuda daima **uzlaşmadan** yanadır. Edebiyat, Marksist edebiyat «öbürlerinden etiyle, kanıyla vazgeçtiği» için burjuvaziyle ilintili her türlü davranışı, tavır-alışı, bakış-açısını ve eğilimi yasaklar kendine. Edebî burjuva değerlerini tartışmaz, **suçlar.** Onlarda özel olarak proletaryanın, genel olarak da emeğiyle geçinen insanın alçaltılmasının, tutsaklığının manevî araçlarını görür. İnsansızlaştırılmış teriminin Marksist içeriği şudur: Genel insan yok burada, kapitalist düzendeki proleter, öğrenci, esnaf ya da ortakçı var. Marksist edebiyat burjuva estetiğini **dıştalar,** çünkü karşıtıdır onun. Çünkü toplumun dönüştürülmesi uğrundaki **bilinçli** kavgaya katılan proletarya ve müttefikleri için üretir-yaratır ve doğrudan doğruya bu bilinçlenme sürecinin **içinde** gelişir. Sorunsalları sınıf kavgasından türer ve yeni ya da bütünsel insanı öngörür. Halen burjuva ya da küçük burjuva kökenli kişilerce oluşturulan bu edebiyat, bu süreç içinde giderek bizzat proletaryanın da **katılmasıyla** zenginleşir ve güçlenir.[61]

Yalnızca proletaryanın konumunu düşünen, yalnızca onun çıkarlarını gözeten edebiyat, burjuva edebiyatının eleştirel bakış açısıyla yetinemez. Burjuva edebiyatının özünde **insanî** bulduğu her şeye güven duymaz.. Kapitalizmin **özü** insana aykırıdır çünkü, varlığını sömürüye, talana, yoksulluğa, savaşa borçludur. İdeolojiyi parçalamayı amaçlayan edebiyat da işte bu yüzden kendi araç-gereçleriyle doğrudan doğruya bu özün **temellerine** saldırır. Dıştalanmış edebiyatın konuları, temaları karşısında gerilemez. Ona **benzemeyi,** ona **göre** değerlendirilmeyi amaçlamaz çünkü. Bu edebiyat her an suçlanacağını, burjuva yasalarınca ve estetiğince suçlanacağını, bu **makamlarca** mahkum edileceğini, toplatılacağını bilir. Buna karşılık, proletaryanın dünyayı dönüştürmek suretiyle biricik **bilinçli** sınıf **olacağını** aklından çıkarmaz, hep bu amacı gözönünde tutar. Bu amaç üzerinde **kuşku** uyandırabilecek her betimleme, her tipleştirme ister istemez ideolojik bir rol oynar ve sistemin **rationale'**ine hizmet eder. Aşk, dostluk, özveri, ölüm korkusu türünden ortak duyguların ne olacağı yolundaki burjuva edebiyatınca çok tekrarlanmış soru, ancak teorinin ilkelerinden ödün vermeye hazır özürcü tavırca hoş görülebilir. Karşı-edebiyat, böyle bir soruyu cevaplamayı **reddeder.** Soru, burjuva edebiyatının nörotik ya da bilinçli kahramanını **doğrulamak** amacıyla sorulmaktadır ve edebî değer ancak egemen bakış-açısının içeriklerinden **doğabilirmiş** gibi örtük bir önerme geliştirmektedir. Karşı-edebiyatın dile getirdiği ilişkiler, söylem'in genelinde **kendiliğinden** ilişkiler değildir. Kavranmış, sınıf mücadelesi açısından değerlendirilmiş ve **seçilmiş** ilişkilerdir. Bu yüzden **ortak** duyguların ideolojik özü boşaltılmıştır.[62]

Edebî değer'in ancak yürürlükteki ölçütlerle varolabileceğine ilişkin bu örtük önerme, karşı Stalinci kampanya sırasında Türkiye'deki Marksist edebiyat tarafından olduğu gibi kabul edilmiştir ne yazık ki. Proletaryanın uzun mücadelesine katkıda bulunan, bu mücadeleyi destekleyen, işçileri bilinçlendiren, onları kapitalizme karşı kışkırtan her girişim edebiyat **dışı** sayılmıştır. Yüce **edebî** kahraman kitle haberleşme araçlarınca uyutulan, sınıf bilinci köreltilmeye çalışılan, burjuvaziyle bütünleştirilmek istenen, gerektiğinde köleliği silâh zoruyla sağlanan proletaryaya, onun öldürülen, sürülen, hapsedilen savaşçılarına yukarıdan ve kendi kişisel sorunlarını dışlaştırma imkânı verdiği oranda bakmış, bu mücadeleyi sadece seçim sırasında ilerici ya da sosyalist bir partiye oy vererek desteklemenin yeterli olduğunu varsayan görüşün kapsamında kalmıştır. İdeolojinin «insanlık durumu»nu yalnızca mutsuz-bilinç alanında kavrayan bakış-açısıdır baş kişi diye Dimitri, Josephk ya da Quentin'i gören. Baş kişiler mutlu olamaz, günahlarından arınamazlar. Çünkü **insan** günahlıdır. Bütün edebiyat bu günahlılığın araştırılmasıdır. Karşı-edebiyat bu durumu **anlar,** kapitalizmden kaynaklandığını bilir, burjuvazinin kokuşmuşluğunun bir **göstergesi** olarak görülmeyi açığa **çıkarabilecek** ögeleri varsa bunları eleşti-

rici yorumunda belirtir **ama** kendi edebî değerlerinin mutsuz-bilinçten doğmayacağını da kavrar.[63] **Çürüme** yöneldiği amaç değil, yolunda bir uğraktır. Üstelik çürümede ağlanacak bir yan değil **zorunluluk** görür. Bu zorunluluğu da kendi teknikleriyle yansılar. Amacı zaten kapitalizmin çürümesi, yıkılması, kendiliğinden değil proletarya **tarafından** yıkılmasıdır. Bu yüzden kendisini ancak şu sözlerin karşıtında varedeı: «İnsan, çabalarının en büyüğüyle dünyanın acısını **sayıca** azaltmayı düşünebilir. Ama adaletsizlik te, acı da kalacak ve ne kadar sınırlı olurlarsa olsunlar, sarsıcı olmaktan çıkmayacaklardır. Dimitri Karamazof'un 'Niçin'i yankılanıp duracaktır hep; sanat ve **başkaldırma** ancak **son** insanla birlikte ölecektir.»[64]

Marksist edebiyat acıların sayısı ya da türü gibi metafizik kökenli sorunların çıkarlarına ters düştüğünü ve bu düzeyde düşünmemesi gerektiğini bilir. Yazarlarının sınıfsal kökenleri ne olursa olsun, bu edebiyat **açıkça** politik olmaktan ve proletaryayı mücadelesinde aydınlatmaktan utanç duymaz. Tam tersine bunun **görevi** olduğunu anlar. Kurmak zorunda olduğu **iletişim/bildirişim** proletarya iledir burjuvazi ile değil. Bu **ilelik** durumunun iyi kavranması edebiyatın ideolojinin dışına çıkabilmesinin gerekli önkoşuludur. Yazarın seçkinliğinin kışkırtılması, edebî değerin adeta yazarın anlaşılmamasında yattığının öne sürülmesi, benzersizliğin nevrozla doğrulanması gibi yaklaşım ve eğilimler, teorinin temel kavramlaştırmalarına ters düşmeleri bir yana iletişim/bildirişim için gerekli **göstergeyi** belirsizleştirirler.[65] Yazmanın her zaman doğru **anlamlama** olmadığının bilincinde bulunan karşı-edebiyat, bu konuya özellikle önem verir, kelimelerin tek başlarına anlamları olmadığını, bu anlamın ancak bağlam içinde ortaya çıkacağını bilir.[66]

Anlamlama karşı-edebiyatın üzerinde titizlikle durduğu/duracağı temel sorunlardan biridir. Çünkü bir Marksist için «kerim devlet» diye yazmak nasıl «Komünist devlet» diye yazmak kadar **saçma** ise, cümle-üstü bir sistem olan edebî metinde mutsuzluğu genellemek de o kadar saçmadır. Metnin cümle-üstü yapısından ötürü kelimelerin, cümlelerin yanısıra tavır-alışlar, betimlemeler, davranışlar birer **gösteren** görevi yaparlar. Sorun, gösterenin **neyi** gösterdiğinden doğar. Marksist edebî metin, hangi amaçla olursa olsun içeriğinde örneğin **mülkienme** duygusunu kışkırtıyorsa teorik sistemiyle **çelişiyor** demektir. Metnin proletarya ile kurmaya çalıştığı iletişim/bildirişim devlet-mülkiyet sürekliliğinin dıştalanmasını gerektirir çünkü. Karşı-edebiyat söylem'in bütününü bu açıdan irdeler ve bu irdelemenin gerektirdiği yöntemleri kullanır. Edebî yöntemler de her an proletarya ile bildirişimde bulunulduğunu, bildirişimin aşamalı biçimde yoğunlaştırıldığını öngören bir düşünceden yola çıkarak geliştirilir. Edebî teknikler egemen yansıtma tekniklerinden **bağımsız,** onlara göre değerlendirilmeyecek tekniklerdir. Elbet okur kitlesi içinde toplumun her sınıf ve tabakasından kişiler vardır ama Marksist edebiyat **son analizde** yalnızca proletarya ile konuştuğunu bilir. Yukarda da değinilen bu **ilelik** durumundan doğar karşı-estetik.[67] Edebiyat bilinç düzeyi düşük, burjuvazinin ideolojik saldırısı altında yaşayan, bu nedenlerle de maddî-manevî yoksullaştırılmasının farkına varamayan proletaryanın **dili** olacağını aklında tutar hep. Bu dil, biçimce de, özce de egemen dile benzememeyi görev sayar. Bu görevin de proletaryayı bilinçlendirilmesini, politikadan estetiğe kadar her alanda bilinçlendirilmesini kapsadığını bilir. Engels'in düşüncelerin esere yedirilmesi ve eğilim halinde belirtilmesi yolundaki uyarısı, edebiyatın politik yüklemini boşaltılacağı anlamına gelmez.[68] Bir nevroz durumunda **bile.**[69]

Ne var ki, proletaryanın ağzından proletaryaya konuşmayı sevmeyen, sevemeyen seçkinlikle donatılmış edebi metin, terimleri, tanımlamaları ve betimlemeleri proletaryayı dıştalayabildiği ya da bir yan türev olarak görebildiği ölçüde doğrulayabilir kendini. Bu yüzden yazar da, metin de **yalnızlaşmakta,** kır ve kent proletaryası gibi kendi alt-kültüründe kapanmaktadır. Göstereni giderek özelleşen, hattâ **kişiselleşen** edebiyat varolabilmesi için gerekli göstergeyi ortadan kaldırmakta, bu iletişim/bildirişim yetersizliğinin **farkına** vardığı oranda da daha dağlık bölgelere çekilmektedir.[70] Bu her anlamda geçerli geri-çekilme ya proletaryaya hepten karşı çıkılmasında ya da artan bir suçluluk duygusunda son bulmaktadır. İki durum **da** teorik

açıdan aynı olguyu dile getirir elbet. Ancak, son analizde ideolojinin pekiştirilmesine en büyük yardımı yapan seçkinci burjuva edebiyatı kendi durumunu tersinden algılar ve proletaryayı **yetersiz,** karşı-edebiyatı da **politik** olduğu gerekçesiyle edebiyat dışı sayar. Varsayımı **bilinçli** bir horgörü ile doludur.[71]

Aynı bilinçliliği ve horgörüyü gösterir karşı-edebiyat da. İster geçmiş teknikleri özümleyerek ve aşarak, ister toptan yadsıyarak, ama mutlaka **kendi** anlatım ve yansıtma tekniklerini yaratarak dağlık bölgelerden düzlüğe, çalılıklardan açıklığa çıkar, ister istemez rahminde biçimlendiği burjuvaziye bağlayan göbekbağını keser. Çeşitli bireyler ve bireylikler bulunduğundan bir **çoğul-okuma'** nın mümkün olduğunu bilir, ama bunu edebiyatın varoluşuna ilişkin yöntemsel ve zorunlu bir sorun olarak görmez, çoğul-okuma ihtimalinin metinde **içrek** olmadıkça edebî olamayacağının bilincindedir, çünkü bu **eleştirinin** sorunudur, edebiyatın değil. Eleştiri düzeyinin sorununu **yazma** düzeyinin sorunu durumuna getirerek edebî metni kendi kendinin toplamı varsayan görüş **tarihin** dışarda bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Gelgelelim metin sosyo-ekonomik tarihten kopamadığı gibi **kendi** tarihinden de kopamaz. En azından söylem'de kullanılan dilin ve öteki metinlerin geçmişi yatmaktadır orda. **Anlamlama** yalnızca bu tarih içinde sağlanabilir. Bu yüzden Marksist edebiyatın metnin **fetişleştirilmesine** karşı çıkar, bu kaygının proletarya ile uzaklık yaratmaktan başka işe yaramayacağını, bunun da ideolojinin kapsamında bulundurulmak olduğunu kavrar. Marksist edebiyatın, anlamını ya da yaklaşık anlamını birkaç analizinin açabileceği bir kod sistemi geliştirmez, tam tersine, gerçekliğin kavranmasını, bu kavramanın da dünyanın **değiştirilmesini** sağlayıcı yönde yapılmasını öngören apaçık bir söylem'dir amacı. Dış gerçekliği de, edebî gerçekliği de duyusal ve somut olarak algılar, kavramsal ve soyut olarak değil. Duyusal ve somut oluş, teorik sisteminin zorunlu koşuludur.

Kendi düzeyinin gerektirdiği araç-gereçlerle proletarya ve müttefiklerinin bilinçlendirilmesini öngören karşı-edebiyat, bildirişimi sağlayan ortak-alan'ın durmadan genişletilmesini amaçlar. Yüzde yüz örtüşen bir ortak-alan yaratılması, bildirişimi bozucu etkenlerin bütünüyle giderilmesi sözkonusu olamayacağından olası değil elbet, ama **anlaşılma** yüzdesinin artırılması mümkün. Bu ise anlamlamanın doğru yapılmasına bağlı. Maddî gerçekliği doğrudan doğruya değiştiremeyen, ama bu değişikliğin bilincini veren edebiyatın, göstergelerinin teorik bütünlüğünden sapmasına izin vermez. Ya da yazma eyleminin kendiliğinden niteliğini en aza indirgediğinden veremez. Kelime düzeyinden tiplemeye kadar her gösterge, sınıf mücadelesi açısından **kavranmış** ilişkileri açığa çıkarır. Göstergenin bu türden kullanımı, edebî bildirinin okurca doğru yorumlanmasını sağlayacak biricik yoldur ve iletişim/bildirişim'in **dönüş süresi'**nin ya da **geri-besleme'**nin durmaksızın denetlenmesini gerektirir.[72] Göstergeler, geri-besleme karşı-ideolojik içeriğin doğru alındığını ve doğru kavrandığını belirtinceye kadar yoğunlaştırılır. Genel anlamda egemen kültürün, özel anlamda egemen edebiyatın bu aşamalı kırılması ve aşılması, yani insana özgü kültürün oluşturulmasının başlangıcını meydana getirir. Bu süreci tersine çevirecek ya da en azından güçleştirecek her türlü biçimsel ve içeriksel gizemcilikten kaçınır karşı-edebiyat.

Proletarya iktidar öncesinde ve geçiş döneminde edebî eyleme **bütünüyle** katılamayacağından küçük burjuva ya da burjuva kökenli karşı-edebiyat yaratıcıları genel anlamda işçi sınıfını, özel anlamda yazar-proleteri ideolojik güdümlendiricilerden korumak zorundadır. Edebî düzeydeki ideolojik **motifler** sayısızdır, uyanık olmak da bu yüzden gereklidir.[73]

Durmaksızın burjuva kültür ve edebiyatının kavramlarını sorguya çeken karşı-edebiyat, nesnelleştirdiği ilişkilerde burjuva anlamlamasının en ufak izinin bile kalmamasına dikkat eder ve insanî değerin ardında burjuvazinin çıkarlarının gizlendiği, bu değerlerin değişmezliğinin vurgulanmasının ya da **ima** edilmesinin kitleleri eylemsizliğe yönelttiğini açığa çıkarır hep. Kimi burjuva eserlerde açıkça, kimi eserlerde ise yorumlama sonu görülen kapitalizmin **bazı** olgularının eleştirisi değildir önemli olan. Üzerinde durulması gereken, bu eleştirinin arka-planını oluşturan **olumsuzluk** ve **umutsuzluktur.** İnsanın «ma-

nevî» dünyasının parçalanması, bireyin toplum içinde anonimleşerek değersizleşme, anlamsızlaşması bir **yazgı** ise, bu eleştiri **zaten** daha başlangıçta kendisini yürürlükten kaldırır, geriye yalnızca mutsuz-bilinci bırakır. Kapitalist toplumun **bazı** yanları eleştirici karanlık-odada istenildiği kadar büyütülebilir elbet, ama bu Blow-up'ın son **görüntüsü** çıldırmış bir dünyadır. Eleştirinin varsayılan katılığı, acımasızlığı sistemin **özüne** hiç dokunmaz. O orada işlemeye, egemenliğini sürdürmeye, proletarya ile öteki çalışan sınıfları sömürmeye ve bu dünyanın varlığından acı duyan, bu dünya içinde ve **dolayısıyla** yalnızlaşan **kendi** aydınının edebî protestosunda edebî/görsel **tadlar** bulmaya devam etmektedir. Edebiyat da sistemin **boşalma** sağlayıcı yararlı, hattâ **zorunlu** bir parçası durumuna getirildiğinin farkına varmaksızın eleştirisini ve «yer ayaklarımızın altında sarsılıyor» diye yakınmasını sürdürmektedir. Karşı-edebiyat, geçiş döneminde çeşitli sorunlar yaratabilecek kapitalizmin **kalıntılarını** daha iktidar mücadesi verdiği günlerde ortadan kaldırmanın zorunluluğuna işte bu nedenlerle inanır ve edebî metinde bu türden bükülme ve kaymalara düşmez. Edebî metnin genel söylem'i de, şu ya da bu kişinin, şu ya da bu betimlemenin **büyütülmüş** niteliği de okuru güdülendirir. Bir Aşk Hikâyesi bile sapına kadar ideolojik olur bu yüzden.[74]

Karşı-edebiyat, İletişim/bildirişim'in ortadan kaldırılması karşısında olduğu kadar tersinden işlemesi karşısında da uyanık durur. Bu uyanıklık sadece metnin eleştirisini değil yazma sürecini de kapsar elbet. Kelimelerin cümle içinde, cümlenin söylem içinde, söylem'in de teorik sistem içindeki **bağlamı**'dır kollanan.[75] Dil sayısız tuzakla doludur ve bu tuzakları açığa vuran **lapsus** terimi ideolojik bilinç-altı güdülenmeleri ortaya çıkarır. Karşı-edebiyat anlamsal ve sözsel sanatları kullanırken **esinlenmeye** elden geldiğince az bırakır kendini. Çünkü **halen** ideolojinin içinde esinlenmektedir.

Bu yüzden kendi yayınevlerini kurar, parasızlık yüzünden kötü basılmış dergiler çıkarır ama burjuva edebiyatının alanına çektirmez kendini karşı-edebiyat. Burjuvazinin Yüz Kollular'ının tam karşıtında varolur. Bireyciliğin, soyutluğun, biçimliğin karşıtında.

Proletaryanın ihtilalci pratiğine katılan karşı-edebiyat, doğru ve yanlış'ın **ötesinde** yer alarak yalnızca kendi-kendisi için varolan bir edebiyatın kurgusal bir düşünce olmayı aştığını, bunun proletaryanın «ellerinin isyan etmemesini» isteyen bir burjuva mistifikasyonu olduğunu bilir. ■

[1] Devrim kelimesi öylesine sulandırıldı ve sosyaldemokrat bir içerikle doldurulduki, özellikle seçildi ihtilal kelimesi. Proletarya diktatörlüğünü öngördüğü için yanlış anlaşılmayacağı da umuluyor. Bugünün koşullarında devrim kelimesi daha çok «kemalistler»in ya da «cuntacılar»ın kavramlaştırmalarında yararlı olabilir.

[2] İhtilalci pratiği geçersizleştiren bu girişimin ekonomizmden kaynaklandığı ortada. Teorik açıdan, burjuvaziyle bütünleşmesi ve evrimciliğe dönüşmesi *de* olağan karşılanmalı.

[3] Yazının bütününde geliştirilecek düşünce ve yorumlar, yalnızca *eleştirel* alanı kapsamaktadır. Yaratıcı eyleme, yani yazarın özgün çabasına dolaylı yoldan ve uyarıcı niteliğiyle *yöneliktir*.

[4] İlişkiler düzeni, besbelli ki edebiyatla sınırlandırılmıştır. «Bütünü» kelimesi yazar-yazar, yazar-eleştirmeci, yazar-yayıncı, yazar-okur ve eleştirmeci-okur birlikteliklerini kapsamaktadır.

[5] Çünkü artık eserin biçimi *de*, içeriği *de*, değerlendirilmesi *de* başka bir sorunsalın içinde gerçekleşecektir. Bu sorunsal kapitalizmin ortadan kaldırılmasıdır. Bu sorunsal hâlâ güdümünde kalınan biçimsel yöntemleri ve içeriksel eğilimleri teorik yönden bütünüyle ortadan kaldırır/kaldırmalıdır. Burjuva devletinin yıkılması proletarya diktatörlüğünü öngördüğünden, Komünizmin kurulması da insanın dönüştürülmesini öngerektirdiğinden, edebiyat bugünkü estetik *boyutunu* yitirecektir.

[6] Burada amaçlanan her türlü iletişim/bildirişim alanının göstergeleridir. Genel anlamda başka yaratıcılık alanları ve düzeyleri olmalarına karşın sinemanın, resmin v.b. dil'inden *de* söz edilebilir. Bu özel dillerin göstergeleri de kendi sistemleri içinde *anlamlamayı* gerçekleştirirler.

«Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de, yazıyla, sağır-dilsiz alfabesiyle, kutsal nitelikli simgesel törenlerle, bir toplumda incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin bildirişim belirtkeleriyle v.b. karşılaştırılabilir.» (F. Saussure - Genel Dilbilim Dersleri 1 -S. 36, Çev: B. Vardar, TDK yayını)

İdeolojinin kapsamında bulunan sanatsal, siyasal,

hukukî, dinî düşünce ve görüşler kendi göstergelerinde analiz edilebilir ve bu göstergelerin ne ölçüde teorik sistemden saptığı ortaya konabilir.
[7] Siyasal sunuş biçimlerini de unutmamak gerekiyor: Halk sektörü ve halk iktidarı.

[8] Kapitalist toplumun ve devletin yıkılmasını öngören bu Leninist bağlam, Marx'dan kaynaklanıyor elbette ki. Şöyle yazıyor Marx, «gençlik dönemi» eserlerinden birinde: «Bizim görüşümüz, tarihi yerinden kımıldatan, dini, felsefeyi ve bunların benzeri olan bütün öteki teorik düşünce şekillerini harekete getiren (değişikliğe uğratan) şeyin *eleştirme* değil *ihtilal* olduğunu ileri sürer.» (K. Marx, *Alman İdeolojisi*, S. 70, Çev: S. Hilav, Sosyal yayınlar - İtalikler benim.)

[9] 1950 - 1960 arasında, tek parti diktasından miras kalan *içsel* korku ile 141 - 142'nin uygulanmasından doğan *dışsal* korku kimi kelimelerin kullanılmasını bile engelliyordu. Sınıf yazarların dilinde «kat»ya da «tabaka» olmuştu. Plehanof P. George'a dönüşmüştü. Üstelik bu sosyalist yazarların sayısı bile on'u geçmiyordu. Edebî muhalefetin istekleri ekonomik-toplumsal olmaktan çok düşünsel-hukukî idi. Bir de *yoksulluk* üzerinde yoğunlaşmıştı.

[10] Bu sorun ve tartışmaların bir bölümünü anımsamakta yarar var: Sürekli devrim-Tek ülkede sosyalizm, köylülük sorunu, kollektivizmin uygulanması, ağır sanayie geçiş v.b. Üstelik Türkiye'deki Marksist yayınların bu konulara teorik açıdan yanaşmadığı da söylenebilir. Böylesine sorunlar, somut koşulların gereği ya da değil, uzun süre gündeme alınmamış, resmî tezin öngördüğü *demokratik devrim* kapsamında kalınmıştır. Bu girişimler ise ana ilkelerin yinelenmesinden ya da özetlenmesinden öteye geçememiştir genellikle. Öyle ki Şefik Hüsnü Değmer'in 1921 - 1922 yıllarında *Aydınlık* dergisindeki yazılarının teorik içeriği, yıllar sonra yayınlanan *Yurt ve Dünya* gibi dergilerin içeriğinden çok daha ilerde ve derinliklidir. (Ş. H. Değmer, *Seçme Yazılar* Aydınlık yayınları).
Türkiye'de Marksizmin *ayrılmaz* bir ögesi olmuştur kamuflaj. Baskı alabildiğine sözkonusuydu elbet. Ancak, bizzat Lenin'in Asya'nın ve Avrupa'nın en zalim ülkesi olarak nitelediği Çarlık Rusyası'nda *bile* gelişmiş bir yayın'a raslanması gerçeği, Türkiye'de bu konunun *da* yeniden okunmasını gerektirebilir mi acaba?

[11] Edebiyat alanında birer ad olarak eserler veren birinci grup üyelerinin Yunan ya da Hitit olmalarının önemi yoktur. Çünkü düşüncelerini esinlendiren burjuva hümanizmidir. Bu arada 1951 tutuklamaları ve duruşmalarından sonra manen iflas edenleri, yani dönekleri ve Araf'da kalanları da anımsamak gerekir.

[12] 27 Mayıs öncesinin ve sonrasının bütün olayları solun dışında gelişmiştir. Olaylar CHP tarafından yönetilmiş ve örgütlendirilmiştir. Günün somut koşulları dolayısıyla solun Nisan - Mayıs aylarında etkin bir rol oynayamayacağı söylenebilir. Ancak bu, solun pasifizmini haklı kılacak bir gözlem gibi görünmüyor. Çünkü sol, 27 Mayıs'ın ertesinde de uzun süre etkin olamamıştır. Proletaryanın öncü örgütünden yoksun bir sol'un yüklendirici etkinlikte bulunması beklenemezdi elbet. Ancak, yeterli teorik hazırlığı bulunan, girişken ve kavgacı bir sol burjuvazinin istekleriyle yetinmeyebilir, kendini özümletmeyebilir ve girişilen darbenin gerçek niteliğini kitlelere çok daha önce açıklayabilirdi. 27 Mayıs'da düşülen ordu-aydın *elele* yanılgısı, daha sonraki yılların tepeden inmeciliğinin başlangıcını oluşturmuştur.

[13] Marx'ın çevrilmesindeki teorik ve yasal sakıncalar, bu yayın politikasının gerekçesi yapılabilir elbet, ama Marksizmi *genişleten* ya da kemikleşmeden *kurtaran* eserlerin öncelikli sunumunu ortadan kaldırmaz. O yıllarda yayınlanmış tek özgün kitap Engels'in *L. Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*'dur. O kitaptaki tezler dışında Türkçe'de yayınlanmış hemen hemen tek satırı yoktur Marx'ın.
Bir de o yıllarda bulunması çok zor Dün ve Yarın yayınları: *Devlet ve İhtilal, Cemiyetin Asılları (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni), Kadın ve Sosyalizm, Sınıf Kavgası* (Kautsky), *İşçi Sınıfı İhtilali* (Lenin), *Komünizm* (Lenin, Stalin, Buharin), daha sonraki yıllarda Kerim Sadi'nin broşürleri ve Sabiha Zekeriya'nın (Sertel) *Tevfik Fikret* adlı kitabı anılmaya değer. Sinclair'in yanlış ama etkili *Altın Zincir*'i de.
1960'dan önceki zorlu yılların yayını daha kaliteli görünüyor ama bir *giriş* için bile yeterli olduğu söylenemez. 1935 - 1965 arası Türk düşünce hayatı incelenmeye değer çok ilginç bir alan.

[14] Kültür-sanat adamının eline geçirse bir kaşık suda boğabileceği, en azından psikanaliz yoluyla *rehabilite* edeceği şu Jdanov'un kitabı göstermektedir ki bu olay, bir teorik olma girişiminden yanlış pratik sonuçlar çıkarılması ve bu çıkarımın polis gücüyle uygulanması olayıdır. Bu olayın dramatikliği, içindeki çok az bile olsa doğruluk payının görmezden gelinmesine ve *özürcü* tavrın doğrulanmasına kaynak ettirilmemelidir.
Jdanov'u bir yana bırakın, 60 yıllık geçmişi olan Sovyet rejiminde yetişmiş kültür-sanat adamlarının kaçının ve kaç tane eseri var Türkçe'de? 60 yılda bilim, felsefe, edebiyat alanında hiçbir şey yaratılmadı mı? Hiçbir Stalincilik uzaya gitmeyi başaran bir toplumun düşünce hayatını *çöle* döndüremezdi. Niteliği *baskıcı* olsa bile gelişmiş kültür ürünleri bulunacaktı elbet. Bir-iki yıldır örneklerini gördüğümüz Sovyet düşüncesine karşı Türk aydınının kapalılığının gerekçesi neydi?

[15] Dil ile söz'ün ayrı şeyler oldukları biliniyor. Dil toplumsal, söz bireysel bir olgudur. Hiçbir insan, dili'nin *bütününü* bilemez. Bu yüzden kendine özgü bir konuşma biçimi vardır. Saussure dil'i «Dil

konuşan kişinin bir işlevi değildir, bireyin edilgen bir biçimde belleğine aktardığı üründür» diye tanımlıyor. Oysa söz seçmeyi, bilinçli kullanımı, özel beğeniyi gerektirir. Kişinin dili kullanmasına, onu *eylemlemesine* söylev ya da söylem deniyor. Türkçe'de söylev daha çok *nutuk*'u çağrıştırdığından, bu kelimenin de dar kapsamlı olduğu düşünüldüğünden *söylem*'de karar kılındı.

[16] Şüphesiz, proletarya karşıtını ve kendini ortadan kaldırarak insanın kurtuluşunu sağlayacak. Ancak bu *sonal* önerme ile sözkonusu özdeşleştirme aynı şeyler değildir. İkinci yorum biçimi politikada *evrimcilik*, edebiyatta *bireycilik* biçiminde dışlaşır.

[17] «Yapılacak *tek* şey, ya burjuva ya da sosyalist ideoloji arasında seçim yapmaktır. Başka yol yoktur. (çünkü insanoğlu bir «üçüncü» ideoloji yaratmamıştır ve üstelik sınıf çelişkileriyle bölünmüş olan bir toplumda sınıf niteliği taşımayan ya da sınıflar-üstü bir ideoloji olamaz) Onun için sosyalist ideolojiyi *herhangi bir biçimde* küçümsemek, *bu ideolojiye azıcık olsun sırt çevirmek*, burjuva ideolojiyi güçlendirmek anlamını taşır.» (Lenin, *Ne Yapmalı?*, S. 52, Çev: M. Kabagil, Sol Yayınları) İtalikler Lenin'in.

[18] Danimarka Sarayı'nı Oidipus kompleksi dolayısıyla İtalyan vesternlerinin kentlerine çevirmez Prens Hamlet. İçinde yaşadığı toplumun biçimlendirdiği ilişkiler yüzünden adam öldürür ve bu ilişkiler doğrudan doğruya *iktidar* sorunsalı çevresinde yoğunlaşırlar. Bireyler bu sorunsalı somutlaştırdıkları oranda kişiselleşirler. Bu yorum, tarihî dönemin olduğu kadar oyunun sosyolojik analiziyle de çıkarılabilir. Şato'nun coğrafî konumu, oyun kişilerinin iktidara *içsel* ve *dışsal* yakınlık dereceleri, iş ve mevkilerin dağılımı, bireysel isteklerin yöneldiği hedefler v.b. Bütün bunlar Hamlet'in iyice *belirgin* bir «sosyolojisini» verir. Edebi metne verilen önemi *de* gösterir bu tutum.

[19] Turgut Özben, Selim Işık ve Süleyman Kargı'yı tanımasaydı bir *Tutunamayan* olur muydu? Niye bu kişilerin hepsi birbirini ve *niye* hepsini Oğuz Atay ve *bu* biçimde yazıyor? Bu ve benzeri sorular, bir dizi roman-içi ve roman-dışı ilişkinin çözümlenmesini zorunlu kılar. Bağımsız tinler ya da *özler* değildir çözümlenmesi gereken. Ya da kahraman-okur birlikteliğini sağlayan. Metin-içi ilişkilerle metni yaratan metin-dışı ilişkilerin *aşamalı* bir çözümlemesi, sınıflararası ilişkileri verir.

[20] Teorinin genelinde edebiyat da kapitalist toplumun özel bir eleştiri biçimidir. Bu yüzden *de* burjuva gerçekçiliğinin eleştireliğinden fazla bir şey olması gerekir.

[21] *Dışardan*-bilinçlendirme'nin önemi apaçıktır. Bu dönüşümün proletaryanın okuma-yazma ve genel bilgi düzeyinin *yükselmesiyle* gerçekleşeceğini sanmak ve o günü beklemek, kendiliğindencilik'in tartışma götürmez kanıtıdır. Bugünkü konjonktürde proletaryanın dönüştürülmesi, doğrudan doğruya bir *örgüt* sorunudur. Parti'nin yapısı ve işleyişi, *son* analizde elbet edebiyatı da etkileyecek, yazarı, sanatsal yöntemleri belirleyen içerik düzeyinde yönlendirecektir.

[22] *Çöküş*'ü göstermeye yönelik bir söylem'in de «ulerici» olabileceğine ilişkin düşünceye kısaca değinmek gerekiyor. Özellikle E. Fischer'in geliştirdiği bu önerme her zaman iki anlamlıdır. Onayladığınız gibi yadsıyabilirsiniz de çöküşü. Anlatı'nın *nesnesi* olan çöküş, elden çıkan bir mutluluğun *simgesi* olarak sunulabilir. Önemli olan çöküşün zorunluluğunu, gerekliliğini duyurmak, bunun daha ileri bir aşamanın önkoşulu olduğunu vurgulamak, bunu da proletaryanın ideolojisi açısından yapmaktır; Söylem'in Marksist içeriğinin ortaya çıkarılması dilbilimsel bir analizi *de* gerektirir.

[23] Konunun karmaşıklığını vurgulamak amacıyla çok *geliştirilmiş* bir örnek verilebilir: «*İlgi birliği*, yalnızca toplumsal sınıflar içinde değil, sınıflar arasında da *yapma* bir dayanışma meydana getirmekte, önemli bir ideolojik görev görmektedir. *Detroit baseball* ya da *hockey* takımının taraftarları olarak General Motors başkanıyla bir General Motors fabrikası hademesi eşit duruma getirilmektedir.» (P. Baran, P. Sweezy, *Tekelci Kapitalizm*, S. 419 dipnot, Çev: F. Onaran, Doğan Yayınevi) İlk iki italik bizim, ötekiler yazarların.

Eczacıbaşı ve Borankay voleybol takımlarının varlığı, olayın Türkiye açısından da güncellik taşıdığının en belirgin göstergeleridir.

[24] 12 Mart *tipikliğinden* ötürü vurgulanıyor. Bu gözlem, 1950 sonrası edebiyatının tümüne çevrilmiştir. İşçi sınıfını yalnızca Orhan Kemal *özne* edinmiştir.

Türk yazınında işçi sınıfının sorunu hiçbir zaman bir *iktidar* sorunu olarak görülmemiştir. Analiz, olgunun adil ücret ve çalışma düzeni çerçevesinde, yani *ekonomik* olarak konduğunu gösterir, *politik* olarak değil.

[25] Yabancılaşma ile *işbölümü* arasındaki ilişkinin altını çizmek gerekmiyor. Çünkü gelişmiş bir işbölümü, yani kafa ve kol emeği arasındaki ayrılık en yetkin biçimine emeğin *metaa* dönüşümü ile kavuşur. İşbölümünün açılıp gelişmesi bu ilk koşula bağlıdır.

[26] Kapitalistleşme süreci içindeki Türkiye'de de tüketimin aşırı ölçüde kışkırtıldığı ve tüketim mallarının (dayanıklı ve dayanıksız) çeşitlendiği, piyasa araştırmalarının verilerinde ve reklam harcamalarındaki belirgin artışta açıkça görülebilir. Artan taksitli satışlar da bu olgunun bir başka göstergesidir.

[27] «Parada nasıl malların her türlü nitel farkı yok oluyorsa, paranın kendisi de radikal bir eşitlikçi gibi bütün farklılıkları yok eder. Ama paranın

kendisi bir maldır, bir dış şeydir, herhangi bir kimsenin özel mülkü olabilir. Toplumsal kudret bu yoldan özel kişinin kudreti haline gelir.» (K. Marx, *Kapital*, 1. c., 1. K., S. 164 - 165, Çev: M. Selik, Sol Yayınları). Marx, burada hemen Atinalı Timon'un ünlü «altın» tiradını dipnotluyor. Alıntının edebî anlatımı için oraya ya da *Atinalı Timon*'a bakılması.

[29] Türkiye için henüz uzak bir *gelecek* sorunu gibi gözüken bu konunun şimdiden hiç değilse teorik açıdan gündemde bulundurulması gerekir. Makina ya da alet-insan ilişkisi tarım kesiminde de, sanayi kesiminde de çeşitli sorunlar yaratacaktır. Gazeteler «sistem analisti» ve «IBM programcısı» arayan ilanlarla dolmaya başladı.

[30] Olumsuz kelimesi sosyalist gerçekçiliğin «sosyalizmin» kurulması için bilinçle davranan, çevresini bu açıdan aydınlatan «olumlu tip»inin negatifi olarak kullanılmıyor. Bu edebî kahraman burjuva toplumunda da olumsuzdur. Dünyanın somut varlığına ya inanmadığı ya da doğa-toplumla ilişkisinde daima tutarsız yanı abartmayı sayrılık haline getirdiği için kendi-içine kapanmıştır. Olumsuz kahraman, her türlü insanî uğraşının boşuna olduğuna inanır, dünyada acıdan, mutsuzluktan başka bir şey görmez. Uyanır uyanmaz *yitirmektedir:* ya bir hamamböceğine dönüşerek ya annesinin ölüm haberini alarak v.b. Rimbaud'nun tersine, olumsuz kahramanın belleğinde «tufan anısı» hiç *yatışmaz*. Hep kurşun namlu yatağına geldiğinde tetiği çeken bir Rus Ruleti düşkünüdür. Varlık nedeni bu oyunu oynamak ve yitirmektir. Dünyanın «Sessizlik»inde kendi kendini tatmin ederken duyduğu zevk değil *acı*'dır. Olumsuz kahraman anlam bulmamaktadır dünyada. Giderek bir anlam aramayı *da* bırakmakta, değer yargısında bulunmaksızın gözlemekte ya da eylemektedir. Onu ele veren en açık gösterge *yitirme*'dir. Her şeyi yitirir: Aşkını, umudunu, güvenini, direncini. Türk edebiyatının son yirmi yıldaki kahramanları bu açıdan yeniden okunmalıdır elbet.

[31] «Kendine yabancılaşmanın aşılması, kendine yabancılaşma ile aynı yolu izler. *Özel mülkiyet* ilkin yalnız nesnel görünümüyle ele alınır — ama gene de özü emektir. Böylece varoluş şekli *sermaye* olur ve sermaye olarak sermayenin de ortadan kaldırılması gerekir.» (K. Marx, *1844 Elyazmaları*, s. 99, Çev: M. Belge, Payel yayınevi)

K. Somer'in Sol yayınları arasında çıkan çevirisi, cümle kuruluşu ve kelime seçiminde ayrımlar gösteriyor. Ayrıca Marx'ın metninde Proudhon'a yapılan göndermenin ilgili cümlesi dip notunda belirtilmiştir. (Bak: *1844 Elyazmaları*, Çev: K. Somer, Sol yayınları S. 187)

[32] «Kapitalist, servet biriktirici gibi kendi kişisel çalışması ve kendi kişisel imsakı oranında zenginleşmez, başkalarının iş-gücünü emdiği ve hayatın sağladığı her türlü zevkten işçiyi uzak tutabildiği oranda zenginleşir.» (K. Marx, *Kapital*, 1. Cilt, 4. Kitap S. 158, Çev: M. Selik, Sol yayınları)

Marx gençlik döneminde aynı olguyu şöyle dile getiriyor:

«Varlık sınıf ile proleter sınıf, aynı insanal yabancılaşmayı temsil ederler. Ama birincisi kendini bu yabancılaşma içinde kendi yerinde duyar, bu yabancılaşmada bir *doğrulama* bulur, bu kendinin yabancılaşmasında *kendi öz erkliğini* görür ve onda insanal bir varoluş *görünüşüne* kavuşur; ikincisi, kendini bu yabancılaşma içinde yıkıma uğramış duyar, bu yabancılaşmada kendi erksizliğini ve insandışı bir varoluş gerçekliğini görür. O, Hegel'in bir deyimini kullanmak gerekirse, alçalma içinde, bu alçalmaya karşı *başkaldırmadır* — onun insanal *doğasını* yaşamdaki durumuna karşıt kılan, bu doğanın açık, kesin, bütünsel yadsınmasını oluşturan çelişkinin, *onu zorunlu olarak götürdüğü başkaldırma.*» (K. Marx - F. Engels, *Kutsal Aile* S. 61, Çev: K. Somer, Sol yayınları — Metnin başındaki doğrulama kelimesi ile bitimindeki italikler bizim, ötekiler Marx'ın.)

Bu paragraf türkçede ilk defa S. Hilav tarafından *Alman İdeolojisi* çevirisinin 61. sayfasında bir dipnotunda verilmiştir. Ancak Hilav'ın çevirisinde «O, Hegel'in...» diye başlayan bölüm yoktur.

[33] *Para*'nın bir süre yürürlükte kalacağı geçiş döneminde *belli* piyasa ilişkileri de yürürlükte olacaktır ister istemez. Ancak bu geçiş döneminde *bile* para kimliğini yitireceğine, emeği meta haline dönüştüremeyeceğine göre, şeyleşme yokolma sürecine girmiş olacaktır. Bu yokolma devletin, işbölümünün, özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla sona erecek ve insanlığın tarih-öncesi bitecektir.

[34] G. Janouch, *Kafka ile Konuşmalar*, S. 100, Çev: T. Oflazoğlu, Bilgi Kitabevi, İtalikler benim.

[35] Lenin ideolojiyi olumlu bağlamda, proletaryanın sınıf mücadelesindeki *bilimsel* kılavuzu anlamında kullanır. Kendiliğindencilik'e karşı çıkarken, proletaryanın dışardan bilinçlendirilmesi ve karşı-ideoloji'nin önemi üzerinde durur. Şöyle yazar: «Burjuva ideolojisi, sosyalist ideolojiden köken bakımından çok daha eskidir, çok daha gelişmiştir ve elinde ötekiyle kıyaslanamayacak ölçüde *geniş* yayılma imkânları bulunmaktadır. Ve belli bir ülkede sosyalist hareket ne kadar genç ise, sosyalist olmayan ideolojiyi yerleştirme çabalarına *karşı* o ölçüde çetin mücadelelere girişmelidir. İşçiler o ölçüde azimle, «bilinç unsurunun abartılmasına» v.b. karşı çıkıp yaygara koparan kötü danışmanlara karşı uyarılmalıdır.» (Lenin, *Ne Yapmalı?*, S. 54, Çev: M. Kabagil, Sol yayınları)

Proletaryanın daha iktidara gelmeden bir yönetici sınıf niteliği kazanması sorunu, doğal olarak *parti*'nin niteliği sorunudur ve yazının kapsamı dışında kalır.

[36] Kapitalizmin tekelci dönemdeki aşırı gelişmesinin yarattığı sorunlar ve proletaryanın karşı tepkisi, burjuva düşüncesinin başlıca ilgi alanını oluş-

turuyor elbet. Marcuse'nin Marksizm-dışı çıkışından bile tedirgin olan burjuvazi proletaryanın bilinçlenmesini önleyecek, onu özümleyecek teoriler geliştiriyor. Kapitalistle proleter arasında odaklanan sorun, yeni terimler bulunarak kaydırılıyor. Örneğin sanayi-ötesi toplumu gibi.

Geleceğin teorisyeni Alvin Toffler, kapitalizme yeni soğurma imkânları ve yöntemleri sunuyor:

«İleri teknolojinin yürürlükte olduğu toplumlarda emekçi sınıf *mülkiyet ilişkilerini değiştirecek* siyasal devrim çağrılarına kulak asmamaktadır. Çoğu kimse için zenginliğin artması tutarlı bir olgudur. Horlanan orta sınıf yaşamlarını onlar bir başarı olarak değerlendirmektedir.

«Kızgın azınlıklara sistemi *açmak*, onları gerçek ortaklar olarak kabullenmek, sosyal amaçların konmasında onları da söz sahibi kılmaktır. Onları yalıtmak, baskı altına almak çıkar bir yol değildir.» (A. Toffler, *Şok*, S. 400 - 402, Çev: S. Sargut, Altın Kitaplar)

Altı çizilen sözler, teorisyenin amacını açıkça belirtiyor. Alt-dizgeler, yani proleterya, etnik gruplar v.b. gelişmelere göre *programlanmakta* ve bu gelişmeler doğrultusunda uyarılıp yönlendirilmektedir.

[36] Bu gözlem, somut politik mücadelenin belirli bir aşamasında CHP'nin faşizme karşı demokrasi çağrısının desteklenmemesi anlamına gelmez elbet. Ancak, CHP'nin UDC çağrısını kulak ardı etmesi de Türkiye solunun hiç bir türüyle dayanışmaya girmeyeceğini önceden göstermiyor mu?

[37] Hiç şüphesiz belli bir süre için. Bu konuda üç ya da beş yıl gibi bir belirleme yapılamaz elbet. Ancak bu sorun'un geçiş dönemi ve sosyalizm evrelerinin aşılıp Komünist topluma geçilmesiyle ortadan kalkacağı açıktır.

[38] Türkiye'nin kapitalistleşmesi olgusu DPT'nin ve DİE'nin sayılarında şüpheye yer bırakmayacak biçimde görülebilir. Burada sadece tarım ve sanayi sektörlerinin ulusal gelirdeki payları ile kırsal ve kentsel nüfusa ilişkin sayılarla yetiniliyor: 1960 yılında tarımın ulusal gelirdeki payı yüzde 44.3, sanayiin payı yüzde 16.7, hizmet kesiminin yüzde 39.0 iken bu sayılar 1970 yılında sırasıyla şöyle gerçekleşmiştir: Yüzde 30.4, yüzde 27.0 ve yüzde 42.6. Bu sayılar on yıl içinde tarım sektörünün katkısının azaldığını gösterir. *(Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, S. 100, DİE yayını)

1960'da 18 milyon 895 bin olan kırsal nüfus 1970'de 21 milyon 849 bine ulaşmıştır. Aynı yıllarda kentli nüfus ise 8 milyon 860 bin ve 13 milyon 81' bin olarak belirlenmiştir. 1970 yılına göre kentli nufus oranındaki artış 419'dur. (Ö. Özgür, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, S. 125, Gerçek Yayınları)

[39] Başta Bekir Yıldız olmak üzere bazı yazarlar bu önemli konuya epeydir *yanaşmış* bulunuyorlar. Ancak sorun'un çok daha geniş boyutlar ve bakış-açılarından ele alınması gerektiği açıktır. A. Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Gülü* bu bakış-açılarından birinin ürünü olarak görülmeli, sevap ve günahları bu noktadan sonra aranmalıdır.

[40] Türkiye'de *ilericilik*'in temsilcisi Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 yılından bu yana hiçbir seçimi kazanıp *iktidar* olamamıştır. 1960'dan sonraki hükümet olma dönemleri ya ordu tarafından sağlanmış ya koalisyon şeklinde gerçekleşmiştir. Bu koalisyonların kısa ömürlü olduklarını belirtmek bile gerekmez. 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP'nin oylarında görülen artış büyük oranda sanayileşme sürecine giren kentlerde gerçekleşmiştir. Bu artışlarda işçi kesimi ile aydın-öğrenci kesiminin payını açığa çıkarabilecek veriler yok.

[41] Devletin görece *özerkliği* gözönünde bulundurulуyor elbet. Bugünün koşullarında devlet aygıtının karmaşık bir yapı gösterdiği gerçek. Ancak bu gerçek, son analizde devletin sınıfsal niteliğini, bu niteliğin de mülkiyet ilişkilerinde billurlaştığını ortadan kaldırmaz. Üstelik yarı kapitalist ülkelerde bürokrasinin büyük ölçüde sermaye sınıflarıyla bütünleşme eğiliminde olduğunu da unutmamak gerekiyor.

Bu konuda Türkiye'de yapılmış özgün bir çalışma için Dr. Gencay Şaylan'ın *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji* adlı kitabına (TODAİE yayını 1974) başvurulabilir. Araştırmacı, bürokrasi ve sanayi kesiminden deneklerle yapılan soruşturmalara dayandırdığı kapsamlı çalışmasında şu sonuca varıyor:

«Bürokrasinin, bazı konularda tipik bir küçük burjuva radikalizmi göstermesine *rağmen*, esas olarak bugünkü topluma hakim burjuva değerlerini benimsediği ve ayrıcalıklı tabakaların özü ve *temsilcisi* sayılabilen *girişimcilerle* (burada kapitalist anlamında kullanılıyor — (A.O) aralarında derin bir siyasal ideoloji farklılığı *bulunmadığı* söylenebilir (...)

Devlet bürokrasisi, siyasal tutum ve eğilim açısından giderek hızlanan bir şekilde *kapitalizmle bütünleşmektedir.*»

[42] İdeolojik araçların en güçlüsü sayılan radyo-televizyonun durumu bu konuda yeterli bilgi verebilir. TRT, en *ilerici* olduğu İsmail Cem döneminde *de* kurulu düzenin değer-yargılarına bağlı kalmıştır. Cem'in ilk *büyük* hamlesi spor alanında olmuş, Pazar günlerinin yayınının yüzde 80'ini spor oluşturmuştur. İkinci hamle, *eğlence* ögesinin artırılışıdır. Tatlı Cadı türü saçmalıklarla Bonanza gibi Amerikan kapitalizminin *köklerini* öven filmler bu bölümde incelenmelidir. Aynı dönemde, halkla bütünleşme amacına yönelik eski kültür değerlerinin canlandırılması girişimi de, yürürlükteki *milliyetçilik* anlayışının kapsamında kalmıştır. L. Akad'ın Ö. Seyfettin'den uyguladığı Diyet ve İncili Kaftan gibi filmlerin açıkça *şoven* içeriğine hiçbir özür bulunamaz.

Metin Erksan'ın filmleri ise tuhaf estetizmleri ve mistisizmleri dolayısıyla bu içeriğe ters düşer gibi görünürlerse de egemen ideolojinin en belirgin örnekleri olarak kalırlar.

İsmail Cem döneminde ideolojiyi kırmaya yönelik gerçek girişimler yerli ve yabancı *belgesel*'ler ve *bazı* haber programları olmuş, egemen güçlerin hemen saldırılarına hedef yapılmıştır. Faşizmi açığa vuran İkinci Dünya Savaşı belgeseli ile Doğu bölgesindeki kaçakçılık ve hayvancılık sorunlarını inceleyen belgeseller gibi.

[43] Kemal Tahir'in köyünün çok özel bir bakış-açısının ürünü sayıldığını hemen belirtmek gerekiyor. Tarımsal ilişkilerin *belirli* bir bölgedeki çözülüşünü bütün sonuçlarıyla Türkiye *çapında* genellemek isteyen K. Tahir köylülüğü değersel, törel ve davranışsal açıdan *küçültür*. Hiç mi hiç *güveni* yoktur bu «çarıklı erkân-ı harp»e. Kadını «büyük mal», erkeği «pezevenktir». Köy ve köylülüğe ait mistifikasyonun örtüsünü ortadan kaldırırken —buradaki abartılmış acımasızlık *Büyük Mal*'da en uç sınırında izlenebilir— K. Tahir'in bu insanların işe yaramazlığı konusunda başka bir mistifikasyon yaratıp yaratmadığı, özgün bir araştırmanın ışık tutucu sorusu olabilir.

Y. Kemal'in Meryemce'si ya da F. Baykurt'un Irazca'sı mı K. Tahir'in kadınları mı? sorusu doğrudan doğruya teorik bir sorudur, edebî değil. Bu soru, romanların erkeklerini de kapsar çünkü. Romancının kişileriyle ilişkisinde *devlet-tebaa* ilişkilerinin küçültülmüş bir haritasının görülebileceğini söylemek hiç de abartılmış bir yorumlama gibi görülmemelidir.

[44] Orta tabakalarca da tutulan, kentten kıra yayılan «dolmuş müziği» neredeyse gecekondu kökenlidir. Suriye sınırından giren bu müzik, kısa sürede büyük gelişme göstermiş, kendi şarkıcılarını, bestecilerini yetiştirmiştir. O. Gencebay'dır ilk altın plak'ın sahibi. Yüz binlik satışa ulaşarak sinema ve sahneye sıçrayan bir başka ses Neşe Karaböcek'tir. J. Hendrix ya da S. Bessie'yi özümleyemeyen gecekondu kendi *idol*'lerini yaratacaktı elbet. Kırla son manevî göbekbağını kesmekte olan gecekondularda kırda olduğu kadar *dolaysız* biçimde konuşamamaktadır devlet. Varoşlardan itibaren görev bölümü başlamakta, yöntemler çeşitlenmektedir.

[45] *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, S. 443, DİE yayını.

[46] H. Topuz, *Türk Basını*, S. 253-255, Gerçek Yayınları.

[47] *Türkiye'de Toplumsal ve Ek. Gel. 50 Yılı*, S. 473-475.

[48] Örneğin *Dünya* gazetesinin *müteahhit* olan sahibi, bir Fransız firmasıyla prefabrike konut yapımı konusunda anlaşma imzalayınca 250 bin tirajlık bir kampanya başlatmıştır.

[49] Örneğin 1963-1971 yılları arasında Türkiye'nin toplam yatırımları 166 milyar 465 milyon, sanayi yatırımları 37 milyar 402 milyon lira olarak gerçekleşmiş, buna karşılık askerî *tüketim* harcamaları 35 milyar 566 milyon lira olmuştur. Askerî tüketim harcamaları toplam yatırımların yüzde 22'sini, sanayi yatırımlarının ise yüzde 97'sini karşılayan bir büyüklüğe ulaşmıştır. (Ö. Özgür, *Sanayileşme ve Türkiye*, S. 266, Gerçek Yayınları).

Bu sayıların sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan yorumlanması hiç yapılmamıştır günlük basında. Bırakın yorumlamayı, bu sayılar oranlanmamıştır *bile*. Böyle bir girişim *NATO* üyesi olarak sanayileşmeye çalışan Türkiye'nin kalkınma hamlesi ve bağlamı hakkında çok ilginç bilgiler verebilirdi kitlelere.

[50] Burada gazetelerle gazetecileri birbirine karıştırmamak gerekiyor. Yanlış-bilinci kırmaya çalışan pek çok gazeteci vardır bugün. 1965 öncesinde bir Çetin Altan olayı vardır ki, bir daha tekrarlanması çok zordur. O dönemin tarihî koşullarının olgunluğu falan bu olayın değerini azaltmaz. Altan, bir partinin gücüne erişmiş gözüküyordu o yıllarda. Ancak, bunlar olağan-dışı olgulardır ve basın sanayiindeki ilerici ve Marksist yazarların kişisel sütunlarındaki çabaları, elbette ki sermaye'nin denetimindedir ve bir anda ideolojiyi kırması beklenemez.

[51] Bu dergiler, çalışanlarının kafa yapıları yönünden sosyal-demokrat çizgide dergilerdir ve bu nitelikleriyle en azından düzenin bazı kurumsal ilişkilerini eleştirdikleri *için* okunmaktadırlar. Her türlü toplumsal-kurumsal eleştiriden vazgeçerek yalnızca CHP ve sol'a karşı olmakla yaşayacağını sanan bir *sağcı* mizah dergisi kısa sürede batmıştır.

Bu olgular, gelişmiş kentlerdeki okur-yazar nüfusun sistem-içi bir eleştiriye açık olduğunu, hattâ bu eleştiriyi *aradığını* göstermektedir. Sorun, sermayenin ideolojik araçlar üzerindeki egemenliğini kırarak bu arayış'ı yönlendirebilmektir.

[52] Kadın sorunu gerektiği biçimde incelenmemiştir de, önemsenmemiştir de. Kadın nüfusun eğitim durumu, iş alanları, geliri, siyasal eğilimi, evlenme-boşanma oranı v.b. konular araştırmacısını beklemektedir. Toplumda giderek önemli bir rol oynamaya başlamıştır kadın. Ecevit'in propaganda gezilerinde görülen kadın dinleyici sayısı, değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

[53] Aynı olgudan doğan bazı eleştirel gözlemler *Vatan* gazetesi için de yapılabilir. Marksist çizgide olduğunu kanıtlayabilmek zaman zaman fonksiyonculuğa bile kayan *Vatan*, işçi sayfasında Marksist yazarlarına karşın 30 bine ulaşamamıştır. Bu çok basit vaklaşım, solcu gazetelerin niteliksel ve niceliksel bir özeleştiri yapmalarını gerektirmektedir.

[54] Tiyatroya gidenlere sunulan ise, *Damdaki Kemancı* gibi alttan-alta Sovyetler Birliği düşmanlığı yapan ya da *My Fair Lady* gibi sınıf değiştirmenin mümkün olduğunu işleyen oyunlardır.

Ankara ve İstanbul'da ödenekli ve özel tiyatroların repertuvarlarının incelenmesi Anouilh'den O'Neil'e, Strinberg'den Beckett'e, burjuvazinin sorunlarını işleyen yazarların önde geldiğini gösterir.

Son yıllarda bazı özel tiyatrolarda sahnelenen gerçekten devrimci bazı oyunlar *yasaklanmış*, haklarında dava açılmıştır. Üstelik bu oyunların seyir-

cisinin büyük bölümünü de burjuvazi ve küçük burjuvazi oluşturmuştur. Tiyatroların bilet fiyatlarının asgari on lira olması, bu durumun nedenlerinden biridir elbet.

[55] Bu bildirinin anlaşılmamasında Yılmaz Güney'in başkaları hesabına çevirdiği filmlerde piyasa koşullarına uyarak çok fazla *silâh* kullanmasının, kendi hesabına çevirdiği filmlerde ise plastik kaygılarla çok fazla *susmasının* payı olduğu söylenebilir.

[56] Yazıda proletaryanın *henüz* kendisi-için sınıf durumuna gelmediği ve ideolojik baskı altında tutulduğu belirtildiyse, bu, sadece bir karşı-ideoloji geliştirilmesi konusunun *teorik* ve *pratik* önemini vurgulamak içindir.

Yoksa bilinir ya da bilinmesi gerekir ki en *kendiliğinden* işçi sınıfı bile *hareketsiz* değildir ve ideolojinin kapsamında da kalsa en azından *ekonomik* alanda mücadele verir. Üstelik proletarya 16-17 Haziran olaylarında, DGM konusundaki tutumunda ve ikincisi provakasyona uğrayan 1 Mayıs gösterilerinde *siyasal* olgunluğa geçişinin örneklerini de vermiştir.

Ancak bu yazı ideoloji ve karşı-ideolojinin teorik sonuçlarını irdelemeyi amaçladığı, temel önermelerin saptırılmamış bağlamını kolladığı için bazı olguların gereğinden fazla büyütülerek işçi sınıfının eylemine yönelik tehlikelerin küçümsenmesine karşı uyanık olmaya çalışıyor.

[57] Lenin'in ünlü «Parti Teşkilâtı ve Parti Edebiyatı» başlıklı yazısı ile konuya ilişkin öteki yazı ve değinmelerinin içeriği bellidir. Bunlardaki bağlayıcı kavram «yan tutan edebiyat»dır. Lenin «yazar istediğini yazar, okur da istediğini okur» biçimindeki düşünceyi Oblomovculukla suçlar ve edebiyatın karşı-ideolojinin kurulmasındaki önemini vurgular. Krupskaya'nın «Parti Edebiyatı» yazısının yanlış yorumlandığı biçimindeki Lenin'e dayandırdığı açıklaması bu bağlamı geçersiz kılabilecek yetkinlikte görülmüyor. Krupskaya'ya belirtilen yazarın yaratıcılığına, yani nasıl yazacağına karışmamanın iyi olacağıdır. Yoksa yazar ideolojik planda elbette ki Partili kalacak, aklına geleni yazmayacaktır. En azından fabrikaların ve çiftliklerin kollektifleştirilmesinden yakınmayacaktır.

[58] Örneğin makina işçisi *artık* aracından dolaysız korku duyan ya da *robotlaşan* biri değildir. Tam tersine, kullandığı araçta kendisinin ilerdeki *boş zamanının* potansiyel gücünü bulan *etkin* biridir. Geçiş döneminde ve sosyalist toplumda otomasyon bedenî-zihnî yetenekleri kısırlaştıran bir uygulama olmayacaktır. Proletarya otomasyonda *özgürlüğünü* tanıyacak ve kişisel *yeteneklerini* geliştirecektir.

[59] Şeyleşmenin başka biçimler altında Komünist toplumda da sürüp gideceği yolundaki varsayım, düpedüz burjuva edebiyatının tematiklerine ilgi duyan özürcü anlayıştan gelmektedir. Kapitalizmin eleştirilmesinde ve ahlâken değil bilimsel olarak suçlanmasında kullanılan teorik bir kavram Komünist toplum için *de* geçerli kılındığında, artık o kavramın *dönüştürücü* niteliğinden söz edilemeyeceği unutuluyor. Bu yorum, şeyleşmeyi *içsel* bir terim durumuna getirir ve Marksizmin devrimci *pratiğinin* yoksanmasına yol açar.

[60] Yaşanan günlerde de örnekleri görülen bu düş kırıklığının somut nedenini, kanlı kavga günlerinin içinde çok gündelik sözlerle şöyle dile getiriyor Troçki: «Kuşkusuz şair kendini burjuvadan *bağımsız* sanıyordu, hatta onunla *kavga* bile etmişti. Gelgelelim sorun devrimin ciddiyeti içinde ortaya konulduğu *anda* şair iliklerine kadar asalak olduğunu belli etmiştir. Modern tarihte gerek bireysel, gerekse meslekî sanat, eski kollektif halk sanatının tersine, yönetici sınıfların bolluğu ve boş zamanı içinde serpildi ve onların kapatması olarak kaldı. Toplumsal ilişkilerin *dengede* olduğu zamanlarda o kadar elle tutulur olmayan bu kapatmalık ögesi, devrimin baltasının eski sütunlara inmesiyle *birlikte* en kaba biçimde ortaya çıktı.» (L. Troçki, *Edebiyat ve Devrim*, S. 40, Çev: H. Portakal, Köz yayınları, İtalikler bizim).

Özel anlamda şairin, genel anlamda yazarın durumuna ilişkin bu yorum, elbette ki *Troçkizmin* bağlamı içinde alınmamıştır. Troçki'nin sözlerinin sertliği ise ihtilal günlerinin çetinliğinden esinlenmektedir.

[61] «İşçiler, *'işçiler için literatür'*ün yapma dar sınırları içine kendilerini hapsetmemelidirler. *Genel literatür'*den yararlanmayı gittikçe daha iyi öğrenmelidirler. Burada, belki de 'kendilerini hapsetmemelidirler' yerine 'hapsedilmemelidirler' demek daha doğru olur, çünkü işçilerin kendileri aydınlar için yazılmış olan her şeyi okumak ve daha çok okumak istemektedirler.» (Lenin, *Ne Yapmalı*, S. 52 dipnot, italikler Lenin'in.)

Lenin'in bu uyarısı, öncelikle politik literatürü vurguluyormuş gibi gelebilir. Ancak notun düşülmesinin nedeni, bir ideolojiyi yaratılmasında işçilerin rolünü belirtmek olduğundan, bu vurgulamanın her türlü *kültürel* yaratıcılığı kuşattığı açıktır. Bu bakımdan varolan edebiyat proletaryanın potansiyeli ile ilintide olduğunu bilmek zorundadır. Karşı-ideoloji, aydın/aydın-olmayan ikilemini aşmayı öngörür. Koşulların güçlüğü ödün verilmesini ve işçi edebiyatı-aydın edebiyatı gibi sınıflandırmalar yapılmasını hoş göstermemelidir. Marx, toplumun komünistçe örgütlenmesinde bireyin bir sanatın *sınırlarına* hapsolmayacağını belirtir ve «ressamlar olmayacak, başka işleri arasında resim de yapan insanlar olacaktır» derken bu *yeni*, daha doğru deyimiyle *bütünsel* insan'ın gökten zembille inmeyeceğini biliyordu elbet.

[62] «Devrimci» çevrelerce sevilen, tutulan bazı yazar ve şairlerin aşk anlayışının irdelenmesi ideolojinin yapısını daha açık biçimde ortaya koyabilir. Burada, aşağıdaki genellemelerle yetinilmektedir:

Bu eserlerde kadın ister tensel, ister düşünsel yönden olsun, aşkınlaştırılmıştır. Kadın erkeğin gölgesidir adeta. Kahraman onsuz edemez. Vazgeçiş, ayrılış bir tür *ölüm*'dür. Sonsuza *dek birlikte* olacaklardır. Erkek «kendi gözünden bile kıskanır» kadını, *candan* çok sever. Bu anlayışın kadının bir *mülk* olarak görülmesinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Teorinin kadın ve aşk konusuna çok başka bir açıdan baktığının farkında olması *gerekir* kültür-sanat adamının.

[63] «Edebî değer» apaçıktır ki «yazmayı» belirlemiyor. Vurgulanan yazmayı gerektiren, bu eylemi zorunlu kılan güdüler, eğilimler, düşüncelerdir. Anlatı ile anlatılan arasındaki ilişki yadsınmıyor elbet. Yürülükteki edebî değerlerin yürürlükteki edebî teknikleri ürettiği söyleniyor. Eleştiri Türkiye'de on beş yıldır çağdaş burjuva edebiyatının özümlenmesine yardımcı oluyor. «Özelliksiz Adam» açıkça *belirleyici* adama dönüştürülüyor. Anlamakla onaylamak, yorumlamakla benimsemek özdeşleştiriliyor. Gregor Samsa *duyarlıklı* eleştirmen-okuru yerinden hoplatıyor da Şolohov'un, Amado'nun kişileri *yaşamış* bile sayılmıyor. Dos Passos'da bile nerdeyse *yazı* bulmayan bir yazımı üreten nedir acaba?

[64] (A. Camus, *Başkaldıran İnsan*, S. 314, Çev: T. Yücel, Varlık yayınları. İtalikler benim.) Başlıca amacı tarihe *ilgisizliği* övmek olan Camus, edebiyatı metafizik bir olgu olarak kavramaktadır. Başkaldırma ve son insan sözleri buradaki bağlamlarıyla şu anlama gelirler yalnızca: Orospunun acısı, proleterin acısı, siyasal suçlunun acısı olacaktır, çünkü orospuluk, proleterlik, suçluluk olacaktır. Çünkü metafzikçi edebiyat için *gereklidirler*.

[65] Ya da «belirtge»yi. Buradaki bağlamında ilk kez Saussure'ün kullandığı terim üzerinde Türkçe'de kesin bir anlaşma görülmüyor. Örneğin Saussure'ün çevirmeni B. Vardar «gösterge» terimini kullanıyor, T. Yücel ise «belirtge»yi. S. Bayrav'ın ise *Yapısal Dilbilimi* adlı kitabında «belirti»ye, son yazılarında ise «gösterge»ye yakınlık duyduğu görülüyor. Bu yazıda «gösterge» terimi daha kullanışlı bulundu.

[66] Anlam dilin *gerçekleştiği* söylem'de belirir ve kesinleşir. Karşı-edebiyatın *emek* diye anlamladığı ile fabrika sahibinin konuşmasında emek diye anlamladığı birbirine benzemez. Bu açıdan bakıldı mı fabrika sahibi ile işçinin aynı *emek* kelimesinin öznesi olamayacakları görülür. Kelimelerin anlamları yok, kullanımları vardır önermesiyle dile getirilen budur.

[67] On beş yıldır edebî alanda bilinç-akımı, yeni-roman ya da Kafka'gil eğretileme övüldü. Yansıma teorisi ya görmezden gelindi ya da en yüzeysel yorumları bahane edilerek eleştirildi. Gerçekten sınıfsız toplumda özel anlamda edebiyatın, genel anlamda sanat'ın varlığı sorunu, ancak yansıma teorisi açısından doğru biçimde, kurguya başvurulmadan konabilir. Burjuvaziye *uzlaşmayı* seçen özürcü tavırın Brecht'i değil Lukacs'ı tutuşu, yansıma teorisi açısından anlaşılır bir tutumdur. Burjuva eleştirel gerçekçiliğinde takılıp kalan Lukacs'ın, *estetik* kaygılar dolayısıyla karşı-ideoloji içinde yeralan sosyalist gerçekçilik'e gönlünün yatmadığı açıkça sezilmektedir. Gorki ile bir iki Sovyet yazarını över gibi *görünmesi* eleştirel gerçekçilikten vazgeçtiği anlamına gelmez. Ne yazıktır ki «çağdaş gerçekçilik»i yargılarken yaratıcı bir Marksist edebiyatın edebî teknikleri hakkında hemen hiç düşünmemiştir Lukacs.

[68] Balzac'ın gerici eğilimlerine karşın burjuvazinin *ilerici* niteliğini vurguladığına ilişkin bilinen yorumlama bu yargıyı geçersizleştirmez. Tam tersine doğrular. Balzac ideolojinin kapsamında yazıyordu yine de ve yükselen burjuvazi daha iktidar *öncesinde* bazı değer-yargıları *yaratmıştı*. Marksist yazar ideolojiyi parçalamayı *bilinçli* olarak seçtiğinden siyasal eğiliminin *kendiliğinden* niteliği kaybolur. Marksist bir yazarın dinci ya da sömürgeci eğilimler göstermesi, yazarın Marksizmi konusunda bir yanlış anlama yoksa, eşine az raslanır bir olgu olarak görülmelidir.

[69] Nevroz sağlıksal bir olgudur, edebî değil. Edebî bir öndeğer olarak görülmek isteniyorsa, niye hep zihnî-psişik süreçlerin *kendinde* bozulması olarak alındığı sorulmalıdır. Madende ya da fabrikada çalışan bir proleter *de* yakalanabilir nevroza. Burada hastalığın *dışsal* olduğu hemen belirecektir ama. Ve bir proleter olduğu *için de* nörotik kişilik kendini özel bir gösterge sistemine dayanan bir üst-dil'e gerek duymadan ortaya koyacaktır. Buradaki *politik* anlamlamanın nasıl sunulacağı başka bir *düzeyin* sorusudur elbet. Sorun'un bu açıdan konuluşunun ilk örnekleri olarak Zola'nın romanlarına bakmak yeter. En azından *L'Assommoir*, *Nana* ve *Germinal*'e. Büyük Gorki, henüz gerekmediği için gündeme getirilmiyor.

[70] Y. Atılgan'ın ilk romanı *Aylak Adam* İstanbul'da geçiyordu. Nörotik kişisi üniversite çevresindendi. Nevroz durumunun iyice geliştiği Anayurt Oteli'nin Zebercet'i ise taşraya yerleşmiştir.

[71] Yeteneklerini görmezden *gelemediği* yazarları da özümlemeye çalışır. Y. Kemal çözülen köylülüğün ve gelişen kapitalizmin yarattığı sınıf çelişkilerini gösteren bir romancı olarak sunulmuyor artık, bir mit yaratıcısı diye tanımlanıyor. Mit ve mitos kavramlarının, bugünkü bağlamında ancak sınıflı topluma özgü olduğu, Marksizmin mitlere son vermeyi amaçladığı unutuluyor. Y. Kemal'in mit yaratımıyla ilgisi olmadığı, son iki kitabında fazlaca vurguladığı simgeleştirme yönteminin bu biçimde yorumlanamayacağı geçerken belirtilmelidir.

[72] Geri-besleme özetle şudur: Bir mesajla uyarılan alıcı, uyarılır uyarılmaz mesajı aldığını belirten bir karşı mesaj gönderir. Örneğin «evet» ya da «hayır» der. Başını onaylayıcı biçimde sallar ya da eliyle bir red hareketi yapar. Bu eylemlerin hepsi geri-besleme'nin kapsamındadır ve mesajın doğru alınıp alınmadığını açığa vururlar. Edebî

metin *de* son analizde bir mesaj, bir haber iletiyor şüphesiz.

[73] Düzensiz kentleşme yerilirken, örneğin bu durumun zorunlu ve gerekli niteliği gözden kaçırılıyor. Bu yüzden belli bir toplum düzeninin yarattığı Boğaziçi için dövünen A.Ş. Hisar'la aynı düzeye düşülüyor. Yalnızca hizmet sektörünün 1976 sayılarıyla ulusal gelire katkısının yüzde 57'ye ulaştığı bir ülkede eski *yalılar* düzenine dayalı bir yerleşim özlemek akıl alır iş değildir.

Sanayileşme olgusunun bazı olumsuz yan etkilerine değinirken küçük toprak mülkiyetinin kışkırtılması ya da köylülük ilişkilerinin ve köysel değerlerin cilâlanması da aynı biçimde ideolojik motiflerdir.

[74] Artık öyle bir aşk olmadığı için milyonlar sattı *Love Story* ve filmini milyonlar seyretti. Gösterilen ilgi Segal'in ya da filmcilerin edebî görsel ustalığından değil, çalışan ve manen yoksullaşan kitlelerin para'nın biricik *belirleyici* olduğu kapitalist toplumda «manevî, insanî olana özleminden kaynaklandı. Bu özleme yol açan *nefreti* gizleyen Segal'in zengin-yoksul aşkının mümkünlüğü yutturmacası, daha işin başında şeyleşmiş ilişkileri soyutlaştırarak sistem-dışı'na taşımaya yönelir.

[75] O. Rıfat olayları *Bir Kadının Penceresi*'nden *seyrettiği* romanının girişinde geri-kalmışlık koşullarını açımlarken şunları yazıyor örneğin: «Aldatmaca büyüdükçe tepki çoğalır. Eylem, kimi zaman *yasal* çerçevenin dışına taşar. Bunu faşist baskılar *izler*.» Buradaki yasallık koşulunun ve faşizmin bu koşulun ihlalini izlemesinin ideolojik içeriği apaçık ortadadır. Kendiliğindenci sosyaldemokrat değil mi bu? Ama *ilerici* eleştirmen bu noktayı görmezden gelir ve romanın içeriğinden hiçbir şey anlamadığı için *de* aşkın dönme-dolabında takılı kalır. Marksist eleştiri önündeki metni bu açıdan yorumlar, karşı-edebiyat ise bu türden *lapsus*'lara düşmez. *İlerici* değil *Marksist* oldukları için.

HAVASS
yayınları

TÜRKİYE BELGELERİ DİZİSİ: 001

" Ministry of Foreign Affairs of the U.S.S.R.
Archives Division
German Foreign Office
German Policy in Turkey
(1941 - 1943) "

S.S.C.B. Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü
Alman Dışişleri Dairesi
Belgeleri
Türkiye'deki Alman Politikası
(1941 - 1943)

Tam Metin İngilizce Ekleriyle

Ciltli, kuşe kağıda büyük boy olarak hazırlanmıştır.
40 Lira
Türkçesi: Levent Konyar
ÖDEMELİ * GÖNDERİLİR

HAVASS Yayınları
Hüsrev Gerede Cad., Işıl Apt. 35/2, Teşvikiye/IST.
Havale ve yazışma:
HAVASS Yayınları, P.K. 55, Teşvikiye/İSTANBUL
* Posta masrafı yayınevi tarafından ödenir.
On kitaplık siparişlerde % 20 indirim yapılır.

Şiirler

YENİDEN

eski bir sonbaharın damalı dokusunda
tanımak hayatın bütün yanlarını
yalnızlığın bir toz bulutu halinde
indiğini görerek insanların üstüne

otobiyografik şüpheler zamanıdır geceler
özet halinde yaşayarak yeniden
kurulmuş bir hayat yıkılır anıdan
antibiyografik bir güne hazırlanılır
kurulmak istenenin rüzgarıyla
geçerek ayrıntıların kapısından

eski bir hayatın kendi sonrasında
yırtmak eski şiirleri
ya yenilerini yazmalı sonbaharın ardından
ya romanlar çıkarmalı mısralarından

MEKTUP

gelip bana aşklardan sözediyorlar
aşkların seçilen hatıralarından
mektup beklemenin uzayından bakıyorlar
kıskanmanın klasik huzurundan

bir isim bulamadan sana
sanatkâr bir yaz daha geçti sevgilim
sıcaklar teorimin baş oyuncuları
besbelli inanıyorsun birşeyler kaldığına
perdeyi daha kapatamadık sevgilim
bitmemiş biyografilerin tüccar akşamına

yazlar bitecek bana aşklardan bahsedecekler
herşey bitmiş gibi bir kışa başlayacaklar
bizse görmedik birbirimizi daha

sürece inanarak sevgilim
gelecek yaza da beraberiz
tarihte adını arayarak bir bünyenin
biten bir yazın teorisiyle sevgilim
«gözlerinden amansız bir hasretle öperim»

TÜRKİYE

şiirin tarihe girdiği yerde ittihatçı memurlar
ne kadar yormuşlardı ihtiyar paşaları
üstüne yemin edilen tabancası şiirin
sıktı kurşunlarını içine unutkan senelerin
makina değişkenliği özlenenlerin
özleyenlerle birlik gelişiyor
yeni ayrılıkları yazmalı şair
seçtiğimiz manasında dostlukların
ne varsa tarihe dair

değişen hayattan memnun ayrılırlar bugün
güneşin tuzlu rutubetinde ticaret gemileri
yeni manalarında deneyerek nimetleri
firari tezgâhına günlük ölçülerin
yetişmek nefes nefese
azalarak telefonların bürokrat çınlamaları
teleksler bildiriyor şirketten şirkete
yorgun sabahında bir toplantının
iş adamları
bir zaman aralığından patlıyor
serbest vezinli çağdaş grev sloganları

BEKLEMEK ŞİİRİ

«matematiği sevmem ama muallağı da
sevmiyorum
ne bir kesinin sonunda ne de bir boşluğun
başında
o anlar ki anlaşılmaz taşan sular gibidir
sonunda
en sonunda
yarım kalan bir tartışma gibi rüzgara
çarpıyorum
ne zor bekleyerek ayrılmak duyguların
elinden
tarih kadar anlayışlıyım bekliyorum
inkârın hiç bitmediği şehir içlerinden»

gönül dünyasında hatıraları eski bir sevdanın
bu sabah başlamış gibi aydın
seven bir kadın gibi titrek heyecanın
fesat bir parlaklık ayrılık bahçesinde
ne çok şey vardır bekleyende
yazılacak
onlar zamanları gelince savunulur ancak
darla geniş arasında gidip gelenler
meğer pişmandırlar meğer yorgun meğer
korkak

BELKİ ŞAİR

yaşanmış bir görevi vardır
hayat hakkında yazılan şiirlerin
bir mısrada üstüne giderler
nice yaşanmış gerçeklerin

dikenli bir yataktır
uyuyabilmek nafile
ama bir koku verir yastıklarına
yerleşmiş yaseminler
bile bile

zordur onlarda kavramak
hayatı bir seferinde
oniden yankılanır gibi olur
bir ah bedeninin aklında
aklının bedeninde

belki şair ondan durur
toplumun dönencesinde

YUSUF PAŞA'NIN SEGÂH PEŞREVİ

evrakı bırakarak tarihin hikâyâtına
malikleri vardır bu dünyanın
tohum gibi düşer kitle hayatına
değiştirerek vasfını eşyanın

tasvîr şâirin kafasında kaldı yalnız
hayat fotoğraflarla konuşuyor
benzetmeleri değil sıfatları yazınız
tarih ayrıntılarla çoğalıyor

iksîri merhalenin toplumda tek tek
tesadüfsüz düzeninde faaliyetin
emek gibi istidâtlıdırlar pek
tetkikine nefes alan âlemin

muamması kalmasın yusuf paşa'nın
mezarında bir uzun servi
en ümitli anında muhtevanın
çalınsın artık segâh peşrevi

YAZ ADAMI

Bir ömre sığmıyor hayat bazen
Ayrı zamanlarda ben ve duyularım
Bilinmez bir uzaklığın martıları uçar önümden
Bense hep ayni sûrat pazarındayım
Seni aşklarımdan bildim güneş
Sıcak bağrında mahdut bir ustayım
Yeni kalktım kış uykularından
Ben bir yaz adamıyım

Azalarak tek bir mevsime
Eksik yaşanmıştır hayatım
Sessizlik dolu hikâyemde
Dalga sesleridir hatırladıklarım
Seni fen ustası bildim deniz
Suyunda dağılıyor şaşkınlığım
En dağıtıcı yerinde birliğinin
Ben bir yaz adamıyım

Seni iflasım bildim gökyüzü
Nedir bu dünya anlayamadım
Her seferinde yeniden başlayarak
Ben bir yaz adamıyım

SABAH

uçuşur ölmezliğiyle sabır
uzun bir uykuda
ağır ağır
yürek bir sermayedir
buhurdan kokar cümlesi
paşaların duyulmaz sesi
içinde reâyâ sabahlarının

medeniyyeti Avrupa'nın
tarz-ı hüznüydü aslında
namık kemâl'in
değiştirmeden geniş zamanlarını
insanların
mümkün müydü senin dar zamanların
hiç duyulmadı ki sesi reâyânın
içinde tanzimat sabahlarının

iktidar bir meta
taşınır içinde meşrutiyetin
aydınlık ilk müşterisi oldu gecenin
kayıp bir makbuz kesti tarih ticarete
ardından değişim ağının
nasıl da şaşmadı aklı
reâyânın
içinde cumhuriyet sabahlarının

çoğalarak toprağın gezginleri
her insan bir hayata
her hayat bir insana eklendi
üretken bir tanıklık edeceksiniz
toplayarak bütün duygularını
siz
geçmiş sabahların
işte güneşi proletaryanın

PASOLİNİ'NİN KÜLLERİ*

Akşam ölüme verdi elini
Pasolini
Bir hayat nasıl yaşanır
Neye göredir ilkeleri
Kim yakalamış duyuların birliğini
Akşam ölüme verdi elini
Pasolini
Bir masalın hayatında
Bir hayatın masalı gibi bitti
Homoseksüel monarşi
Hapiste yalnız tarihe güvenir kişi
Gramsci
Duvarların ömrü hükmettiği yerde
Hayatın yeniden üretilişi
Görünmez eli
Alınmaz nesnesi
Özgürlük boyutunda zorunlukların
Ne karşıtlıkları var şu İtalya'nın

Bir denklemde iki parametri
Biri Pasolini öbürü Gramsci
Hapishane Defterleri'nde Gramsci'nin Külleri
Akşam ölüme verdi elini
Öldü Pasolini
Kaçak bir serf gibiydi ölüm
Feodal loncasında karanlığın
Varolmak ne kadar zordu
Nesnesinde İtalya'nın

*Gramsci'nin Külleri, Pier Paolo Pasolini'nin şiir kitabı. (1957)

MURATHAN MUNGAN

Tiyatro ve Bir Felsefe Sorunsalı

Günümüz devrimci tiyatrosunun temel sorunlarından biri, «özdeşleştirme-yabancılaştırma» ikileminden kaynaklanan **anlatım** sorunsalıdır. Ve bu konuda teorik çabalarla, pratik çabalar arasında süregiden bir çelişki sözkonusudur. Bu çelişki, bu iki kavramı besleyen felsefî bir sorunsaldan kaynaklandığından, bu felsefî sorunsalın çelişkisi çözümlenmeden, sözkonusu bu süregiden çelişki çözülemez...

Soruna bir başka açıdan yaklaşmaya çalışacağız, bu yazımızda.

Özdeşleşme'nin ortadan kaldırılması, öznel olarak istenmiş ve bu yolda deneyler yapılmıştır; ama özdeşleşmeyi varlaştıran maddî temel ortadan kaldırılamamıştır. Çünkü özdeşleşme olayı özünde bir **türevdir.** Bir şeyin türevidir. **Özü zaten «yanılsamayı» içeren «ideolojinin» türevidir.** Dolayısıyla ideolojik bakış açısı, sürekli özünde özdeşleşmeyi taşıyacaktır. Ya da başka türlü söylersek, ideolojik bakış açısıyla, «yabancılaştırma ögesini» sağlamak isteği gerçekleştirilemeyecektir. Çünkü bu iki kavram sürekli olarak birbirini dıştalayan olgulardır. Yabancılaştırma akılcı bir ögedir. Özünde yapısal bir karakter taşır. Bizi alışkanlıklarımızın bilincine vardırmaya, ve hattâ asıl olarak **onu aşmaya** zorlar. Örneğin her gün yürüdüğümüz yolun farkında değilizdir. Yabancılaştırma'nın amacı, her gün yürüdüğümüz yolun farkına vardırmaktır bizi. Bu yolda yürürken bize bir şeylerin takılmasını sağlamaktır. Ve bu takılan şeyler üzerinde düşünmeye, derinleşmeye zorlamaktır. Bu da ancak alışkılarımızın dışına itmekle, dışına çıkarmakla sağlanır. Yani bizi alışkanlıklarımıza egemen kılmakla. Çünkü alışkanlıklarımız bir anlamda ideolojik oluşumlardır. Yürüdüğümüz yol örneğine dönelim yine. O yolu bir kez algılarız ve sonra hep o algımızdaki yol üzerinde yürürüz artık. Yeni oluşumların, yeni gelişimlerin, alttan alta süregiden değişimin farkında değilizdir. Aklımızın yerini alışkılarımız almıştır artık. Sanatın görevi de işte tam da bu noktada beliriyor: Bu yolun her gün yeniden farkına vardırmak... Diyalektik maddeci bir yöntemle her gün bu yoldaki gelişmeleri, değişmeleri kavratmak... İnsanların gündelik alışkanlıklarının donukluğunda ayrımsamadıkları, ya da ayrımsayamadıkları ufak, önemsiz(?) şeylerin tat verici **farkındalığını** işlemek... Biz, «yabancılaştırma» özünde yapısal bir karakter taşır derken bu gerçeği vurgulamak istiyoruz. Yabancılaştırma akılcı bir ögedir dedik. Çünkü gerçekçilik kaygısından kaynaklanır. (Gerçi Aristoteles'ten bu yana sanata gerçekçilik kaygısı egemendir ama bu kaygının taşıdığı nitelik, bilimsel değil ideolojik oluşumları taşımıştır.) Bu iki kavram arasındaki **paradoks** çözülmedikçe «epik» sorunu çözülemeyecektir. Epik tiyatro özünde ideolojik yanılsamayla çelişmesi olan tiyatrodur. **Ve bu çelişmeyi çözmeden kendi varlık temelini kuramaz.**

Nitekim «Diyalektik Tiyatro» da özünde bir çelişkiler tiyatrosudur. Çelişkilerin belirlenme, ayrışma ve bütünleşme sürecini birlikte taşır. Çelişkilerle başlayan ilişkisi ise ister istemez, kendiliğinden, ideolojik oluşumları dıştalar. Şöyle de ifade edebiliriz: İdeolojik bakış açılarıyla da bu çelişkilere yaklaşma denemelerinde bulunabiliriz. Ama bu çelişkilerin özü ile ideolojik yaklaşım biçimleri arasında antagonist bir uyuşmazlık vardır. Bu uyuşmazlık ideolojik olarak gizlenebilir ama bilimsel olarak gizlenemez. Zaten bu uyuşmazlığı, bu antagonist çelişkiyi ortaya çıkaran da **bilimsel oluşumlarla yeniden yaklaşma** yöntemidir.

Bu bağlamda yabancılaştırma olgusu ise ideolojik oluşumlara değil, bilimsel oluşumlara tekabül eder... Yabancılaştırma'yı yabancılaştırma yapan şey ise zaten özünde, **çelişkidir.** Şöyle de diyebiliriz: Yabancılaştırmanın

varlık temeli zaten çelişkidir. Öz olarak, şeylerin özündeki çelişki yabancılaştırma biçiminde dışlaşır. Özdeşleşme ile çelişki arasında ne denli bir **uyuşmazlık** varsa, yabancılaştırma ile çelişki arasında da o denli **birlik** vardır. Bu birliği **yansıtmak** ya da **çelişkinin bilincine vardırmak**, (çelişkiyi göstermek, kavratmak,) eylemi ise **bilimsel oluşumları** zorunlu kılarken; **ideolojik oluşumları** dıştalar. Kaba bir biçimde formüle etmeye kalkarsak şöyle söyleyebiliriz: Özdeşleşmenin yer aldığı, ya da zorunlu **kılındığı** bir olayda çatışma **karşıt değerler** arasında cereyan eder. Biz de sorunsalı özdeşleştiğimiz **kişi** ya da **ideolojik kavrayış biçimi** açısından algılar, değerlendiririz. Oysa yabancılaştırmanın yer aldığı ya da zorunlu kılındığı bir olayda çatışma şeylerin özünde taşıdığı çelişkiler ve değerler arasında cereyan eder. İlkinde çatışmada ayrılık, ikincisinde birlik sözkonusudur. Yabancılaştırmada, değerler arasında birine sahip çıkmaktan çok (ya da o değeri temsil eden kişi ya da güce); değerler arasındaki çatışmayı izleyip ondan sonuç çıkarmaya yöneliriz. İşte yapısal karakter tam da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Yadırgatma özünde **konformizme** tepkidir. Seyircinin konformizmini bozmak için felsefî temeli olan bir yöntemdir. Konformizmi varlaştıran ideolojik oluşumlardır. Seyirci olaylar, ilişkiler ve değerler üzerine belli ideolojik oluşumların koşulladığı bir konformizm ile gelir tiyatroya. Tiyatro, seyircinin bu varolan ihtiyaçlarına cevap vereceği gibi, onun bu konformizmini yıkmada ona yardımcı da olabilir. Peki bu sorun, yalnızca eğitsel bir sorun mudur? Kesinlikle hayır! Aynı zamanda buna bağlı olarak, tiyatronun eğlence, büyü özünü değiştirmede radikal bir adımdır. En genel anlamda seyircinin eğlenme anlayışı da bir koşullanmışlığı taşıyan bir ideolojik oluşumdur. Ve yine buna bağlı olarak «duygusal paylaşması» da bir ideolojik —ve bu ölçüde değiştirilebilir— bir oluşumdur...

Yadırgatma ideolojik oluşumlarla sağlanabilir mi?

Kesinlikle hayır! Bu nesnel olarak mümkün değildir. Bu nesnellik genelde bilgi teorisinden, özelde sanatın bilgi teorisinden kaynaklanır. Çünkü yadırgatma/yabancılaştırma bir öznel istek olarak bile bilimsel oluşumların türevidir. Bir türev olarak yine kendine tekabül eder. Dolayısıyla günümüz devrimci tiyatrosu bu paradoksu çözmedikçe, antagonist çelişkileri ortadan kaldırmadıkça bilimsel ve (ML anlamda) Devrimci ve yine bu anlamda diyalektik tiyatro yapamaz.

Eğer sahnemiz bir ideolojik oluşum üzerine kuruluyorsa, seyirci kesinlikle bu ideolojik oluşumun dışında kalan (ya da gizlediği) gerçekleri, çelişki ve ilişkileri kavrayamaz, tartışamaz kısası bilinçliliğine yansıtamaz. Sahne üzerindeki tüm ilişki ve çelişkiler **yalnızca** bu oluşum açısından değerlendirilebilir çünkü. Bu durumun ise özel niyet ne olursa olsun, nesnel koşul gereği yanılsamayı ve özdeşleşmeyi getireceği açıktır. Bunun özü, Brecht'in şu sözlerinde yatmaktadır:

> «Sahne ile seyirci arasındaki, özdeşleşme üzerine kurulan ilişkide seyirci, kendisiyle özdeşleştiği kahramanın görmediği birşeyi göremez. Sahneye aktarılan belirli durumlarda, seyircinin tepkisi **sahnede hüküm süren «hava» ile belirlenmiştir.** Seyircinin gözlemleri, duyguları ve bilinç kazanması doğrudan doğruya sahnede oynayan kişilerinkine bağlanmıştır. **(Bu noktada biz bir ek yapmak istiyoruz: Yalnızca sahnede oynayan kişilerinkine değil aynı zamanda yazarınkine de bağlıdır.)** O halde, sahne, telkin esasına dayanarak gösterdiği bilgilerin dışında, **duygusal tepkiler** ortaya çıkaramaz, gözlemler yapmaya izin veremez, bilgi aktaramaz.» **(Deneysel Tiyatro,** Bertolt Brecht, s. 41, 1975, Toplum Yayınevi. a.b.c.)

Brecht'in soyut bir biçimde de olsa (sahnede hüküm süren «hava») olarak belirlediği şey, (yazıda altını çizdiğim bölüm) ideolojik oluşumdur. Ne seyirci, ne oyuncu hattâ belki ne de yazar, bu ideolojik oluşumun içermediği bir gerçeği göremez, yeni bir çelişkiyi ayrımsayamaz. Tam da bu noktada çok vahim bir sonuçla karşılaşıyoruz: İdeolojik oluşum zaten şeylerin özünü içermez. Bilim öncesine tekabül ettiğinden gerçekliğin tek yönlü kavranışıdır. **İşte seyircinin asıl özdeşleştiği bu kavrayış biçimidir.** Dolayısıyla özdeşleşme olayı basit bir «oyuncu-seyirci» özdeşleşmesi olmaktan çıkıp, bizi gerçekliği

kavrayış biçimindeki özdeşleşme noktasına getiriyor ki, sorunun önemi felsefî düzlemde boyutlanıyor. İşte tam da bu noktada yeni bir sorunsalla karşılaşıyoruz: Özdeşleşme-Yabancılaşma sorunu salt bir anlatım biçimi, bir tiyatro fantazisi, tiyatrosal araçlarda bir yenilik değil, özünde felsefî kategorileri içeren **«Teorik Oluşumlar»**dır. Açımlanmaya (ayrıca kendi içinde de) gerek duyuran gerçeklik sorunlarıdır. Bu özgün konumu da, ayrıca sanatın bilgi teorisi üzerinde derinlikli çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Yabancılaştırma, özünde bir uzak açı zorunluluğu taşıdığından yapısal bir karaktere sahiptir. Onun gerçekçilik anlayışı da mutlaka (bir estetikçinin deyimiyle) **«taşı daha çok taş»** göstermek olacaktır. Marksist estetik için doğa olduğu gibi alınacak, ya da etkinliksiz bir biçimde hayranlık duyulacak bir olay olmadığına göre ve Marksist estetikçi için doğanın belirleyici yönü değişebilirliği ya da değiştirilmesi zorunluluğu olduğuna göre «taşı daha çok taş göstermek» anlayışı gerçekçiliğinin formülasyonu olacaktır. Dikkat edilirse yukarıda sorun salt bir tiyatro sorunu olmaktan çıkarılıp Marksist estetiğin sorunu haline getirildi; çünkü günümüzde her sanat olayı eskisinden daha çok bir teorik çabaya gerek duyuruyor.

Gerçekliği kavrayıştaki yaklaşım yöntemi, tarihî süreçte ideoloji/bilim karşıtlığı ister istemez tiyatroda da yansısını bulmuştur; **kendini türevlerinde somutlamıştır.** Epik tiyatroya da, diyalektik tiyatroya da öncelikle bir felsefî sorunsal olarak bakmak zorundayız. Çünkü günümüzde sanat ve felsefe ilişkisi daha net, daha görülür bir hale gelmiştir. Bu tür bir yaklaşım, sağlıklı bir değerlendirme yapmamızı kolaylaştırır. Nitekim bu noktada, hattâ daha da ileri giderek ve biraz da iddialı bir biçimde şunu söyleyebiliriz: Bu tür bir değerlendirme, tiyatronun özünde taşıdığı **savlanan** «yapay» bir eğitici/eğlendirici çelişkisini de çözümler. İdeolojik yanılsamaların eğlendiriciliğinin yerini, duygusal koşullanmışlıkların yerini, bilimsel oluşumların gerçekliği kavrayıştaki buldurucu, kavratıcı eğlenceliği rahatlıkla alabilir. Yani tiyatro epistemolojik bir kesinti yaşamalıdır. İdeolojik oluşumlardan ve bunların türevlerinden «coupure epistèmologique» (epistemolojik kesinti) ile bilimsel oluşumlara geçilmeli ve gerçekçilik olgusu bu yaklaşımla irdelenmeli, bütünlenmelidir. Böylelikle de tiyatronun taşıdığı savlanan önemli sorunsal (eğlendirici/eğitici sorunsalı) bir «l'unitè spècifique» (özgül birlik) haline gelebilir... Daha doğrusu bu birlik bilinçliliğe yansır...

Tiyatronun günümüzde düştüğü açmaz bu teorik oluşumların çelişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda da sorun, bir felsefî düzlem üzerine oturmuştur. Bunu bir yanılsama ile açıklamaya çalışalım: Örneğin bu konuda birçok hata yapıldı. İdeolojik oluşumların içinde taşıyabildiği kadar taşıdığı **değişilebilirlik** diyalektiğin «değişimi» ile karıştırıldı. Bu peşin peşin idealizmin batağında debelenmekti. Bilimsel oluşumların diyalektik maddeci bir biçimde kavradığı değişimin yanında, yanılsamalar üzerine kurulan ideolojik değişimler devede kulak kalır.

> «İNSANLAR, şimdiye kadar, kendileri hakkında, ne oldukları ya da ne olmaları gerektiği hakkında her zaman yanlış fikirlere sahip olmuşlardır. İlişkilerini, Tanrı hakkındaki, **normal insan** hakkındaki v.b. **tasarımlarına uygun olarak** düzenlemişlerdir. Onların beyinlerinin ürünleri olan bu tasarımlar, ulaştıkları yüksekliklerden **insanları egemenlikleri** altına alacak kadar yücelmişlerdir. Yaratıcılar, **kendi öz yaratıklarının** önünde korkuyla eğilmişlerdir. Öyleyse onları, boyunduruğu altında ezildikleri kuruntulardan, fikirlerden, doğmalardan, hayalî yaratıklardan kurtaralım. Bu fikirlerin egemenliğine başkaldıralım.» **(Alman İdeolojisi,** Marks- Engels, s. 33, çev.: Sevim Belli, SOL Yayınları, 1976-a.b.c.).

Tiyatronun asıl görevi, bu çelişkiyi derinleştirmek, bilinçliliğe yansıtmak ve kendi taşıdığı kadarıyla da, bunu kendi bünyesinden atmaktır. Çağımızın devrimci tiyatrosunun görevini belirleyen yöntem yukarıdaki alıntıda yatmaktadır. Özdeşleşme/yabancılaşma çelişkisini de içermektedir yukarıdaki alıntı. **Ters kullanılan** diyalektiğe de panzehirdir. Bu noktadan kalkarak güncel bir diyalektik yanılgıya değinerek söylediklerimi somutlamak istiyorum: Örneğin daha çok günümüz romanında bir eğilim belirdi: «Diyalektikmiş gibi

gösterilen» karşıt değerler çatıştırılarak, bunlardan «çok diyalektik» sonuçlara ulaşılmaya çalışılıyor... Örneğin ak/kara bir diyalektik çelişki değil, bir karşıtlıktır. Diyalektikte çelişkiyi varlaştıran gerçekliğin değişen koşullarıdır. Çelişki, şeylerin karşıtlığında değil, özünde yatar. Biz yabancılaşmayı ancak bu temel üzerinde, doğru kavranmış bir diyalektik düşünce üzerinde yükseltebiliriz; değilse yaptığımız, idealist öze, epik kılıf/diyalektik kılıf geçirmekten öte bir anlam taşımaz. Yabancılaştırmanın, yadırgatmanın bir bilimsel oluşum türevi olduğuna bir örnek de Ece Ayhan'ın «YORT SAVUL» şiiridir. Yüklü bir çelişkiyi yabancılaştırma ile dışlaştırır bu şiir. (Bkz. **Birikim,** 20, s. 27, 1976) Nitekim bir örnekte «deneme» türünden vermek istersek, benim daha önce, yine imzasız yayımlanmış «DEVRİMCİ OLMAK ÜZERİNE» başlıklı çalışmamı örnek gösterebiliriz. (Bkz. **Birikim,** 17, s. 27-34, 1976) Gerçekliğin her geçen gün yeniden farkına varmalıyız. Kafamızdaki imgeler yerine hayatın gerçekliğini koymalıyız. Ancak o zaman kavrarız hayatı... ■

HAVASS
yayınları

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 001

a.altındal

TÜRKİYE'de KADIN

(marksist bir yaklaşım)

Ciltli, kuşe kağıda büyük boy olarak hazırlanmıştır.
50 Lira
'TAM METİN YENİDEN BASIM
ÖDEMELİ * GÖNDERİLİR

HAVASS Yayınları
Hüsrev Gerede Cad., Işıl Apt. 35/2, Teşvikiye/İST.
Havale ve yazışma:
HAVASS Yayınları, P.K. 55, Teşvikiye/İSTANBUL
* Posta masrafı yayınevi tarafından ödenir.
On kitaplık siparişlerde % 20 indirim yapılır.

METE TUNÇAY

ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİNDE BİR HEY'ET-i FESADİYE DAVASI ve KUVA-YI MİLLİYE

(Ocak 1926)

Savaş, ister istemez, acımasızca «kirli» bir şeydir. Eskiden de öyleydi, teknik imkânların gelişmesiyle dehşeti artarak, çağımızda da öyledir. En haklı bir savaşta bile birçok zulümler olur. Bunun doğallığını, hattâ bir yere kadar önlenemezliğini kabul etmek zorundayız. Resmî tarihimizin yalnızca övgü terimleriyle yaklaştığı Kurtuluş Savaşımızda da bu tür kötülükler vardır: Hem, yalnız Kuva-yı Milliye döneminde (1919-20) değil, Nizamî Ordu döneminde (1921-22)de. Örneğin, ben Atatürk'ün **Nutuk**'taki bir değinmesi nedeniyle, (Sakallı) Nurettin Paşanın Merkez Ordusu Komutanlığında (Aralık 1920-Kasım 1921) Rumlara ve Kürtlere yaptıklarını merak eder dururum.* Ve de İzmir'in kurtarılmasından son-

Yarbay Osman Bey

* «Nurettin Paşa, merkez mıntıkasında bir seneye karip ifa-yı vazife etti. Fakat, salâhiyeti haricinde, ahaliden bazılarının hukukuna tecavüz ettiği hakkında meb'usların vukubulan şikâyetleri ve Dahiliye Vekâletinden istizahları ve Vekâletin de şikâyatı muhik görmesi üzerine, Meclisin talebiyle Teşrinisâni 1921 bidayetinde azledildi. Meclis, Nurettin Paşa'nın taht-ı muhakemeye alınmasına karar verdi. Bu husus, benimle Hey'et-i Vekile arasında da bir mes'elenin hudusunu intacetti. Ben Nurettin Paşa hakkında tatbik olunması talep olunan muameleye iştirak etmedim. Fevzi Paşa Hazretleri de benimle hemfikir oldu. İkimizle Hey'et-i Vekile arasında tahaddüs eden ihtilâf Meclisçe hallolundu. Mecliste Nurettin Paşayı müdafaa ettim. Ağır muameleye maruz kalmaktan kurtardım.» *Nutuk* (6. bas.), cilt II, s. 630.

(Atatürk, TBMM'nin İkinci Döneminde Nurettin Paşanın kendi kendine Bursa Meb'usu olmaya kalkmasına çok kızmış ve bu nedenle ona karşı, *Nutuk*'ta yirmi sayfa tutan ağır sözler söylemiştir. *A.g.e.*, s. 729 - 49.)

Genel Kurmay Harb Tarihi Dairesince yayımlanan *Türk İstiklâl Harbi*'nin 6. cildini oluşturan «Ayaklanmalar» kesiminde (genişletilmiş 2. bas., 1974 - s. 294), Nurettin Paşanın komutası altındaki Merkez Ordusunun 11.188 âsi Rumu öldürdüğü, bir o kadarını da zararsız hale getirdiği, ayrıca kıyı köylerin-

ra düzenlediği kıyımı (orada Metropolit Hrisostomos'la İzmit'te Ali Kemal'i linç ettirmekle mi yetindi, acaba?).

Bu yazımda, Ankara İstiklâl Mahkemesinin (besbelli yapay bir birleştirmeyle) topluca gördüğü bir dâvâda verdiği dört idam hükmünden yola çıkarak, asılan kişilerden kimilerinin Kuva-yı Milliye dönemindeki eylemleri konusunda bulabildiğim ilginç birtakım bilgileri aktaracağım.

⁂

Cumhuriyet terörünün en önemli araçlarından biri olan Ankara İstiklâl Mahkemesi, Şeyh Sait ayaklanması üzerine Takrir-i Sükûn Kanununun çıkarılmasından sonra kurulmuş olan iki olağanüstü mahkemeden biriydi. Şark İstiklâl Mahkemesinin görev alanının isyan bölgesiyle sınırlı olmasına karşılık, Ankara İstiklâl Mahkemesi geri kalan bütün Türkiye içinde seyyardı. 8 Mart günlü **Cumhuriyet** gazetesi TBMM'nce bu mahkemeye seçilen üyeleri şöyle saymaktadır:

1) Afyon Meb'usu Ali [Çetinkaya] — Reis
2) İzmir Meb'usu Necati [istifa edince yerine Denizli Meb'usu Necip Ali (Küçüka) seçilmiştir] — Müddeiumumi
3) Gaziantep Meb'usu [Asaf] Kılıç Ali
4) Aydın Meb'usu Dr. Reşit Galip
5) Rize Meb'usu Ali [Zırh]

O yıl içinde, başka birçoklarının yanısıra «Aydınlık»çıları da mahkûm eden bu kurul, daha sonra özellikle «Şapka Devrimi»ne karşı ülkenin dört bir yanında patlak veren hareketleri bastırmak için şehirden şehire koşmuş, pek çok adam asmıştır. 1926 yazında İzmir suikast girişimi sanıklarını da bu kişiler yargılayacak, o dâvânın devamı olarak Ankara'da son İttihatçıların defterlerini düreceklerdir.

BİR GAZETE HAVADİSİ

11 Ocak 1926 tarihli **Cumhuriyet**'in «Hey'et-i Fesadiye Mensupları Hakkında Hüküm» diye haber verdiği, dört kişinin idam kararı ile ilgili bir yazıyı aynı günkü **Vakit**'ten okuyalım:

> «Ankara 10 Kânunusânî (AA) — İstiklâl Mahkemesi bugün Eyüp Sabri, Şükrü, Sâmi, (İsmail Hakkı, Hüsrev Sâmi) ve Miralay Osman Beylerle Çerkes Rüstem'e atfolunan Hıyanet-i Vataniye davasıyla tevhiden muhakeme olunan Kırşehirli Rıza Bey dâvâsı ve Yemenli Fatma'nın katline dair olan dâvâ hakkında hükümlerini vermiştir.
>
> Müddeiumumi iddianamesinde her üç dâvâyı teşrih etmiş, dahilde ve hariçte Cumhuriyet aleyhine isyanı mutazammın bir hareket-i fiiliye ihzarıyla maznunen muhakeme edilen zevatın mes'eledeki vaziyetlerini ayrı ayrı izah ederek, Kuva-yı Milliye'de Çerkes Ethem maiyetinde müfreze kumandanlığı yapmış olan İsmail Hakkı'nın Atina'da Ethem ve rüfekasından maada Yunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiyesi ve Hariciye Nezaretiyle vâki olan temaslarının şayan-ı dikkat olduğu ve hükûmetten taltif görmek niyetiyle namuslu adamları sehpa-yı idama sürükleyecek ve ortada esaslı bir mes'ele yokken bütün memleketi heyecana verecek derecede şen'iyâne müfteriyatta bulunduğunu, Cumhuriyet Türkiyesinde böyle sergüzeştcû şahsiyetlerin ortada oyun icat etmelerine meydan verilmemesini bizzat irticaın tenkili kadar ehemmiyetli gördüğünü ve harekât-ı vâkıası Hıyanet-i Vataniye Kanununun 10. maddesine tevafuk eder ef'al-i cürmiyeden olduğunu beyan ve sâbık Meb'us E-

---

de yaşayan Rum erkek nüfusu içerilere tehcir ettiği yazılıdır. Aynı ciltte, Nurettin Paşanın Koçkiri ayaklanmasını bastırdıktan sonra, Kürt köylerini de dağıtmayı ve tehcir etmeyi önerdiği, fakat Meclisteki Doğulu milletvekillerinin şiddetle karşı çıkışı üzerine Genel Kurmay Başkanlığınca vazifesinden affedilmek zorunda kalındığı belirtiliyor ve bunun, sonradan acısı çıkan «yanlış bir adım» olduğu ileri sürülüyor (s. 281). Oysa, azil ve mahkemeye verilme kararının, yalnızca bir tasarı değil, eylemlerinin sonucu olduğu açıktır.

Ülkemizde okumak, hele eleştirici gözle okumak alışkanlığının yaygın olmayışı çok hayıflanılacak bir durum. Sayın Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyâsî Tarihinde CHP'nin Mevkii* adlı kitabında (Ankara: 1965, cilt II, s. 411), Nurettin Paşanın Şapka Devrimine karşı çıkmasından ötürü, İskilipli Atıf Hoca ile birlikte İstiklâl Mahkemesince idam edildiğini yazmıştı. Her araştırıcı bir yanlış yapabilir. Ama, bu kitabın yayımlanmasından beri, 12 yıldır, bildiğim kadarıyla bir kişi çıkıp da yanlışa itiraz etmedi. Gerçekte, Nurettin Paşa 18 Şubat 1932'de eceliyle ölmüştür.

yüp Sabri, (Hüsrev Sâmi) Şükrü, sâbık Bursa Belediye Reisi Sâmi, Miralay Osman, Çerkes Rüstem Beylerin bu noktadan beraatlerini talep etmiştir. Makam-ı İddia, vaktiyle Kuva-yı Milliye kumandanlığında bulunmuş olan Kırşehirli Rıza Beyin hilâf-ı usûl vesikalar verdiğini ve bu vesikalarla hükûmeti iskat için bir takım eşirrayı toplayarak memlekette anarşi tevlidine kıyam ettiğini ve harekât-ı vâkıasının Kanun-u Ceza-yı Umuminin muaddel 55. maddesinin fıkra-yı mahsusasına temas eylediğini dermeyan etmiştir.

Yemenli Fatma'nın katli dâvâsına gelince: Miralay Osman Beyin Rıfat Reisle görüşerek kendisinden nafaka talebinde bulunan mutallâkasını öldürttüğü sâbit olduğu ve Rıfat Reis'in vaziyeti Kanun-u Ceza-yı Umuminin 180. maddesine, Osman Beyin vaziyeti 45. maddesine tevafuk ettiği cihetle her ikisinin de fâil-i aslî olarak ve cürmün ika'ını teshil eden Fatma kadının fer'an zîmethal addiyle mücrimiyetleri talep edilmiştir.

Bâda Reis Ali Bey kararı tefhim ederek makam-ı iddianın talebi vechile, hareketi Hıyanet-i Vataniye Kanununun 10. maddesine temas eden İsmail Hakkı'nın idamına ve bu sefil ile temasında şahsî bir hırsa kapılıp ihanete doğru yürümüş olan ve bununla kalmayarak nafakadan kurtulmak için mutallâkasını Rıfat reise öldürten Miralay Osman Beyin silk-i askerîden tardıyla Kanun-u Cezanın 45. maddesinin fıkra-yı ulâsına tevfikan idamına, Rıfat Reisin 180. madde mucibince idamına, Rıfat'a refakat eden Fatma kadının 10 sene hapsine ve Osman Bey gibi yüz senelik mahkûmları hapishaneden çıkararak Kürt isyanıyla beraber Ankara muhitinde bir isyan yapmak ve hükûmeti ıskat etmek istediği sâbit olan Keskinli Rıza Beyin 55. madde delâletiyle ve 57. madde mucibince idamına, Eyüp Sabri, Şükrü, Sâmi ve Hüsrev Sâmi Beylerle Rüstem'in beraatine karar verildiğini tebliğ etmiştir.»*

Bu kararla aklananlardan Şükrü, Karacabeyli Rüstem ve Bursa Belediye Reis-i sâbıkı Sâmi'nin kimlikleri üstüne herhangi bir bilgimiz yok. Eyüp Sabri (Akgöl 1876 - 1940) ve Hüsrev Sâmi (Kızıldoğan 1884 - 1942) ise, her ikisi de TBMM'nin Birinci Döneminde Eskişehir Meb'usu olan eski İttihatçılardır. Bir başka ortak özellikleri, Yeşil Ordu Cemiyeti Hey'et-i Merkeziyesinin üyeleri olmalarıdır. (1923'te Meclisin İkinci Döneminde seçilmeyen bu iki zat, 1935'te yeniden göze girmiş olacaklar ki, biri Kars'tan, öteki Çorum'dan milletvekili yapılmışlar ve ölümlerine değin bu görevlerini sürdürmüşlerdir.)

ÇERKES ETHEM'İN KUVA-YI SEYYARESİNİN BOLŞEVİK TABURU KUMANDANI YÜZBAŞI İSMAİL HAKKI

Türkiye'de Sol Akımlar 1908 - 1925 adlı kitabımı hazırlarken, 1926'da İzmir Suikastı girişimiyle ilgili olarak asılan, eski Eskişehir Meb'usu, («Ayıcı» namıyla maruf) Miralay Mehmet Arif'in **Anadolu İnkılâbı: Mücadelât-ı Milliye Hatıratı 1335-1339** başlıklı kitabının (İstanbul: 1340), s. 59'daki bir dipnotunda Kuva-yı Seyyarenin içinde «bir Bolşevik taburu da vardı» sözünü görerek, bu birlikle ilgilenmiş ve **Çerkes Ethem'in Hatıraları**'nda şu açıklamayı bulmuştum (s. 164):

> «700 mevcutlu bu milis kıt'asını ekseriyette Karakeçili aşireti efradından mürekkep olarak Eskişehir Müdafaa-i Milliye teşkilâtı kurmuş, emrinize göndermişti. Taburun kumandanı Yzb. İsmail Hakkı efendi, harpçi olmaktan ziyade hakikaten Bolşevik ruhlu, karşısındaki düşman ordusunu harp aleyhine teşvik kabiliyetinde birisi idi. Son zamanlarda muharebeden bıkmış (Yunan) askerlerini hükümetleri aleyhine isyana teşvik ediyordu. Kendisine bu yüzden fazla taksiyat vermekte idim. Tabura nam, bu kumandan yüzünden verilmişti.»

Daha sonra, Genel Kurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesince yayımlanan **Türk İs-**

* Gazetede bu mahkeme kararının eksik aktarıldığı anlaşılıyor. İki buçuk yıl sonra 3 Ağustos 1928 tarihli *Vakit*'te «Ankara İstiklâl Mahkemesi'nden Devralınan Bir Dâvâ» başlığı altında verilen bir haberde Kasap Osman'ın karısını öldürmekle suçlanan ve gıyaben ölüme mahkûm edilmiş olan Hasan Kaptan'ın bu kere yakalanarak Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılandığı anlatılmaktadır.

tiklâl Harbi adlı çok ciltli yapıtın II. cilt 3. kısmında (Ankara: 1966, s. 135), Çerkes Ethem ayaklanması bastırılırken, 16 Ocak 1921 günü Bolşevik Taburu komutanının 5 subay ile 261 erden oluşan birliğini terhis ettiğini söyleyerek Kütahya'da hükümete sığındığını okudum.

Bu zat hakkında, 1925 yılına gelinceye değin herhangi bir bilgi edinemedim. Bugün aslı TTK - ATDAM'da bulunan bir ihbar mektubunda ise şunlar yazılı:

> «Dahiliye Vekili Muhteremi Cemil Beyefendiye
> Muhterem Beyefendi Hazretleri
> Vesatet-i aliyyeleriyle Gazi Paşa Hazretlerine takdim ettiğim son raporda, Yunanistan'da (ki) firarîlerden bahseylemiş idim. Bu defa muttali olduğum pek mühim bir meseleyi bervechiâti arza mücaseret eyliyorum.
> 1 — İstanbul'a bu günlerde Enver Paşa'nın yaverliğinde bulunmuş olan Çerkes Yüzbaşı İsmail Hakkı gelmiştir. Bu adam Çerkes Ethem ile teşrik-i mesâi etmiş ve Bolşeviklerle alâkadar olmakla o muhitte tanınmış bir şahsiyettir. Müteaddit defalar Rusya'ya azimet ve avdet ederek Çerkes Ethem ile Bolşeviklik münasebetini tesise teşebbüs eylemiş ve muvaffak olamamıştır. Elyevm Çerkes Ethem teşkilâtının buradaki mümessili ve vasıta-yı muhaberesidir. Geçenlerde İstanbul Polis Müdüriyetince derdest edilen İsmail Hakkı (Kiraz) Hamdi'nin yaveri olan İsmail Hakkı'dır. Bu İsmail Hakkı müteaddit lisanlara âşina, uzun boylu (gözlüksüz görmeyecek derecede kör) gözlüklü zayıf bir şahsiyettir. Bu adamın derdestinden ziyade İstanbul'da tarassut edilmesi lâzımdır. Ve bu tarassut sayesinde de pek mühim serrişte elde edilecek ve burada bu teşkilâtla alâkadar en mühim şahsiyetlerin hüviyeti tesbit edilmiş olacaktır. Ve Bolşevik teşkilâtında ismi mevzubahs olan Komünist Mehmet de birkaç gün evvel av maksadıyla İzmit'e gideceğini söylîyerek buradan gitmiş ve elyevm Eskişehir'de olduğu anlaşılmıştır. Evvelki raporlardan birisinde mevzubahs ettiğim Çerkes Çolak Aziz elyevm Ankara'dadır. Orada bazı arkadaşların teveccühüne mazhar olan bu adam ile refikinin ehemmiyetle takip ve tetkik olunacak câlib-i dikkat şahsiyet olduğunu ilâveten arz eylerim. Bilhassa İsmail Hakkı meselesini ehemmiyetle ve gayet müdebbirâne takip eylemek pek büyük mesailin hâllini intac edeceği kanaatini tekrar izhar ile teyid-i rabıta-yı ihtiramat eylerim, efendimiz hazretleri.
>
> Beşiktaş'ta Sinan Paşa Cami Sokağında Yozgat Valisi Abdülaziz 12.2.341»*

Haklarındaki hükmün infazından sonra («Ankara'da İdam Edilen Hâinler» ve ayrı ayrı dört sehpada asılmış adam fotoğrafları — 13 Ocak 1926) **Vakit** gazetesinin «... mahkemedeki isticvaplarını, ifadelerini ve mahkeme safahatını kârilerimize takdim ediyoruz» diyerek başlattığı yazı dizisinde İsmail Hakkı'ya iki gün ayrılmıştır: 14 Kânunusânî — «İsmail Hakkı hâini Atina'da ne yaptı, Reşit'le nasıl buluştu, Şehbenderimiz ne söylüyor?» ve 15 Kânunusânî — «Yunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesi İsmail Hakkı'yı Hariciye Nezaretine niçin gönderdi?»

Burada verilen bilgilerden, İsmail Hakkı'nın İstanbul'da Yunan uyruklu bir Yahudi dostu olduğunu, kendisinin bu hanımla ilgili bir miras işini takip etmek amacıyla Atina'ya gittiğini, orada dostunun akrabalarının yanında kaldığını, aynı zamanda para kazanmak için kaçakçılık yaptığını, dönüş için vize sağlamakta güçlük çektiğini, bir akşam bir gazinoda (Çerkes Ethem'in ağabeyi) Reşit'i görerek ondan yardım istediğini (o sıra Ethem Yunanistan'da değilmiş), Reşit'in onu Yunan Genel Kurmayına götürdüğünü, oradan da Dışişleri Bakanlığına gönderildiğini öğreniyoruz. Yine, mahkemede söylenenlerin bu gazeteye yansıyışından anlaşıldığına göre, İsmail Hakkı Atina'daki Türk konsolusuna başvurarak casusluk yapmayı önermiş, fakat yüz bulamamıştır.

* Bu belgeyi bulan Türk Tarih Kurumu — Atatürk ve Türk Devrimi Araştırma Merkezi Sekreteri Arı İnan'a teşekkür borçluyum.
Muhbir, herhalde, 22 Kasım 1923 - 25 Şubat 1925 tarihleri arasında Yozgat valiliği yapan Abdülaziz Nami'dir. Bu mektubu, valilik görevinin sona ermesinden 15 gün önce yazmış olması dikkati çekiyor.

İstiklâl Mahkemesi savcısının iddianamesinden de, İsmail Hakkı'nın hükûmete yaranmak için, aralarında eski Yeşil Orducu yoldaşlarının da bulunduğu birtakım kişileri, ayaklanma hazırlıyorlar diye yok yere ihbar ettiği sonucu çıkıyor. Zaten, idamı da «iftira» dan ötürüdür:

> «Hıyanet-i Vataniye Kanunu madde 10 — «İsyana iştirak etmeyen eşhas hakkında ligarazin isnadatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasıyla mücazat olunurlar.»

Dâvâ dosyasını göremediğimiz için, İsmail Hakkı'nın eski yoldaşları hakkında neden garezle suçlamalarda bulunduğunu bilemiyoruz. Yozgat valisinin ihbar mektubundaki, 150'liklerden, son Padişahın maiyet erkânından Kiraz Hamdi Paşa'nın yaveri olduğu iddiası doğruysa bile, bu herhalde Kurtuluş Savaşından öncedir ve zaten önemli bir şey değildir. (Mustafa Kemal Paşa da o Padişahın yaveriydi!) Yine aynı kaynaktan bildiğimize göre, Yzb. İsmail Hakkı İstiklâl Mahkemesi'ndeki yargılanmasından bir yıl önce polisçe gözaltına alınmıştır. Acaba, kurnaz valinin öğütlediği gibi, ilişkilerinin izlenebilmesi için sonradan serbest mi bırakılmıştır, yoksa bütün bir yılı tutuklu olarak mı geçirmiştir?

Sezinlenebildiği kadarıyla, İsmail Hakkı lekesiz bir kahraman olmaktan uzak bir kişidir. Fakat bu dâvâdan önce, birtakım kimseleri suçlaması için kendisine baskı yapılmış olabileceği akla yakın geliyor. Gerçek böyleyse, sonra da iftira etti diye asılmışsa...

KUVA-YI TEDİBİYE KUMANDANI MİRALAY (KASAP) OSMAN

Bu acımasız Albayla ilkin İkinci Anzavur Ayaklanması sırasında (henüz Yarbayken) karşılaşıyoruz. 1920 başlarında Bandırma'daki 14. Kolordunun kumandanı Yusuf İzzet Paşa'dır; bu Kolordu'ya bağlı 56. Fırkanın kumandanı Miralay Bekir Sâmi (Gündav), erkân-ı harbi Kur. Yzb. Hüseyin Rahmi (Apak), yaveri Yzb. Selâhattin (Yurtoğlu)'dur. Fırkanın 174. Alayının kumandanı Kaymakam Rahmi, 172. Alayının kumandanı ise Kaymakam Osman'dır. (172. Alay K. Kaymakam «Kel» Ali'nin son Osmanlı Meclisine Afyon Meb'usu seçilerek gitmesinden sonra, yerine Osman Bey atanmıştır. Altı yıl sonra, Ali Bey Ankara İstiklâl Mahkemesi başkanı olarak, alay komutanlığındaki halefi Osman Beyi asacaktır.)

26 Mart 1920'de âsiler 174. Alayı dağıtarak Rahmi Beyi öldürürler. Kolordu komutanı, Kirmasti (Mustafakemalpaşa) — Karacabey — Susığırlık yöresine konmuş bulunan 172. Alaya ayaklanmayı bastırmasını emreder. Osman Bey, alayının zayıflığını ileri sürerek bu emre karşı direnince, Yusuf İzzet Paşa tarafından tutuklanır.* Divan-ı Harbe verilecektir. Ama Fırka yaveri Yzb. Selâhattin'in yardımıyla bu vartayı atlatır. Çerkes Ethem kuvvetleri Anzavur'a karşı harekete geçerler. Osman Bey de alayını toparlar, Seyyar Kuva-yı Tedibiye kumandanı olarak o yörede terörę başlar. Güzün de, 12. Kolordu merkezi olan Konya'daki Delibaş ayaklanmasını bastırma harekâtına yardım etmesi için, oraya gönderilir.

Kuva-yı Milliye dönemi sona erince, Osman Bey Bolu ve Havalisi Kumandanlığına atanır, Miralaylığa yükselir. Zaferden sonra da, Bursa'daki Hey'et-i Mahsusa'ya üye seçilir.

Şimdi de, bu nesnel bilgileri anılarından derlediğim üç tanığın, Osman Beyin kişiliği ve zulümleri hakkında anlattıklarını dinleyelim:

Rahmi Apak, **İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?** (İstanbul 1942), s. 109'da «Kasap Osman ve İlk Vahşetleri» başlığı altında «İnkılâp tarihinde kanlı tırnakları, köpüklü bıyıkları ile kendini gösteren» Osman Beyin Karadenizli olup 1899'da Harbiye'yi bitirdiğini yazıyor [Bekir Sâmi (Gündav) ile Fahrettin (Altay)'ın sınıf arkadaşı olmalı]. «... askerlik hayatının mühim bir kısmını Yemen'de geçirmiş, orada kızgın güneş altında ve katı kavgalar içinde yüreği katılaşmıştır. ... Şahsen cesur ve fedakâr olmayan Kasap Osman menfi ruhlu, kavgacı, kimseyi beğenmez ve kimseye inanmaz karakterde idi. Bununla beraber vatansever, mert tabiatlı bir adamdı» Bundan sonra, o zamanki tümen kurmayı Yzb. Hüseyin Rahmi, Osman beyin Anzavur taraftarlarına karşı giriştiği terörde hergün yargılamasız 8-10 kişi astırdığını, kendisinin sıkıştırması üzerine, alelusul bir alay mahkemesi kararına bağlayarak icraatına devam ettiğini

* Bkz. Sabahattin Selek, *Millî Mücadele* (İst.: Ağaoğlu Yay., 1971), cilt II, s. 63-65.

anlatıyor. Rahmi Apak'ın deyişiyle, Osman Bey orduda «muhtelit bir siyaset» izlemiş, yani hem nizamiye askeri hem de çeteci olmuştur. Alayının yanısıra 40 - 50 milis beslemiştir. Anlaşılan, bu tutum o dönemde oldukça yaygındır. Örneğin, (yukarıda bir kitabına değindiğim) Miralay Ayıcı Arif de öyle yapmıştır. Yazarın, anlattığına göre ayrıca, Osman Bey Padişaha ait olan Karacabey Hârâsının binlerce koyununa elkoyarak bunları alay levazımına ve civar kazalara sattırmış, çeteci sermayesi edinmiştir. Bununla birlikte, «açık elli bir adamdı, arkadaşlarına ve sıkışık olanlara binlerce liralık yardımlar yapmıştır» (s. 111). Rahmi Apak, Osman Beyin zâlimliği konusuyla ilgili olarak da şunu belirtiyor: «O zaman gösterilen bu gibi terörler olmasaydı ve bu terörleri tatbik edecek katı yürekliler bulunmasaydı, belki de yer yer çıkan Anadolu isyanlarının önüne geçilemezdi» (s. 112).

İlhan Selçuk'un basına hazırladığı **Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı**'nda (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), cilt 2, s. 209 - 10'da, o zamanki fırka yaveri, Osman Beye yaptığı yardıma karşılık olmak üzere, onun kendisine bir ikiyüz koyun hediye gönderdiğini, s. 255'te de, 1920 yılı sonlarında Afyon'da yüz altın verdiğini anlatıyor. Yzb. Selâhattin'e göre (s. 210 - 11), Bursa Vilâyeti Seyyar Tedip Kuvvetleri komutanlığına tayin edilen «Yarbay Osman Beye hapis, idam, köy yakmak ve bir bölge halkını sürmek gibi ceza yetkileri verilmişti.» Ayni anılarda, bu konuyla ilgili bir de belge aktarılmakta:

Bursa 8 - 5 - 1336

«172. Alay Kumandanlığına
Karacabey

İttihaz etmekte olduğunuz tedabir-I tazyikiyeden kadınların hariç tutulması(nı) ve bilhassa nefiy ve tebit cezalarının kadınlara tatbik edilmemesini rica ederim.

56. Fırka K. Bekir Sâmi»

Yine **Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı**'nda (s. 252 - 53), Refet Bey Delibaş ayaklanmasını bastırdıktan sonra, Osman Beyin de Kadınhan ile Ilgın'ı âsilerin elinden geri aldığını, bu arada tanıdığı mühlet süresinde kendisine teslim olmadığı için, bir köyü içindeki insanlarla birlikte yaktığını; Akşehir'de Kuva-yı Milliyeye karşı bir fetva yayımlayan 42 hocayı yedirip içirdikten sonra, karargâhına götürüp astığını okuyoruz. «O tarihte Konya'daki çocuklar: — Osman Bey geliyor uyuyun, diye korkutuluyordu.»*

1920'de Konya'da 12. Kolordu Komutanı olan Fahrettin Altay da, **10 Yıl Savaş (1912 - 1922) ve Sonrası** (İst. İnsel Yay., 1970) s. 273'te şöyle diyor:

> «... Konya kazalarında tedibat yapan Alb. (!) Osman B. ve müfrezesi emrimize gönderilerek Banaz ilerisinde bir cepheye yerleştirildi. İsyanları bastırmada şiddet gösteren ve bu sebeple Kasap lâkabı takılan Osman B. karargâhında boyunlarında ipler taşıyan bir cellât müfrezesi bulundurur, askerî disiplini kendi telâkkisi tarzında görürdü. Elindeki kuvvet takviyeli bir alay olmasına rağmen tümen flâması taşırdı ki, bunun da rengi yeşil - kırmızı idi. Bir muharebe olursa göstereceği kabiliyete göre hakkında icabı yapılmak üzere şimdilik bir muamele yapmayı vakitsiz gördüm, yalnız bazı taşkın yazılarını önledim.»**

* Yzb. Selâhattin'in sonradan çok dost olduğunu söylediği Kasap Osman hakkında, s. 177 - 78/ dipnotunda verdiği bilgilerden kimileri doğru görünmüyor. Örneğin, Dumlupınar'da 23. Tümen komutanı olduğu, Kastamonu bölge komutanlığına tayin edildiği, Bursa Harb Divanının (Hey'et-i Mahsusa) başkanlığına getirildiği.

** (s. 276) «Ankara'dan gelen haberlerden bir Yeşil Ordu havadisi yayıldı, bize gelen Osman B.'in flâmasının yeşil-kırmızı oluşu dikkati çektiyse de pek üzerinde durmadım, şimdiki haberler Ankara'da bir İslâm Bolşevik idare kurulacağı suretinde idi, yeşil renk İslâmlığı, kırmızı Bolşevikliği gösteriyormuş.»
(s. 282) Yeni oluşturulan Cenup Cephesi komutanlığına atandıktan sonra «Uşak karşısındaki İslâmköy'de ... yanımıza gelen Refet B.'in flâmasının yeşil ve kırmızı renkte oluşu dikkatimizi çekti, KO karargâhı binasına girerken kapıdaki flâmamızın kırmızı ve beyaz oluşunu kendisine göstererek:
— Kusura bakmayınız, bu yeşil-kırmızı rengi Osman B.'in flâmasında da görmüştüm, madun olduğu için aldırmadım. Fakat siz mafevkimin de bu renkleri taşıdığınızı görünce, artık benim flâmanın da rengini değiştirmem zarurî oldu.
Benim bu sözlerim üzerine Refet B., hemen elini omzuma koyarak:
— Sakın yapma. Seninki doğrudur. Bizimkiler muvakkattir.
cevabını verdi. O vakit Yeşil Ordu hikâyesinin içyüzünü anlamış oldum.»

Osman Beyin Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılanması sırasında ortaya konulan belgelerden biri de, savaştan sonra Bursa valisine yazdığı bir mektuptur. Kuva-yı Milliye döneminde yanında çarpışan bir çete reisi lehinde tanıklık etmek amacıyla yazdığı anlaşılan bu mektupta, Kasap Osman'ın kendi birliğini nasıl oluşturduğu konusunda ilginç bilgiler buluyoruz: **(Vakit,** 21 Ocak 1926, s. 3) «zât-ı âli-i vilâyetpenahîlerine

Kanun devrinin vüruduyla işgal-i makam ve ihraz-ı sandalye edenler amâl-i milliyenin iktihamı için nasıl gayr-i kâbil-i tasvir ve tarihlerin kaydetmediği mezalimle elde edildiğini derhal unuttular. Yunanlılarla teşrik-i mesai eden yerli ahali ve memurlar bermucib-i müsalâha-i düvel tahliye olundular. Çünkü Osmanlıların şimdiye kadar ecanibe karşı ahdinden nükûl ettiği vâki olmadığından istifade etmişlerdir. Maalesef memurlarımız temin-i mevki ve istikbâl için adl ve hakkı süründemede bırakmayı bir düstur ittihaz etmişlerdir. Muameleten elimden geçen ve amâl-i milliyeye cüz'i veya küllî hizmet edenler takdir olunmayarak hapishanelerde sürünmektedirler. Halbuki gâvurlara az veya çok hizmet edenler çoktan mazhar-ı afv ve atıfet bile oldular.

Vali beyefendi zât-ı âlilerini temin ederim ki, tarihin kaydetmediği o kara günlerde şu Hüdavendigâr vilâyetindeki memurlarımız bugün hakir görülen çete efradı kadar ibraz-ı fedakârî ve izhar-ı vatanperverî edememişlerdir.

Jandarmalarımız karakollarından, devriyelerimiz mevkilerinden silâhlarıyla âmir ve memurlarını bırakarak firar ettikleri gibi polislerimiz de aynı halde idiler. Bugün bu vatanperverlerin tahkikatı alelusul o gün için vatanperver olmayanlara düşüyor. Buna ise (Alma mazlumun âhını, çıkar aheste aheste) demekten başka çare yoktur. Bundan dolayıdır ki, daima ileri değil geri gidiyoruz. O kara günleri adliyeciler ne çabuk unuttular! Muahedename mucibince afv olanlar hemen tahliye olundular. Bu tahliye olunanlar gâvurlar hesabına müddeiumumilerin ayaklarını yere bastırmaksızın dört kişi havada tutmak ve birisi kamalamak suretiyle teslim-i ruh ettiriyorlardı. Bu felâketlere yetişerek kurtardıklarına Hüdavendigâr Ceza âzâlarından şahit olanlar da vardır. Adliyeciler adaleti tatbik etmek istiyorlarsa akidesi bozuk olmayarak vatanın selâmetine velev bir gün olsun hizmet edenleri takdir etmeleri lâzımdır.

Beyefendi! O muzlim ve korkunç günlerde hiç bir memur makam-ı memuriyeti dolayısıyla silâh imza edemedi. İşte vatanın tahlisi için memleketin beğendiği ve mahkûm ettikleri bence pek hamiyetli olan kâtil âmidleri sayesinde işgal olunan makamlar husule gelmiştir. Bu zavallı vatanperverler için vâki müracaat-ı mütevaliyeme rağmen müstacelen af kanunu çıktığı hâlde elân kelime ve cümle ile oynanarak birçok dava vekillerine hakk-ı meşru'aları için para kazandırılıyor. Yine bu suretle bu biçareler tûl müddet hapishanelerde sürünüyorlar. Gaye-i milliyenin mebdeinde âtik Hüdavendigâr vilâyeti hududu dahilinde, bundan başka Biga, İzmit ve Bilecik sancakları da dâhil olduğu halde Hüdavendigâr ve havalisi Akıncı Kolları ve Kuvâ-yı Tedibiye ve Alay (172) Kumandanı iken o hakir görülen kâtil âmidlerden 101 senelikleri zâbit, 15 senelikleri Çavuş, 10 senelikleri onbaşı, beş senelikleri nefer tayin etmek suretiyle tevsian müfrezeler teşkil ve gaye-i milliye hizmet ve fedakârlıkları sayesinde Konya, Bolu, Yozgat ve Manyas('ın) küçük ve büyük bilcümle isyanlarını itfada ve bu hakimlerin hizmeti ile amâl-i milliyeyi istihsale muvaffak olduk. Binaenaleyh herşeye tercihan bu zavallıların tahliyesinin azim vezaiften addedilmesini rica eder, Nuri efendinin verdiği vesika makbul ve muteber olup kendisini(n) o mıntıkada çete kumandanı olduğunu tasdiken arz ve takdim ederim efendim.

9 Ağustos 1340

Sabık Hüdavendigâr ve havalisi
Kuvâ-yı Tedibiye ve Akıncı kumandanı
ve Heyet-i Mahsusa Azasından Miralay

Osman

Bu mektupta anlatılan, mahbuslardan birlik kurma işi bir abartma sanılırsa, şu İcra Vekilleri Hey'eti kararına bakılması doğru olur:

Mahkûm ve mevkuf bulunan eşhasın hidemat-ı vataniyelerinin ifasını temin ve teshil için tahkikat ve muhakemelerinin tecili hakkında kararname 15 Haziran 1336 (1920) —

No. 41*

«Hüdavendigâr Vilâyeti İstinaf Müddeiumumiliğinin 6 Haziran 1336 tarih ve 36 numaralı tahriratına derkenaren mahkûmin ve mevkufinin hizmet-i vataniye ifa etmelerini temin ve teshil için neşrolunan kanun-u muvakkat ahkâmına tevfikan tahkikat ve muhakemelerinin tecili ve bunlardan işe yarayacakların fırka kumandanlıklarınca müddeiumumilerden

* *Darülharbe Gidecek Eşhas Hakkındaki Takibat ve Mücazatın Teciline dair Kanun-u Muvakkat 19 Şubat 1330* (4 Mart 1915)

Madde 1 — Sinn-i mükellefiyete dahil olup da bir sene veya daha ziyade hapis veya nefy-i muvakkat cezasıyla veya mücazat-ı terhibiye ile ve keza sinn-i mükellefiyet haricinde bulunup da gerek cünha gerek cinayetten dolayı mahkûm bulunanlardan ve sinn-i mükellefiyet dahilinde olsun olmasın alelıtlak cünha ve cinayet nev'inden bir cürüm ile maznun-un aleyh olanlardan darülharbe sevk ve i'zamlarını talep ve istida edenler ahlâken ve cismen evsaf-ı lâzımeyi haiz oldukları halde kıtaat-ı askeriyeye sevk ve haklarındaki takibat-ı kanuniyenin icrası veya hükümlerin infazı zaman-ı avdetlerine kadar tecil edilebilir, ancak hetk-i ırz ve fiil-i şeni'den dolayı mahkûm ve maznun-un aleyh olanlar bundan müstefit olamazlar.

Madde 2 — Birinci maddede mevzuubahs olan eşhasın tahkik-i ahvali hakkında Dersaadet'te Harbiye ve Dahiliye ve Adlıye nezaretlerinden Sıhhiye müdiriyet-i umumiyesinin intihabıyla yine Dahiliye nezaretinden tayin olunacak birer zattan ve vilâyet ve müstakil livalarda vali ve mutasarrıf veya erkân-ı memurînden bir zat ile istinaf veya bidayet müdde-i umumisi ve Ahz-ı Asker Şubesi reisi ve Jandarma kumandanı ve Sıhhiye müdürü veya hükûmet tabibinden mürekkep olmak üzere birer komisyon teşkil olunacaktır.

Madde 3 — Birinci maddede mevzuubahs olan eşhasın ahval ve ahlâkı madde-i sabıkada muharrer komisyonlar tarafından tahkik ve Ahz-ı Asker Şube reisi tarafından dahi kabiliyet-i bedeniye talimatı ahkâmına nazaran hidemat-ı müsellâhayı ifaya muktedir olup olmadıklarını tetkik ile askerliğe muktezi evsaf ve şeraiti haiz oldukları tebeyyün edenlerin esami ve nev-i cürüm ve maznuniyet ve müddet-i bakiye-i cezaiyelerini hâvi mezabıt tanzim ve bulundukları mahallin vali veya mutasarrıfına ita olunacaktır.

Madde 4 — Valilerle mutasarrıflar tarafından mezabıt-ı mezkûreye istınaden Adliye nezaretine vuku bulacak iş'ar üzerine maznunîn ve mahkûmînden bilmuhabere Harbiye nezaretince de münasip görülenlerin darülharbe sevk edilmek üzere cihet-i askeriyeye teslimine Adliye nâzırı tarafından mezuniyet verilecektir.

Madde 5 — Maznunîn ve mahkûmîn cihet-i askeriyeye teslim olunduktan sonra bir cürüm irtikap ettikleri halde evvelemirde bu cürüm hakkında kavanin ve nizamat-ı askeriyeye tevfikan tatbikat-ı kanuniye ve ahkâm-ı cezaiye icra olunarak badehu madde-i atiye vechile mazhar-ı af olmadıkları takdirde tecil edilmiş olan takibat ifa veya mücazat-ı mahkûme tenfiz olunmak üzere cihet-i adliyeye iade edileceklerdir.

Madde 6 — Eşhas-ı merkume esna-yı harbte âmirlerinin ve kolordu veya müstakil fırka kumandanlarının tasdiki tahtında olarak hüsn-ü hizmet ve yararlık ibraz eyledikleri halde hukuk-u şahsiyeye halel getirilmemek üzere maznun olanlar hakkında takibat-ı kanuniye icrasından sarf-ı nazar olunmasına ve mahkûm bulunanların müddet-i mahkûmelerinin affına veya cezalarının tahfif ve tenziline teşebbüs olunacaktır.

Madde 7 — Harbe iştirak etmek üzere Meclis-i Vükelâca mukaddema müttehaz tecil kararıyla tahliye olunanlar hakkında da beşinci ve altıncı maddeler hükmü tatbik edilecektir.

Madde 8 — İşbu kanun tarih-i neşrinden itıbaren mer'ıdır.

Madde 9 — Bu kanunun icrasına Harbiye ve Dahiliye ve Adliye nâzırları memurdur.

Meclis-i Umuminin in'ikadında kanuniyeti teklif edilmek üzere işbu lâyiha-yı kanuniyenin muvakkaten mevki-i mer'iyete vaz'ını ve kavanin-i devlete ilâvesini irade eyledim.

17 Rebi'ülaher 1333 19 Şubat 1330
Mehmet Reşat

Harbiye Nâzırı Enver	Sadrazam Mehmet Said
Adliye Nâzırı İbrahim	Dahiliye Nâzırı Talât

Yedinci maddeden anlaşıldığına göre, 1915 Martından önce de Osmanlı Bakanlar Kurulunca tutuklu ve hükümlülerden orduda yararlanılması yoluna gidilmiştir.

İlginç bir nokta, bu geçici yasa uyarınca, haklarındaki koğuşturmanın sürdürülmesi ya da cezanın çektirilmesi ertelenerek Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda kullanılan kişiler için, Birinci TBMM'nin bir af yasası çıkarmış olmasıdır:

Darülharpte hüsn-ü hizmet ve yararlık ibraz eden mahkûmînin müddet-i mahkûmelerinin affına dair

14 Temmuz 1337 (1921) tarih ve 135 sayılı *kanun*

Madde 1 — Cinayetle maznun ve mahkûm ve cünhadan dolayı maznunen mevkuf ve mahkûm olup da Mükellefiyet-i Askeriye Kanununa ve Darülharbe Gidecek Eşhasın Tecil-i Takibat ve Muhakematına dair olan 19 Şubat 1330 tarihli kanuna tevfikan seferberliğin ilânından mütarekenin akdi tarihine kadar askere alınan ve o tarihe kadar askerde bulunmaları dolayısıyla her ne suretle

talep olunarak alınmaları hakkında Umur-u Adliye Vekâletinin mütalâaları hey'etimizce ledettezekkür aynen kabulü karargir olmuştur.»

TBMM hükûmetinin, herhalde İttihatçıların Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkardıkları bir geçici yasaya dayanan bu kararı uyarınca, gönüllü olarak ya da hapisteyken çıkartılıp alınarak Kuva-yı Milliye saflarında hizmet eden sanık, tutuklu ve hükümlüler, Cumhuriyetin ilânından hemen sonra yapılan bir yasayla bağışlanmışlardır:

30 Teşrinievvel 1334'ten (1918) 23 Ağustos 1339 tarihine kadar geçen müddet zarfında müdafaa-i memleket uğrunda ika edilmiş olan efâl ve harekâtın cürüm addolunmayacağı hakkında kanun

19 Teşrinisani 1339 — No. 372*

«Madde 4 — Maznun veya mahkûm oldukları halde kendiliklerinden veya bittahliye Kuva-yı Milliyeye iltihak ederek hizmetlerinden istiğna hasıl oluncaya kadar ifa-yı hüsn-ü hizmet ettikleri hükûmet-i mahalliyece tahakkuk eden eşhasın kableliltihak sebeb-i maznuniyetleri olan efâlden dolayı takibat icra ve haklarındaki hüküm de infaz olunmaz ve bunlardan elân mevkuf ve mahbus bulunanlar tahliye kılınır.»

Aslında ben, bundan 35 gün sonra çıkarılan **Hiyanet-i Vataniye ve Harbiye Kanunlarında münderiç suçların birbirine müşabeheti dolayısıyla hasıl olan tereddüdün izalesi için tamimen tebliğ olunan** 20 Temmuz 1336 tarih ve 81 numaralı **Kararname**'nin 3. maddesinin de Osman Beyle ilgili olduğu kanısındayım:

«Makam itibarıyla Kolordu ve müfrez Fırka kumandanlığı salâhiyetini haiz olan zevattan maada harekât-ı dahiliye için doğrudan doğruya Erkânıharbiye-i Umumiye Riyasetinden veya Cephe veya Kolordu kumandanları tarafından tavzif olunarak sevk olunan kıtaat kumandanları dahi hiçbir tasriha lüzum görülmeksizin vazife-i te'dibiyeye devam ettiği müddetçe şimdiye kadar olduğu gibi müfrez Fırka kumandanlığı salâhiyetini istimal ederler.»

Bu madde, Kasap Osman'a belki Fahrettin Altay'ın anlattığı gibi tümen flâması taşıma hakkını vermezdi, ama herhalde Alayında kurduğu Divan-ı Harbin Fırka Divan-ı Harbi yetkilerini kullanmaya devam etmesinin yasallığını sağlamıştır.

İşte, Osman Beyin Bursa Valisine yazdığı mektupta yakındığı başlıca nokta, bu yasa çıkalı neredeyse on ay olduğu halde, hâlâ hak sahiplerine uygulanmamış bulunmasıdır. Mahallî hükûmetlere, yani vali ve kaymakamlara tanınan, bir kimsenin bu haktan yararlanmaya müstehak olup olmadığına karar verme yetkisi, çok önemlidir. Fakat, vali ve kaymakamlar nereden bilecekler, elbette eski Kuvâ-yı Milliye komutanlarına soracaklardır —örneğin Kasap Osman'a.— Yüzlerce suçlunun bütün geleceği, böyle birinin iki dudağı arasındadır. Savaşta yiğitlik göstererek suçunun kefaretini ödemiş birini, o dilerse, zindanda çürümeye bırakır; dilerse, hiçbir hakkı olmayan âdi bir câniyi hapisten çekip çıkarır, ömrü boyunca kendisine kul köle eder. (Aşağıda, Rıza Beyin idama mahkûm edilmesinin de, yine bu sorunla ilgili olduğunu göreceğiz.)

***

«Asker olmasına rağmen, memleketi muntazam ordudan ziyade millî müfrezelerin, yani çeteciliğin kurtaracağına dair acaip fikirler» besleyen Miralay Kasap Osman hakkında, İstiklâl Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, onun emekliye ayrıldıktan sonra, özellikle «tehlikeli ve menfî» bir tutuma büründüğünü ileri sürüyor: «... benim ve İhsan beyin (eski İstiklâl Mahkemesi reislerinden, Bahriye Vekili Topçu İhsan —Eryavuz—) şahsî arkadaşımız olduğu için, Ankara'ya her gelişinde bizi ziyaret eder: 'İnkılâp bitmedi, daha yapacağımız çok şeyler var' diye dertlerini ve fikirlerini söylerdi.»

olursa olsun mukaddema işledikleri cürümden dolayı haklarında takibat icrası tecil olunan eşhas hukuk-u şahsiyeye halel gelmemek şartıyla affolunmuşlardır.

Madde 2 — İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 3 — İşbu kanunun icrasına Dahiliye ve Adliye Vekilleri memurdur.

* 17 Teşrinisâni 1340 (1924) tarih ve 51 sayılı Tefsire göre, 19 Teşrinisâni 1339 (1923) tarih ve 372 numaralı kanun, kuva-yı milliyecilerin yanısıra nizamî ordu mensuplarını da kapsamaktadır.

(Kılıç Ali, **İstiklâl Mahkemesi Hatıraları;** İstanbul, Sel Yayınları, 1955, s. 102 5) Osman Bey, bu sohbetler sırasında devrimin artık tamamlandığı inancını savunan Kılıç Ali'ye, «Henüz birbirimizi asmaya sıra gelmedi» diye takılırmış...

«... günün birinde, aklınca bir komplo kararı almak için birtakım arkadaşları ile yaptığı bir içtima üzerine tevkif edilerek mahkememize tevdi edildi.» Bundan sonra, «Ağır Ceza Mahkemesinde derdest-i rüyet cinayet dâvâsı da tevhit edildi.»

Gazetedeki havadiste, iddianameyle karar arasındaki küçük bir uygunsuzluk göze çarpıyor. Savcı, Osman Beyin (ve yargılanan bütün sanıkların) ayaklanma girişimi noktasından beraatini istemiş olduğu halde, mahkeme hey'eti, onun İsmail Hakkı ile «temasında şahsî bir hırsa kapılıp ihanete doğru yürümüş» bulunduğu kanısına varmıştır. Asıl, idam sehpasına gönderilmesine vesile edilen olay ise, bir süre önce boşadığı eski karısını bir adama öldürtmesidir. Bu cinayetin ayrıntıları, 16 - 18 Ocak 1926 tarihli **Vakit** gazetelerinden öğrenilebilinir: «Fatih yangın yerinde maktul bulunan Necidli Fatma hanımı kim öldürmüştü? —Miralay Osman Beyin eski zevcesiyle münasebeti; kadın nasıl terkedildi, nasıl öldürüldü?— Miralay Osman, Rıfat'la nasıl tanıştı, Fatma hanımı öldürmek için nasıl anlaştı?»

KUVA-YI MİLLİYE KUMANDANLARINDAN KIRŞEHİR MEB'US-U SABIKI KESKİNLİ RIZA BEY

Bu zat hakkında bulabildiğim bilgiler pek sınırlı.

TBMM Albümünden, 1877 doğumlu olduğu, (baba adı: Halil Bey) ailesinin sonradan Silsüpür soyadını aldığı, İstanbul Meclis-i Meb'usanından geldiği, Rüştiye mezunu olduğu, Fransızca ve Arapça bildiği, evli ve iki çocuklu olduğu anlaşılıyor.

Harb Tarihi Dairesinin arşivinde Kuva-yı Milliyecilere ilişkin çok az belge bulunduğu için, **Türk İstiklâl Harbi** ciltlerinde de Rıza Beye ancak bir iki değinme var: Bunlardan birincisi, Çapanoğlu isyanı sırasında, 17 Haziran 1920'de Trabzon Meb'usu Hüsrev (Gerede) ile birlikte TBMM'ne gönderdiği bir telgrafta, Çerkes Ethem'in iddiası doğrultusunda, «Yozgat ayaklanması Ankara Valisi Yahya Galip (Kargılı) Beyin idaresizliği, belki de düzenlediği fesat yüzünden çıkmıştır» demiş olması (cilt 6, 2. bas., s. 150). İkincisi de, Garp Cephesi Kumandanlığının Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderdiği 9 Eylül 1920 tarihli rapordaki bir cümle: «Kırşehir'de örgütlendikten sonra Ankara'ya gelen Rıza Bey emrindeki millî süvari alayı, personel ve diğer yönlerden desteklenerek cepheye gönderilmiştir.» (Cilt 7, s. 75.)

Bir de, Rıza Beyin akrabalarından (**Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir** adlı kitabın yazarı Sayın Halil İbrahim Göktürk'ün, Rıza Beyin Ankara'da oturan bir yeğeniyle benim için yaptığı bir görüşmeden dolaylı olarak ve kendim, Keskin'de Rıza Beyin amca oğlu Sayın Ethem Silsüpür'le konuşarak) edindiğim şu bilgiler var: Rıza Bey, Keskin - Karaman'ın Hamit köyünde yaşayan Cerit adlı Türkmen aşiretinin bey ailesindendir. Biri kız, yedi kardeşin en büyüğüdür. Koyu İttihatçı olup, Birinci Dünya Savaşı sırasında Keskin'deki Ermeni kıyımına katılmış bulunduğu suçlamasıyla Mütareke döneminde koğuşturulmak istenmiştir. Daha 1919 sonlarında, Keskin yöresinde ilk Kuva-yı Milliye örgütlerinden birini kurmuş ve İstanbul hükûmetince Ankara'ya vali olarak gönderilen [Refii Cevat (Ulunay)'ın babası] Muhittin Paşayı Mustafa Kemal Paşanın emriyle tutuklayarak bir süre Elmadağı'ndaki bir hısımının evinde alıkoymuş, sonra da Sivas'a göndermiştir. (Bu olayın anlatıldığı, Mazhar Müfit Kansu'nun **Erzurum Kongresinden Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber** adlı kitabın dizininde ayrı ayrı gösterilen «Keskinli Rıza Bey,» besbelli «Kırşehir Meb'usu Rıza Bey»dir. İstanbul Meclisi kapanınca Ankara'ya gelmesinden sonra da, 500 atlı toplayarak İnegöl cephesinde görevlendirilmiştir. Nizamî ordu fikrine şiddetle muhaliftir. Kuva-yı Milliye döneminin sona ermesi üzerine, Meclis'teki İkinci Gruba katılmıştır.

Savaştan sonra, Rıza Beye de ilk TBMM'nin bütün üyelerine verilen yeşil kurdeleli İstiklâl Madalyası gönderilince, buna itiraz etmiş ve itirazı kabul edilerek, madalyası askermeb'uslara mahsus kırmızı - yeşil kurdeleli bir madalyayla değiştirilmiştir. Yukarıda değin-

diğim Af yasası uygulanırken, Rıza Bey vaktiyle kendi müfrezesinde çarpışan 60-70 kişiye ve bu arada, Keskin yöresinden 16 eşkiyaya da kurtulmalık belgeler vermiştir. İkinci dönemde Meclis dışında kalmakla birlikte, Terakkiperver muhalefet hareketiyle ilişki kurmuş ve aile çevresinde ileri sürüldüğüne göre, Kılıç Ali ve arkadaşlarınca sözde Mustafa Kemal Paşa'yı devirmeyi amaçlayan bir provokasyona getirilmiş, mahkemede de bir komşu köy halkından devşirilen yalancı tanıklar, Rıza Beyin sahte af belgeleri dağıttığı birtakım mahbuslara ayrıca İngiliz altını karşılığında kendisiyle birlik olmalarını önerdiğini anlatmışlardır.

***

Yzb. İsmail Hakkı'nın «iftira»cılığının bana kuşkulu gelen yönünü yukarıda belirtmiştim. Miralay Kasap Osman'ın ise, karısının öldürülmesinde, sahiden aslî fâile denk tutulacak ölçüde «müşevvik» ya da «azmettirici» olup olmadığını, tabiatıyla bilemem. Rıza Beyin, 1925'te Mustafa Kemal Paşa'nın devrilmesini **istemiş** olabileceğini de aklım kesiyor. Fakat, mahkemece yöneltilen komploculuk suçlamaları, o günkü koşullarda bile gerçekleşemeyecek, hayalde kalmaya mahkûm tasarılar gibi görünüyor. Açıkçası, «hey'et-i fesadiye» balonundaki bu eski kahramanlar, «tehlikeli» sayıldıkları için temizlenmiş olmalılar.

EK

DEMİRCİ EFENİN BİR MEKTUBU
1919 sonbaharı

Bu dâvâyla ilgili olmamakla birlikte, Kuva-yı Milliyenin sınıfsal yapısına ışık tutması bakımından, ilk kez, benim 30 Ağustos 1974 tarihli **Yeni Halkçı** gazetesinde yayımladığım, aslı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde bulunan bir belgenin transkripsiyonunu da yazımın sonuna ekliyorum.

«Cal Hey'et-i Milliye Riyasetine,

Elyevm cephede bulunan mücahidînin yekûnunu köylülerle kasabalıların fakir sınıfına mensup halk teşkil etmektedir.

Zengin eşraf evlâtlarından ferd-i vâhit bulunmadığı gibi, mutavassıt tabakaya mensup ahaliden de pek az kimse mevcuttur. İşbu efrat, Hükûmet-i Osmanînin bidayet-i teşkilinden beri, bilhassa Balkan ve beş senelik Dünya Harbinde olduğu gibi Millî Harpte de müdafaa-i vatan hukukunun münhasıran zayıf omuzlarına yükletilerek diğer halkın türlü türlü bahanelerle gerilerde mazhar-ı himaye olduklarını ve menafi-i şahsiyetlerini teminden başka bir düşünceleri olmadığından bahisle pek muhik olarak şikâyette bulunmaktadırlar.

Ezcümle derdest edilen firarî efrat, işbu adaletsizlikten dolayı firar için kendilerinde bir hak gördüklerini alenen söylemektedirler.

Bu halin devamı hoşnutsuzluğu tezyit ve binnetice mülk ve millet için vahim ve hiç de arzu edilmeyecek vekayi-i müessifenin tahaddüsüne sebebiyet vereceği cihetle, her sahib-i vicdan Müslümanın meseleyi lâyık olduğu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alarak bir seneye karip bir zamandan beri ihtiyar edilen bunca fedakârlığın netayic-i mes'udesini idrak edeceğimiz bir sırada menafi-i vataniyeyi herşeyin fevkinde tutarak ibraz-ı fedakârî eyleyeceklerinden ümitvarım. Çünkü dünyayı yüzdük, kuyruğuna geldik. En nazik olan tehlikeli saat ve günleri yaşıyoruz. En iyi siyaset ancak kuvvetle olur. Bazan kulaklarımıza yürek parçalayıcı haberler geliyor. Silâhı olan her Müslümanın hemen cepheye koşacağı bir devredeyiz. Geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihî dakikaların bilhassa şu günlerde ehemmiyeti takdir edilmeyerek fiiliyattan ziyade bilumum münakaşat ve muhaberat ile zayi-i evkat edilirse kıymettar topraklarımızın alçak düşmanın pây-i tecavüzü altında inlemesinden mütevellit maddî ve manevî mes'uliyetin doğrudan doğruya hey'et-i milliyelere râci olacağını bir kere daha tekrar ediyorum.

Vebal günah bizden gitsin. Allah rızası için, milletini sevenler bu ricalarımızı yapsınlar.

1. Cepheden firar edenleri tutup kıt'alarına iade etmek.
2. Kimin elinde silâh varsa cepheye göndermek (bu bapta cephe kumandanlığına malûmat verip, silâhı hey'et-i milliyeye teslim etmek).
3. Eli silâh tutan ve silâhı olan cepheye gelmek.
4. Mücahidîn reisleri hiçbir bahane ile firarileri (bilhassa efrad-ı nizamiyeyi) maiyet-

lerine kabul etmemek ve has kızanlarından maada kimseleri derhal cepheye göndermek.

5. Hey'et-i milliyeler, zâbit olsun nefer olsun, zengin evlâtlarını iltimas edip şehirlerde bırakmasınlar. Bu günahtır. Yalnız fakirlere yükletmek, daha sonra ağır ziyanlara sebep olur. Hey'et-i milliyeler hiç olmazsa mevcut müsellâh neferlerinin yarısını cepheye göndersinler.

Hüdanekerde bir defa cephe bozulursa şehirlerde saklanan bu kuvvetler kendi evlerini bile muhafaza edemezler. Evde kalanlar eğer bu dediklerimiz yapılmazsa, günden güne cephe kuvveti azalıyor, düşman da kuvvetleniyor. Elimizdeki mevzileri kaybedersek başka mevzileri hiç muhafaza edemeyiz. Son pişmanlık fayda vermez. Biraz milleti ve memleketi de düşünelim. Sade şahsî hatır düşünmeyelim. Şimdiye kadar edilen istirahat ve kazanılan menafi-i şahsiye kâfi görülsün.

Hülâsa: memleketin menabi-i varidatından azami istifade temin eden ağniya başlarında olmak üzere bilumum münevverân ve sanatkârânın bilâ (?) müddet-i kalile için hüsn-ü menfaatinden tecritle güzel Aydın'ımızın zümrüt sahalarını çorak bir çöl haline ifrağ için musallat olmuş olan Yunan çekirge sürülerinin imhası ameliyesine iştirak ile her an intizar eylediğimiz yevm-i mes'ud-u istihlâsta mücahidîn saflarında isbat-ı vücut eylemelerini bilhassa rica ederim.

Aydın ve Havalisi Cephe Kumandanı
Mehmet Efe»

■

Valentino Gerratana

Valentino Gerratana, İtalya Komünist Partisi'nin bir üyesidir. Kendisi ayrıca, Roma şehrindeki Istituto Gramsci (Gramsci Enstitüsü)'nde çalışmaktadır. Bu sayıda birinci kısmını sunduğumuz, ikinci kısmını da bir sonraki **Birikim**'de vermek istediğimiz bu yazısı ilkin İtalya'da, Ocak 1977'de, **Problemi del Socialismo** (Sosyalizmin Sorunları) adlı dergide yayımlamıştır. Aynı yazı, daha sonra, Fransa'da **Dialectique** dergisinin, Athusser üzerine çıkardığı özel sayıda Fransızca çevirisiyle yayımlanarak Fransalı okurlara sunuldu. Makalenin İngilizce çevirisi de, **New Left Review**'nun Mart - Nisan ve Mayıs - Haziran 1977, 102 ve 103. sayılarında yayımlandı. Bizim yayımladığımız çeviri, erişebildiğimiz en kolay dil olması bakımından, İngilizce metinden yapılmıştır.

Profesör Gerratana'nın gene **New Left Review**'da yayımlanmış İngilizce çevirisinden bildiğimiz «Marx ve Darwin» adlı bir makalesi var. Oldukça ilginç bulduğumuz bu yazısını, Marx'ın yöntemi üzerine hazırladığımız bir derleme kitaba alacağız.

Gerratana'nın en son yayımladığı eserlerden biri de Bukharin üstüne. Son yıllarda, Sovyet Devriminin bu talihsiz ileri gelenine duyulan ilgi dünya çapında arttı. Kendi kitapları, uzun bir kaybolma ve unutulma döneminden sonra yeniden çevrilir ve yayımlanırken, hayatı ve görüşleri üzerine çeşitli yazılar ve kitaplar da çıkıyor. Gerratana da, Bukharin konusunda yeniden canlanan ilgiye katkıda bulunanlardan. Bu konudaki broşürü **Nicolai Bukharin, Theoria del Materialismo storico** adını taşıyor. Gerratana'nın bu çalışmasını da Türkiyeli okurlara kazandırmayı düşünüyoruz. ■

Althusser ve Stalinizm

Çeviren ALP KAYA

Stalinizm sorunu, Althusser'in teorik çalışmalarında sınırlı bir biçimde de olsa her zaman var olmuş ve hiçbir zaman bir kenara bırakılmamıştır. Hattâ daha ileri gidilip, onun **Marx İçin** adlı eserinden Lecourt'un Lissenko ile ilgili kitabına yazdığı önsöze varıncaya kadar tüm felsefî katkılarının, SBKP Yirminci Kongresi'nin ve onu izleyen Uluslararası Komünist Hareketteki bunalımın yarattığı sorulara cevap getirme girişimleri olduğu söylenebilir. John Lewis'le olan polemiğinde bu noktayı öne çıkaran Althusser, gelişmekte olan düşüncesinin merkez ekseninin en iyi hangi zeminden gözlemlenebileceğine de işaret etmektedir. Althusser, Yirminci Kongre'nin Marksist aydınlar arasında yarattığı «sağcı dalgaya» hiçbir zaman teslim olmadığını haklı olarak iddia etmektedir. Üstelik o, pek çok başka durumda görüldüğü gibi savunma konumuna sıkı sıkı sarılmakla da yetinmedi. Tam tersine, olanca enerjisini «kişi putlaştırması» suçlamasının ortaya çıkardığı çözülememiş sorunlara olumlu bir cevap bulabilme yolunda harcadı. Çalışmalarının, **Marx İçin**'den **Kapitali Okumak** adlı eserine kadar uzanan ilk aşamasında, Stalinist dogmatizmin engellediği Marksist felsefenin yolunu açmak gereği üstünde durdu. Şüphesiz bu görev, Yirminci Kongre'den yayılan şiddetli şok dalgalarının sağa ittikleri de dahil olmak üzere, başka Marksist filozoflar tarafından da benimsenmişti. Ama bu ikinciler, burjuva ideolojisinin hümanist gelenekleriyle rahatça kucaklaşabilecekleri Marx'ın gençlik felsefesine dönmek gibi kolay bir yolu seçerlerken, Althusser bunun tam karşıtı olan yolu seçti; bu daha güç, daha radikal ve özgün bir yoldu.

Marx İçin (1965) adlı eserinin önsözünde Althusser, bu ilk aşamada yolunu bulmaya çabalarken karşılaştığı güçlükleri anlatmıştır. Althusser'in vardığı başlıca sonuç, Stalinizm'le kesin olarak hesaplaşabilmek ve ona karşı olumlu bir alternatif çıkarabilmek için Marksizmi Stalinist dogmatizmin elinden kurtarmanın yeterli olamayacağı yolundaydı. Bu iş için, Marksizmin, hiç de çizgisel olmayan tarihini ve henüz çok azı keşfedilmiş olan gelişme potansiyelini kapsayan Marksistçe bir bilançosunun çıkarılması zorunluydu. Asıl ağırlık girişimin felsefî yanına verilmekteydi. Stalinist dogmatizmin son bulması Marksist felsefeyi özgür kılmamıştı, çünkü varolandan fazlasını zaten kurtaramazsınız, dogmatizmden kurtaracak olsanız da. Marksist felsefe olarak **varolan** o günlerde henüz bir tomurcuk, bir başlangıç, «ayrıntılar üstünde durulmamış» bir öneriydi.[1] Öyleyse görev, tomurcuğu büyütmek, Marx'ın yalnızca temellerini hazırlamış olduğu büyük Marksist felsefenin inşasını gerçekleştirmekti.

Ne var ki bu projenin radikal özgünlüğü, onun başarılı olacağını veya sonuçlarının açıklığını garantilemiş sayılamazdı. Althusser, **Marx İçin** ve **Kapitali Okumak** adlı eserlerinde, dürüst bir geleneksel filozofun, sırf faizi üzerinden rahat bir geçim sağlıyabileceği çok karmaşık bir tezler ve formüller mekanizmasını ayrıntılarıyla sergiledikten sonra, bunu kendi de anladı. Bu mekanizmanın zayıflığı —ki Althusser sonradan bunu bir «teorici sapma» olarak niteleyecektir— özellikle Stalinizm'le çatışmaktan ustaca kaçınmasında kendini gösteriyordu. Marksist felsefenin kavramsal yapılarını yeniden düşünme yolundaki meşru anlayış, Stalinist dogmatizme olumlu bir alternatif getirme amacını taşıyan bir arayış içinde yer alıyordu; ama sonunda siyasî sorunlar, felsefî sorunlardan koparıldı ve hiç araştırılmaksızın geri plana itildi. İşte, Stalin «siyaset biliminin» tarihî-maddeci içeriğine karşı Althusser'in başlangıçta gösterdiği tuhaf ilgisizliği bu «teoricilik» (başka

bir deyişle «teori üzerindeki tek yanlı ısrar» veya «spekülatif rasyonalizm») açıklayabilir. Althusser'in, Stalin'in «zararlı ve amansız yönetme ve düşünce sistematiğini» esefle karşıladığı doğrudur; ne var ki bu öyle bir şekilde yapılmaktadır ki, sanki siyasî pratiğin katıksız altınının yeniden keşfedilebilmesi için, dogmatizmin bu kabuğunun yalnızca kazınıp atılması, hataların ve suçların parantez içine alınması yeterliymiş gibi gözükmektedir. Böylece **Marx İçin** adlı kitapta Althusser'in, Stalin'in **Leninizmin İlkeleri** adlı ünlü eserini, Lenin'in düşüncesinin sadık ve «özellikle kolay anlaşılabilir» bir özeti olarak nitelediği görülür (Althusser, kitabın «pedagojik kuruluğu» konusunda bir ihtiyat payı bıraktığı halde).[3] Böylece Stalinizm sorununun ana noktalarından biri unutulmakta ya da başka bir deyişle gözardı edilmektedir; kısaca belirtmek gerekirse gözardı edilen nokta, Stalinizmin, Lenin'in gerçek teorik-politik geliştirilmesi, bir yandan da, «Marksizm-Leninizm» denilen kutsal mitoloji ile ilişkileri konusudur.

BİR FİLOZOF OLARAK STALİN

Paradoksal olarak, sözkonusu «teorici sapma», «SBKP'nin Kısa Tarihi»nin ünlü bölümü «Diyalektik Materyalizm ve Tarihî Materyalizm»in yazarı Stalin'in bir filozof olarak yeniden değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Althusser, Stalin'in Hegelci «olumsuzlamanın olumsuzlaması» kategorisini Marksist diyalektik alanından kaldırıp atarken, «gerçek bir teorik sağduyu» gösterdiği görüşünü hemen benimsedi.[3] Buradaki «teoricilik» bir felsefî formülün varlığına ya da yokluğuna —onun varlık veya yokluğunun temelini oluşturan gerçek varsayımlardan bağımsız olarak— verilen abartılmış önemde yatmaktadır. «Teorik sağduyu» kabul edilen veya yadsınan şeylerin bilinçli bir değerlendiriminin yapılabilmesi için yeterli bir bilgi düzeyine sahip olmayı gerektirir; ama Stalin'in Hegel konusunda, ikinci veya üçüncü ağızlardan aceleyle edinilmiş birkaç eksik fikir üzerine kurulu, yüzeysel ve amatörce bir tanışıklıktan fazla bir şeye sahip olduğunu gösteren hiçbir belirti yoktur. «Diyalektik Materyalizm ve Tarihî Materyalizm» adlı eserinde Stalin, Hegelci «olumsuzlamanın olumsuzlaması» kategorisini aslında yadsımaz, o yalnızca bunu gözardı eder; tıpkı 1906-7 yıllarında yazdığı bir gençlik yazısında (Anarşizm mi, Sosyalizm mi?), Hegel'in diyalektik yönteminin «başından sonuna kadar bilimsel ve devrimci» olduğunu ve bu yüzden de Marx ve Hegel'in diyalektikleri arasında kusursuz bir özdeşlik bulunduğunu söylemesi gibi.[4]

Stalin'in felsefî amatörlüğünü onun canice yönetme yöntemleriyle aynı düzeyde ele almanın aptallık olacağı açıktır. Ama yine de Stalin olgusunun bu iki yüzü arasındaki iç bağıntıyı görmek, onları birbirinden Çin Seddi'yle ayırmamak yerinde olacaktır. Birincinin daha ilk anda çarpıcı gelen yanı, gülünçlüğüdür (Bu gülünçlük, Althusser'in tanımlamasına göre, yalnızca filozofluk mesleğini sürdürdüklerini söyleyerek kendilerini aldatan filozofların kaderi olan gülünçlük anlamınadır.)[5] Stalin döneminde, kendini Stalin'in felsefî beyanatlarıyla sınırlamak zorunda kalmadan —iyi kötü— Marksist felsefe yapma imkânı bulunan Batı'da bile, felsefe mesleğinin bütün âlet ve edevatına, hattâ onların bu «disiplin»in pratisyeni olduğunu belgeleyen resmî kâğıtlara sahip oldukları halde, kimi zaman tam karşıt görüşleri savunmak için Stalin'in felsefî otoritesinden yardım alma ihtiyacını duyan Komünistler görülebiliyordu. Örneğin İtalya'da Galvano della Volpe, Marksist diyalektiğin Hegelci diyalektiğin tam karşıtı olduğu yolundaki tezini savunmak için «Diyalektik Materyalizm ve Tarihî Materyalizm» yazarı Stalin'den alıntı yapabiliyordu. Öte yandan Almanya'da Ernst Bloch ise, iki diyalektiğin özdeşliklerini Stalin'in «Anarşizm mi, Sosyalizm mi?» adlı eserinden getirdiği alıntılarla destekliyordu.[6] Fazla bir siyasî önem taşımayan, keyfî girişimler miydi bunlar? Şüphesiz bu bir ölçüde doğrudur. Stalin'in felsefesi gerek della Volpe'ye, gerekse Bloch'a oldukça yabancıydı; Stalin'e başvurdukları satırlar çıkarılıp atılsa bile bu onları ne zayıflatır, ne de güçlendirirdi. Ama Stalin'in felsefî otoritesini kabul etmek (ki bu kabul Marx - Engels - Lenin - Stalin sürekliliği gibi bir miti besler) veya buna göz yummak, bizi Stalin olgusunun analizinde önemli bir imkândan yoksun kılar.[7] Althusser, kendi «teorici sapmasını» eleştirirken bunu fark ediyor, Stalinizm sorununa yeni bir yaklaşımın gereğini

duyuyordu. Felsefenin hiç de masum olmadığını, hiçbir zaman siyasetten koparılamayacağını ve felsefi açıdan zararsız veya gereksiz görülen bir şeyin siyasî bakımdan kesinlikle zararsız olmadığını anlıyordu.

O ana kadar ancak yer yer değinilmiş olan Stalinizm sorunu (geri planda her zaman varolmasına karşın), «John Lewis'e Cevap» (1973) ve «Özeleştirinin ögeleri» (1974) adlı metinlerde doğrudan doğruya ve yoğun bir teorisyenin izleyeceği yol değil midir? Göin araştırmasının şimdi bile o eski teorici hatasının tortusuna takılıp takılmadığını ve bu durumun analizini engelleyip engellemediğini sormalıyız. Aslına bakılırsa, sorunun çözümüne analizden başlayıp da bu süreç içinde onu derinleştirecek kavramları üretmek yerine, sorunun çözümüne «kavramlardan» başlayıp bilimsel bir analize doğru ilerlemek, bir teoricinin izleyeceği yol değil midir? Görünüşe bakılırsa, Althusser'e göre, ancak olguyu açıklayabilecek Marksist kavramlar seçilip ayrıldıktan **sonra** Stalinizmin Marksist analizi mümkündür. Ama ya bu kavramlardan bazıları veya belki hepsi henüz ortaya çıkarılmadıysa? Analize girişilmeden önce bunların mutlaka keşfedilmeleri ve ayrıntılı olarak ortaya konmaları zorunlu mudur?

Önceden bazı geçerli varsayımlara sahip olmaksızın bir analiz yapmanın mümkün olamayacağı açıktır; bunlar arasında kullandığımız kavramların da sayılması gerekir. Bu kavramlar teori ve pratiğimizin (teorik pratik de dahil) kılavuzları olduklarına göre bunların önceden sınanmaları yerinde olacaktır. Kaldı ki, belirli kavramların değil de, başkalarının tercih edilmiş olması analiz sürecine zarar verebilir. Öyleyse, «Stalinizm» kavramını kullanmak doğru mudur? Biz komünistler, burjuvazinin anti-komünist ideolojisince çok sık kullanılan bu kavrama uzun süre karşı çıkmışızdır. Anti-komünistler için bu terim yalnızca bir gerçeği tanımlamakla kalmaz; açıklama niteliğindeki bir kavrama da tekabül eder. Althusser'in «teorik iddialar» adını verdiği şeyi geliştirir ve Marksizm-Leninizmin iflasını açıklama iddiasında bulunur (Marx - Engels - Lenin - Stalin dizisine anti-komünizmin diyecek hiçbir şeyi yoktur doğal olarak). Görünüşte, bir Marksist için kavramın bu açıklayıcı içeriğini yadsımaktan başka yapacak bir şey yoktur elbette.

KAVRAM VE GERÇEKLİK

Fakat «Stalinizm» terimine karşı çıkış genel olarak Marksistler için çok zararlı bir başka eğilimle birleşmektedir: Bu eğilim kendini, terimin anlatmak istediği gerçek olgunun ufkunu ve boyutlarını kabulde isteksizlik ve Yirminci Kongre'de açıklanan gerçekliğin alanını ve önemini azaltma, sınırlandırma, çerçeveleme isteği duymak şeklinde göstermektedir. Buna bağlı olarak, öyle sanıyorum ki daha da kötü bir eğilim, «Stalinizm» terimi yerine çok daha aciz olan «kişi putlaştırması» terimini yerleştirme arzusudur: Sonuç olarak da olgunun analizi kösteklenmekte ve engellenmektedir. Bu yüzden kanımca, Althusser'in «Stalinizm» kavramının meşruluğu konusunda takındığı çekingen tavrın aşılması gereklidir. Bunun açıklayıcı bir kavram olmadığı (çünkü «hiçbir şeyi açıklamamaktadır») ancak **bir sorunu işaret eden** bir kavram olduğu açıklığa kavuşturulmalıdır. Başka bir deyişle, bu kavram belirli bir tarihî dönemdeki Uluslararası İşçi Hareketinin gerçekliğini tanımlamakla kalmamakta, fakat o gerçekliğin çelişik karakterini de göstermektedir; hareketin içinde yer alan ve henüz giderilememiş olan güçlükleri ifade etmektedir. İşte bu yüzden de hâlâ analiz edilmesi gereken bir sorun görünümündedir.

«Kişi putlaştırması» kavramını güvensizlikle karşılamanın meşruluğu bile belirli bir noktanın ötesine götürülmemelidir. «Stalinizm» terimi yerine konulan bu özentili deyimin başka şeylerin düşünülmesine yol açan engelleri tanımladıktan, açıklayıcı içeriğinin acizliğini ve yetersizliğini (iddia ettiği şeylerin çok azını açıkladığı gibi, bizzat kendisi açıklanmaya muhtaçtır) anlattıktan sonra, yine de bu kavramın o karmaşık Stalin olgusunun hiç de ikincil sayılmayacak bir gerçekliğini ifade ettiğini görmezlikten gelemeyiz. Üstelik hiç değilse bir noktayı açıkladığını da söyleyebiliriz; yani Stalinist dogmatizmin nasıl böylesine yaygınlaşabildiğini ve etkilerini nasıl Yirminci Kongre'ye kadar sürdürebildiğini. Stalin kişi olarak hiç de dogmatizme yatkın değildi. Ne siyasî pratiğinde, ne de

«teorik» çalışmalarında kendisini vazgeçilmez dogmalarla bağlı hissetmezdi. Daha çok, düşünme tarzı **dogmatize edici** türdendi. Tezler ve formüller tartışılmaz birer dogma olarak empoze ediliyorlardı. Sonra yukarıdan yeni bir irade bunların günlerini doldurduklarını ilan ediyor, üstlerini çizip yerlerine yenilerini koyuyordu. Kaldı ki, bunların empoze edilmesi yalnızca terör yoluyla olmuyor, yaygın «kişi putlaştırması» sayesinde kendiliğinden bir benimseme süreci de bu işe yardımcı oluyordu. Büyük kitleleri içeriyordu bu olay; yalnızca o kadar da değil, Marksizm-Leninizmde teori-pratik birlikteliğine nihayet ulaşıldığı mitine kapılan, aslında hiç de özgünlükten yoksun olmayan aydınları ve prestijli siyasî önderleri de almıştı etki alanına. Görülüyor ki, Marksizm-Leninizmin bu biçimlenişi —Alhusser'in yaptığı gibi— tartışmasızca kabullenilerek Stalinizm analizi yapılamaz. Yani, tüm dogmatik yapının yalnızca dış biçimi değil, fakat özü de eleştirilerek yıkılmaksızın böyle bir analiz imkânsızdır.

«John Lewis'e Cevap» yazısında Althusser, geleneksel olmayan Marksist kavramların kullanımı konusunda eskisinden çok daha kaygılıydı; Stalinizm analizi için Marksizm-Leninizm'de «zaten var olan bir kavramı», yani **sapmayı** ortaya attı. Ne var ki, «Marksizm-Leninizm» sözünden Leninizmin Stalinist yorumu değil de, Lenin'in kendi düşüncesi anlaşılacaksa, o zaman sapma kavramının bazı kargaşalıklara yol açan değişik anlamlarda kullanıldığı söylenerek buna da karşı çıkılabilir. Lenin'in sözünü ettiği «sapma» kavramı, Stalin'in sapma kavramından oldukça farklıdır. Lenin Onuncu Kongre'ye verdiği raporda «Parti Birliği ve Anarko-Sendikalist Sapma» başlıklı yazısında sapma kavramından ne anladığını açıklamıştır. «Sapma, artık doruğuna varmış bir eğilim değildir. Sapma, henüz düzeltilebilir bir şeydir. Kişiler yoldan ayrılmış veya ayrılmaya başlamış olabilirler, ama yine de doğru yola getirilebilirler. Bana göre Rusça **uklon** kelimesinin anlamı budur. Bu kelime, henüz nihaî bir şeyin olmadığını ve yanlışın düzeltilebileceğini vurgular. Bir uyarı çağrısı yapma ve ilke sorununu tüm boyutlarıyla ele alma isteğini ifade eder.»[8] Stalin içinse tam tersine sapma, kesinlikle tanımlanmış bir akım, parti çizgisine açıkça cephe almış bir başka çizgidir; «kolayca düzeltilebilir» bir şey değildir, tersine lanetlenmesi ve bütün imkânlarla savaşılması gereken ölümcül bir tehlikedir.[9]

«Sapma» kavramını kullanışı sırasında Althusser, bu iki anlayış arasında gider gelir. Althusser «Stalinci sapmadan» «ekonomizm/hümanizm ikilisi» çevresinde döneleyen, egemen burjuva ideolojisine tanınmış bir kapitülasyon, İkinci Enternasyonal'in genel eğiliminin «yeniden doğuşu» veya «intikamı» olarak söz ederken, kavramın Stalinci kullanımına yaklaşmaktadır. Fakat daha sonra, «Özeleştirinin ögeleri» adlı metinde, kendi «teorici sapmasından» söz ederken Lenin'in kullanım şekline yaklaşmaktadır. Althusser'in «Stalinci sapmayla» kendi «teorici sapmasını» aynı parantez içine almak istemesi düşünülemez. Bu iki tür «sapma» arasında kavramsal bir birlik sağlanmaya çalışılsa, sonuçta ortaya çıkacak kavram öylesine genel olurdu ki, işe yaramazdı. **Lenin ve Felsefe** adlı eserinde (üçüncü bölüm) Althusser «sapmaları», ne kadar önemsiz olurlarsa olsunlar, «teorinin başarısızlıkları» olarak tanımlamıştı. Ama bu tanıma göre, en başta Marx ve Engels olmak üzere bütün büyük teorisyenlerde sapmalara rastlanabilir. Stalin'in böyle bir çerçeve içine yerleştirilmesiyse sorunu hiç de açıklığa kavuşturmayacağı gibi, Stalin olgusunun ciddiyetinin de hafife alınmasına yol açar.

Öyleyse Althusser'in, «Stalinci sapmaya», yani «ekonomizm/hümanizm ikilisine» verdiği içerik nedir? İşin bu noktasında tartışma giderek karmaşıklaşır, hızlı bir geçişle anlatılamayacak hale gelir. Yine de «ekonomizm/hümanizm ikilisi» Stalin olgusunun özgünlüğünü açıklamayacak kadar geniş bir içeriğe sahiptir. Althusser bunu itiraf eder, ama analizinin «çok ciddî nitelikte olmalarına karşın, tarihî olarak ikincil kalan görünür olguların» ötesinde olduğunu ısrarla vurgular.[10] Yani Stalinizmin trajedileri —kitle terörü, keyfî baskılar, hukukî tecavüzler, amansız yargılamalar, zorunlu dogmatizasyon, teorik dolandırıcılıklar, dört nala giden bürokratlaşma— bir filozofun dikkatine bile değmeyen yüzeysel, **ikincil olgular**dır. Öte yandan bu temel üzerinde Althusser, **Stalin'in erdemlerini** —yakın bir gözlemle bu erdemlerin Stalin'in kendi kendine atfettiği («tek ülkede sosyaliz-

min inşasından» tutun da, Stalingrad'ın tanklarına varıncaya kadar) şeylerden ibaret oldukları anlaşılabilir— «Stalinci sapmadan» ayırabilmektedir.[11]

Althusser, daha önceki «teorici» döneminin safiyetine oranla, şimdi «Stalin'in erdemleri» konusunda çok daha tedbirlidir. Böylece Stalin'in Marksist diyalektiğin sorunları karşında «teorik akla uygunluğunu» tanımamakta, bunun yerine «Diyalektik Maddecilik ve Tarihî Maddecilik»in «ekonomist evrimciliğinden» söz etmektedir. Stalin'in «Leninizm'in İlkeleri» kitabını artık Lenin'in düşüncesinin sadık bir özeti olarak kabul etmek eğiliminde değildir; ancak «milyonlarca komünistin, **Leninizmin ilkeleri** diye bir şeyin varlığını, Stalin onları dogmatik bir biçimde öğretmiş olsa da, öğrenmiş oluşlarını», Stalin'in «tarihî» erdemleri arasında sayar.[12] Bu durum, belki deneme kabilinden, fakat her iki halde de «Stalinci sapmanın» eleştirisiyle, Stalin'in tarihî rolünün kısmen kabul edilmesi arasında gidip gelmekte olan iki anlamlı bir sonuca varılmasına yol açar. Bütün bunlardan sonra —açık konuşalım— «Kişi putlaştırması» denen açıklayıcı terimin yerine daha iddialı «sapma» teriminin konuluşu, Stalinizmin bilimsel analizinin ortaya çıkardığı güçlükler karşısında veya sorunların çözümünde fazla yardımcı olmamıştır.

SON AŞAMA

Nitekim Althusser de konuya eğilişinin en son aşamalarında bu durumun farkına varmış gibidir: Lecourt'un Lissenko üzerine kitabına yazdığı önsözü kastediyorum. Bu yazıda daha yüksek düzeyde bir teorik kesinlikle (yer yer polemiksel abartmalarla zayıflatılmış da olsa) ve araştırma hedefine daha uygun düşen bir kavram geliştirmesiyle karşılaşıyoruz. **Özeleştirinin Ögeleri**'nde Althusser, **hata** ve **sapma** kavramları arasına bir farklılık koyarak, Stalinizm sorunuyla uğraşmanın anahtar kavramı olarak, asıl önemi ikinciye vermişti (birincisini «doğru» ve «yanlış» kavramları arasındaki rasyonalist karşıtlığa duyulan güvensizlikten ötürü kullanmak istemiyordu). Ama şimdi «hata» kavramı yine merkezileşmiştir. «Sapma» terimi yine kullanılmaktadır; ama bu kez hata kavramının yalnızca tali bir türü olarak kullanılmaktadır.

Bir Marksist hata fenomenolojisinin ana hatlarıyla karşı karşıyayız; bu ana hatların belki de geliştirilip zenginleştirilmesi gerekiyor.[13] «Sınıf mücadelesi **hiçbir zaman** saydam biçimde yürütülmez» şeklindeki ifade, sınıf mücadelesi teorisini retoriksel ve volontarist bir bayağılığa dönüşmekten kurtaracak temel bir noktayı aydınlatmaktadır.[14] Böyle bir saydamlık ancak bir sınıf kesin olarak belirleyici bir birlik sağladığında ortaya çıkabilir; ama Althusser, işçi sınıfı kendine egemen olan çelişik ilişkiler süreci içinde «kendi birliğini **sürekli olarak** yaratmalıdır» yolundaki gerçeği vurgulamaktadır (ki bu da kanımca, burjuvazi de dahil, her toplumsal sınıf için geçerlidir). «İşte bu yüzden, ona egemen olan bir ilişkiler sistemi ağına yakalanmış sınıf mücadelesi, kimi zaman dramatik, kimi zaman trajik olan hatalarla zorunlu olarak doludur.» Bu hatalar hiçbir zaman, ellerini hiç kirletmeden onları kullanabilen Hegelci «akıl aldatması»nın sonucu olarak görülemez. Çünkü mücadelede ulaşılmış bilinç düzeyi ne olursa olsun, mücadele «ancak yukarıdan yargılar verebilecek daha yüksek bir organın yokluğunda yürüyebilir». Böylece Althusser «doğrusu olmayan hatadan, normu olmayan sapmadan» söz etmektedir. «Kontrolsuz bir çatlak, duraksama, yoldan çıkma, yavaş yavaş gelişen veya birden gerçeklik kazanan bir yenilgi veya bunalım: Sapma ya da hata budur.»[15]

Stalinizmin tarihî içeriğinin muhasebesini yapmak için bu kavramsal çerçeve tek başına yeterli değildir; ama bana kalırsa analiz sırasında yargı için gerekli kesin ölçütleri yaratması bakımından çok iyi bir araçtır. Eğer bir «hata» niteliği ve uzantıları ne olursa olsun, «gerçeklikte açılmış bir çatlaksa», Stalinizmin özgül çatlağını nasıl tanımlayacağız? Bugün Althusser kuşku içinde değildir: «Muazzam bir hatayı içeriyordu.» Yoldan çıkma diyelim öyleyse. Bu özelliğin analizin güçlükleriyle bir ilintisi olabilir, ama Althusser bunu hesaba katmamayı tercih etmektedir. Bir yandan kendi öncülleriyle çelişen, öte yandan yeniden paradoksal bir şekilde, Stalinizmin, kısmî de olsa örtük bir yeniden değerlendirmesine **tehlikesini** içeren bir yolu izlemeyi tercih etmektedir. İşte burada yine o eski «teorici sapmasının» kalıntısıyla karşılaşıyoruz. Eğer hata, vazgeçilmez bir norma-

tif doğrunun yokluğunda, gerçeklikte açılmış bir çatlaksa, hatanın analizi, «hatalarla uğraşmanın» sözümona genel kurallarından değil, fakat gerçekliğin kendisinden çıkarılmalıdır. Oysa Althusser'in akıl yürütmesi, tersine, Lenin tarafından formüle edilen ve mutlak statüsüyle ele alınan bir kurala dayanmaktadır; buna göre hatanın analizinde ortaya çıkacak bir başarısızlık, hatanın kendisinden daha ciddî sonuçlar yaratabilir. Öyleyse (veya böyle bir vargı da çıkarılabilir). Yirminci Kongre tebliğlerinden ve onları izleyen «düzeltici» tedbirlerden sonra bile, Stalinizm analizinde uğranılacak bir başarısızlık, çok daha ciddî, Stalinizmin kendisinden daha kötü bir şey olacaktır. Böyle bir yargıya varmak meşru mudur acaba?

Çin komünistleri bu konuda çok daha açık bir tutumu benimsemişlerdir. Onlara göre, «büyük hatayı» yaratan Stalin değil, Yirminci Kongre kararlarıdır; bunun için de Stalin'in ve onun bir «Marksist-Leninist» olarak yeteneklerinin yeniden itibar kazanması yolunda çağrı yapmaktadırlar. Althusser'in bu sahte tarihî perspektif karşısındaki **suskunluğu** gerçekten kayda değer ve bazı yönlerden rahatsız edicidir. Ama fazla ileri gidip de, bunun Çinliler'in hatasından daha ciddî olduğunu söylemeyeceğim. Ancak diyeceğim şudur ki, Stalin'in Çinliler tarafından yüceltilmesi ilgilenilmesi gereken kaçınılmaz bir sorun yaratmaktadır; oysa Althusser şimdiye kadar bunun tersini yapmıştır. Hele şimdi, «John Lewis'e Cevap» adlı yazısında öne sürdüklerini yadsıyacak duruma geldiğine göre bunu yapmalıdır. «John Lewis'e Cevap»da Althusser şöyle demektedir: «Şimdiye kadar Stalinizmin bir tek 'sol-kanat' eleştirisi olmuştur. O da Çin devriminin olguları, mücadelesi, çizgisi, pratiği, ilkeleri ve biçimleri içinden kopup gelmiş olan eleştiridir. Uzun Yürüyüş'ten Kültür Devrimi'ne ve sonuçlarına varıncaya kadar, Devrimin politik ve ideolojik mücadelelerinin sonucu olan, kendini eylemleriyle ifade eden sessiz bir eleştiridir bu.»[16] Bugün Althusser, analiz yapılmaksızın yalnızca olgulardan ve pratikten çıkarılan bu «sessiz eleştiri» yöntemini haklı olarak yadsımaktadır, bu bağlamda da Lenin'e geri dönmektedir.

HATALARIN DÜZELTİLMESİ

Lenin'in tutumunun anlamı ve ufku kesinlikle açıktır. Mücadelenin akışı içinde hatalar kaçınılmazdır ve eğer yenilgi istenmiyorsa bunlar düzeltilmelidir. Ama hata ancak görülürse düzeltilebilir. Düzeltilebilmesi için de köklerini açığa çıkaran bir analizin yapılması gerekir. Yoksa hata büyür, daha kötü etkiler yapar ve giderek düzeltilemez hale gelir. İşte bu yüzden, hatanın analizinde başarısızlık hali, hatanın kendisinden daha ciddî olabilir. Şüphesiz, bütün bunlar, henüz yozlaşmadan analizin düzeltilebileceği hatalar için geçerlidir. Fakat eğer yetersiz bir analiz hatanın köklerini ortaya çıkaramıyor, hata giderek «büyüyor» ve pratikte düzeltilebilmesi zorlaşıyorsa ne olacak? O zaman, hiç değilse hatanın en kötü etkilerini elimine etmeye yarayan, gerçeklikte açılmış olan çatlağın kurulu her şeyi yutacak bir uçurum haline gelmesini önleyen kısmî düzeltmelerin de tümünü silip atacak mıyız? Lenin bu sorunla uğraşmak zorunda kalmadı, öyleyse yolumuzu kendimiz bulmak zorundayız.

Althusser'in polemiksel öfkesi, Stalinizmin yetersiz analizini doğrudan doğruya Sovyet liderlerinin **politik kararı** haline getirmesine yol açıyor. Böyle bir kararın var olduğu açıkça kanıtlanmalıdır, ama aslında böyle bir şeyin olduğu şüphelidir. Eğer «hatanın ele alınmasının her zaman politik olduğu ve politikayı oyuna dahil ettiği» doğruysa, Althusser'in kendisinin böylesine açıklıkla gösterdiği bir şeyi hiçbir zaman akıldan çıkarmamalıyız demektir. O da şudur: «Sınıf mücadelesi her zaman bir çelişkili ilişkiler sürecinin egemenliği altındadır,» bu yüzden de «hiçbir zaman saydam biçimde yürütülemez.» **Yapılabilecek olanı** ortaya koymak için politik karar yeterli değildir. Bunun tersini düşünmek öyle bir kendini-aldatmaya yol açar ki, Stalin'in acımasız kararlılığı bile bundan kaçınamaz. Kaldı ki, Althusser Stalinizmin bir sağkanat eleştirisinin her zaman mümkün olduğunu bilmektedir. Üstelik gerekli toplumsal kökler bunun gerçekleşmesine yol açmıştır. **İdeolojik** bir eleştiri olarak, eleştiriyi yapanların öznel eğilimlerinden bağımsızdır. Buna karşı çoğu zaman öznel hedeflerin ifadesinden başka bir şey olmayan bir sol-kanat eleştiri çıkarmak veya bunu görmemezlikten gel-

mek yeterli değildir. Sürecin çelişkili niteliği, hataları yerine daha kötülerini koymadan düzeltebilme yeteneğine sahip politik yollarla alt edilmelidir. Bu yolların bulunması kolay değildir ve sonuçlar da çoğu kez aldatıcıdır, ama ne var ki sorun yalnızca politik iradeyle çözümlenemez. Althusser kendi de bilir ki, onu daha sonra terk etmek gereğini duyacağı teorik formüllere yönelten şey politik kararlılık yokluğu değildi.

Yukarıdaki tartışma Stalinist pratiklerin haklı çıkarılmasını amaçlamamaktadır; hele o uyduruk ideolojik kılıf geçirme işlemini haklı çıkarmaya hiç uğraşmamaktadır. Eleştiriden vazgeçmek veya askıya almak için Stalinizmin analizindeki güçlüklerin bahane edilmesine izin verilemez. Althusser'in Marksist felsefenin durumu hakkındaki önerileri, kanımca eleştirel analize ciddî bir bağıtlanmışlığın kanıtıdır. Bunların bazıları kabul edilemez bile olsalar, yine de gözardı edilemezler.

Althusser yeni teorik yapısı içinde, Stalin'in «tarihî erdem»lerinden söz eden bulanık yargılarına yer bulamazken, Stalin'e diyalektik türünden bir alanda teorik hünerler atfetmek gibi eski bir eğilimini de terk etmişe benzemektedir. Bugün açıkça, «Marksist felsefenin gerici bir karikatüründen» ve «felsefenin çöküp ideolojik pratik haline gelmesinden» söz edebilmektedir. Bu kavrama göre Stalinizmin mirası kendini, politik pratiğe bağımlılığı kabullenen ve yalnızca varolan iktidarı meşrulaştırmayı sağlayan teknik bir araç olarak işlev gören, hizmetkâr bir felsefe dir. (En iyi biçimiyle, en zararsız aydınlara, uluslararası kültür alış verişinde kullanılmak üzere ölü akademizmin özerk alanlarının tahsis edilmesi olarak görülebilir.) «Diyalektik maddeciliğin» bu ideolojik işlevi belki de Althusser'in kabul etmek istediğinden çok daha yaygın ve çok daha kısırdır. Lecourt'un ardından, işlevi, kitlelerin örgütlenmesinden ikincil görevler üstlenebilecek «aydın» tabakaları devlet iktidarına bağlamak olan ortak bir «parti içi ideoloji» tezini önermiştir. Tarihî maddecilik bu noktada, tüm bilimi toplumsal grupların ideolojisi haline indirgeyen, bilgi sosyolojisi adlı Proküst yatağına bağlanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Buna karşılık, «diyalektik maddeciliğin» bu «devlet ideolojisi» olarak kitlelerce doğrudan doğruya kullanılması, basitleştirici formüllere ihtiyaç duyulan bütün ülkelerdeki kendiliğinden çıkışının da gösterdiği gibi, karşıt yönde bir tehlikedir.

Son olarak, Althusser'in, çok kestirme bir yoldan, **SBKP Tarihi**'nin ilgili bölümünde Stalin tarafından sunulan Marksist felsefe türünü «ontolojik» olarak tanımlayıp, «Marksist felsefenin, Marx ve Engels'in eserlerinde de bulunan geçmiş çelişkilerine dayanarak» Stalinizmin köklerini bulmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bu noktada bir tehlike de, Marksist felsefenin Stalinist türünün en belirleyici yanını küçümsemektir! Sözkonusu yan, **felsefi amatörlüktür.** Dogmanın gücü ile birleşmiş olan bu amatörlük hâlâ çok zararlı bir politik işleve sahiptir. Marksist felsefeyi teorik statüsüne ve gerçek politik «gücüne» kavuşturmak isteyen herkes, bu amatörlüğü köklü bir eleştiriden geçirmek zorundadır. Stalin'in en büyük zararı vermesine yol açan şey bu amatörlük olmuştur. Zarar da yalnızca felsefe alanında verilmemiştir. Örneğin bizzat sosyalizm fikrine ve sosyalizmi kurmaya çabalayan bir toplum kavramına ve pratiğine gölge düşürmüştür. Oysa böyle bir toplum geçiş toplumu özelliklerini taşır; kendine özgü toplumsal ilişkileri, başka bir deyişle, Lenin'in anladığı şekilde sosyalizmin ve kapitalizmin ögeleri bu toplumda içiçe geçmişlerdir.

Althusser, Stalinizm analizindeki yetersizliklerin şu soruya bağlı olduğunu düşünürken haklıdır: «Günümüzdeki Sovyet toplumsal formasyonunu oluşturan toplumsal ilişkiler nedir öyleyse?»[17] Ama Stalin bir gece içinde henüz sınıfsız toplum olmayan Sovyetler Birliği'nin (ki o ana kadar «sosyalist toplum» sınıfsız toplum demekti) sosyalizmin inşasını **tamamladığını** söylediğinde kendimizi işte bu durumda bulduk. Sovyet toplumunun henüz tarihî geçiş dönemini tamamlamadığı gerçeğinin kabul edilmesi, bir yandan sağlam bir gücün «ideolojik» prestijine yönelmiş utanç verici bir saldırı olarak nitelenirken, başkaları için de sınıf mücadelesi adına ortadan kaldırılması gereken yeni türden çelişkilerle dolu bir toplumun doğduğu anlamına geliyordu. Ancak böyle bir kabul temelinde (geçişin tamamlanmadığı) bir geçiş toplumunun özgün çelişkilerinin analiz edilebileceği, yalnızca bu yolla dünün «büyük hata-

sının» köklerinin ve bugünkü yaşayan uzantılarının yok edilebileceği konusunda ikna olmuş çok az Marksist vardır.

Stalinizmin analizindeki güçlükler yakında giderilebilecek gibi değilse, bu «tarih» henüz «sona ermemişse,» bunun suçlusu şüphesiz Althusser değildir. Ama ancak, eğer bu «tarih»i «sonsuz» olmaktan çıkarırsak Marksist felsefenin yenilenmesine ve gelişimine katkıda bulunduğumuzu söyleyebiliriz. ■

[1] Louis Althusser, *For Marx*, Londra 1969, s. 30 - 31.

[2] *Aynı yerde*, s. 97. *Leninizmin Temelleri*'nin bu şekilde nitelenmesi Stalin döneminde ortaya çıkmış bir geleneğe dönüş anlamına gelir. Bu tür niteleme, Stalin-sonrası dönemde de, Lenin'i derinlemesine inceleme gereğini hiçbir zaman duymamış olanlar arasında hâlâ sürmektedir. Althusser'in incelemesini derinleştirmesi bu dinî yasa geleneğinden uzaklaşmasını sağladı.

[3] *Aynı yerde*, s. 200. Althusser 1968 metninde de aynı noktayı işaret eden *Lenin ve Felsefe*'nin 1972'deki yeni basımında çıkan «Marx ile Hegel'in İlişkisi Üstüne»de. İtalyalı bir Althusserci filozof buna dayanarak, yakın zamanlarda, Stalin'in olumsuzlamanın olumsuzlamasını diyalektiğin yasaları arasından çıkarmakla gerçek bir felsefî deha gösterdiğini» yazabilmişti (Bkz. R. Guastini, «Sulla dialettica», *Rivista di filosofia*, I, 1975, s. 119 - 20).

[4] Stalin'in «Anarşi veya Sosyalizm» metninin bulunacağı yer, *Collected Works* (Toplu Eserler), cilt I, Londra 1953, s. 297 - 391. Özellikle s. 308.

[5] Bkz. Louis Althusser, *Philosophie et philosophie spuntanée des savants*, Paris 1974, s. 16 - 17: «Filozoflar hakkında yanılmazsınız: ergeç yüzükoyun kapaklanmak zorundadırlar.»

[6] Bkz. Galvano della Volpe, *Logica coma scienza positiva*, 2. baskı, Messina - Firenze 1956; Ernst Bloch, *Subjekt-Objekt, Erlauterungen Zu Hegel*, Berlin 1949 (ikinci baskı, Frankfurt-am-Main 1962).

[7] Düşüncesi birçok bakımdan Stalin etkisinin dışında gelişen Mao'nun yazılarında Stalin'in *Parti Tarihi*'nin Marksizm-Leninizmi incelemek bakımından temel önemini belirten 1941'de yazılmış bir metni görmek ürkütücüdür: «*SBKP Tarihi, son yüz yılın* dünya Komünist hareketinin en iyi sentezi ve özeti, teori ile pratik birliğinin modeli, *ve bütün Dünyada kendi türünün en kusursuz modelidir.*» (*Seçme Eserler*, cilt 4, Londra 1956, s. 19-20.)

[8] Bkz. Lenin, *Toplu Eserler*, Londra 1962, cilt 32, s. 251 - 2. Lenin bu terime özellikle bağlı olmadığını, kavramı daha iyi dile getiren bir başkası bulunursa onu benimseyebileceğini de belirtmişti.

[9] Örneğin, bkz. «SBKP'de Sağ Sapma», Stalin, *Toplu Eserler*. Moskova 1954, cilt 12, s. 1 - 113.

[10] Bkz. Louis Althusser, «John Lewis'e Cevap,» *Essays in Self-Criticism*, Londra 1976, s. 89.

[11] *Aynı yerde*, s. 91.

[12] *Aynı yerde.*

[13] Althusser burada, Marksist analizin sadece «Marksizm-Leninizm» geleneği içinde «bulunabilen» kavramları kullanması gerektiği yolundaki önyargısından vazgeçiyor. Analiz sırasında «yeni kavramları üretmek zorunda olacaksa, bunu kim yasaklayabilir?» (Krşl. Dominique Lecourt. *Lyssenko. Histoire réelle d'une science prolétarienne*. Önsöz Louis Althusser, Paris 1976, s. 10.)

[14] Lecourt, Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'daki önsözünü yargılarken bunu anlamamışa benziyor: bu metnin, «toplumsal sınıflar üstüne tek kelime söylemeden tarihî evrim»in hesabını vermeye çalıştığı için, «teorik belirsizlik» içerdiğini söylüyor. Aslında, sınıfların *kökenini* ve sınıf mücadelesini daha açık ve daha kesin açıklayan hiçbir metin yoktur (şüphesiz, Marx'ın felsefî metinlerinin tamamen belirgin bir karakteri olduğu fikrini bir yana bırakırsak). Bkz. Lecourt, s. 145.

[15] *Aynı yerde*, s. 12.

[16] Bkz. «John Lewis'e Cevap», *s.g.e.*, s. 92.

[17] «Önsöz», Lecourt, *s.g.e.*, s. 16.

YILMAZ ÖNER'den

- **ANTİ-FAŞİST ŞİİR VE FAŞİZM**
  B. Brecht / H.M. Enzensberger / H. Heine / A. Alff
  (100 sayfa, 20 lira)

- **FİZİK VE FELSEFE**
  Doğa Bilimlerinde İdealizmin Çöküşü
  İdealizm: Determinizmden Olasılığa Doğru
  W. HEISENBERG
  Maddenin Doğasındaki Birikim, Olasılıklar Determinizmi ve Zaman Matematiği
  Diyalektik: Olasılık Determinizmine Doğru
  M. YILMAZ ÖNER
  (292 sayfa, 40 lira)

- **GELENEKSEL ÇİN FELSEFESİ VE SOSYAL KARAR TEORİSİ**
  M. Yılmaz Öner
  MAO ÇE-TUNG
  P.J. Opitz
  (183 sayfa, 15 lira)

VE YAKINDA ÇIKACAK OLANLAR

- **CANLILARIN KÖKENİ: OLASILIK VE DEVRİM**
  M. Yılmaz Öner / Hayatın Moleküler Genetiği ve Prodeterministik
  (450 sayfa)

- **DİYALEKTİK VE HİNT FELSEFESİ**
  M. Yılmaz Öner

- **İSTEME ADRESİ:** Gümüş Halka Sok. No 12
  Dostluk Han Kat 3 Karaköy - İSTANBUL

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER

LENİN VE FELSEFE

15.– Lira

W. T. STACE

HEGEL ÜSTÜNE

25.– Lira

ÇAĞLAR KEYDER

EMPERYALİZM - AZGELİŞMİŞLİK VE TÜRKİYE

15.– Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS - E. LACLAU

KAPİTALİST DEVLET SORUNU

20.– Lira

MEGHNAD DESAI

MARKSİST İKTİSAT TEORİSİ

25 Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL